ETLA **ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS**
The Research Institute of the Finnish Economy
Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland

Sarja B 139 Series

Ville Kaitila – Mika Widgrén

BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA SUOMI

Baltic EU membership and Finland
(with English summary)

Julkaisija: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos
Kustantaja: Taloustieto Oy

Helsinki 1998

Kansi: MainosMayDay, Vantaa

ISBN 951-628-276-8
ISSN 0356-7443

Painopaikka: Tummavuoren Kirjapaino Oy, Vantaa 1998

KAITILA, Ville – **WIDGRÉN**, Mika, **BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA SUOMI**. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1998, 172 s. (B, ISSN 0356-7443; nro 139). ISBN 951-628-276-8.

TIIVISTELMÄ: Tutkimus käsittelee Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kannalta. Aluksi tarkastellaan itälaajenemisen poliittisia ja taloudellisia vaikutuksia, jotka johtuvat kuitenkin suureksi osaksi koko itälaajenemisesta. Tämän jälkeen siirrytään itse Baltian maiden kysymykseen tarkastelemalla niiden taloudellista rakennetta ja suhteellisen edun muotoutumista ulkomaankaupassa Euroopan unionin kanssa. Tutkimuksen loppuosassa tarkastellaan Baltian maiden EU-jäsenyyttä työvoiman liikkumisen, suorien sijoitusten ja joidenkin suomalaisten toimialojen, erityisesti maatalouden, elintarviketeollisuuden sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuuden kannalta.

ASIASANAT: Euroopan unioni, EU:n itälaajeneminen, Baltian maat

KAITILA, Ville – **WIDGRÉN**, Mika, **BALTIC EU MEMBERSHIP AND FINLAND**. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1998, 172 p. (B, ISSN 0356-7443; No. 139). ISBN 951-628-276-8.

ABSTRACT: The study analyses the effects of the Baltic countries' EU membership on Finland. First, the political and economic effects of the enlargement are analysed. These are for the most part, however, due to the eastern enlargement as a whole. After this, the Baltic issue is approached with a study of their economic structures and the evolution of their relative advantage in their foreign trade with the European Union. Thereafter, the Baltic EU membership is evaluated through the topics of migration, foreign direct investment and some sectors of the Finnish economy, principally agriculture, food industry and textiles industry.

KEY WORDS: European Union, Eastern enlargement, Baltic countries

ESIPUHE

Euroopan unionin laajeneminen Keski- ja Itä-Eurooppaan on historiallinen tapahtuma. Osana tätä laajenemista Euroopan unioni laajenee myös entisen Neuvostoliiton alueelle vuonna 1991 itsenäisyytensä uudelleen saavuttaneisiin Viroon, Latviaan ja Liettuaan.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Viron, Latvian ja Liettuan EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kannalta erityisesti sen taloudelliselta kantilta. Suomen poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset yhteydet erityisesti Viron kanssa ovatkin tiivistyneet nopeasti 1990-luvulla. Nämä suhteet tiivistyvät entisestään käynnissä olevalla EU-jäsenyyteen valmistavana siirtymäaikana sekä varsinaisen jäsenyyden kuluessa. Baltian maiden jäsenyydellä Euroopan unionissa olisi Suomelle suuri merkitys.

Tutkimuksen ovat tehneet Ville Kaitila ja Mika Widgrén.

Käsikirjoitusta ovat kommentoineet Eero Jäntti, Julianna Borsos-Torstila, Timo Laukkanen, Kari Alho ja Inkeri Hirvensalo.

Tutkimuksen on rahoittanut kauppa- ja teollisuusministeriö, jolle ETLA lausuu parhaimmat kiitoksensa.

Helsingissä, huhtikuussa 1998

Pentti Vartia

TEKIJÖIDEN ESIPUHE

Kiitämme omasta puolestamme tutkimuksen rahoittajaa sekä tutkimusta sen eri vaiheissa kommentoineita henkilöitä heidän ideoistaan ja ystävällisestä avustaan. Kiitämme myös Birgitta Berg-Anderssonia hänen avustaan suorien sijoitusten tilastollisen aineiston keräämisessä ja Venla Sipilää hänen avustaan luvun 4 laskelmien tekemisessä. Tutkimuksen mahdolliset puutteet ovat luonnollisesti tekijöiden vastuulla.

Mika Widgrén on kirjoittanut tutkimuksen luvun 4 ja Ville Kaitila muut luvut. Johtopäätösluku ja luku 3.5 ovat yhteisiä.

Helsingissä, huhtikuussa 1998

Ville Kaitila Mika Widgrén

SISÄLLYS

YHTEENVETO

1 JOHDANTO 1

2 EUROOPAN UNIONIN ITÄLAAJENEMINEN 5
2.1 Suhteet ennen EU:n itälaajenemista 7
2.2 Baltian maiden EU-jäsenyyden aikataulu 10
2.3 Laajenemisen poliittisia vaikutuksia 11
2.4 Laajenemisen taloudellisia vaikutuksia 14
2.5 Johtopäätöksiä 28

3 TALOUKSIEN RAKENTEET BALTIAN MAISSA 29
3.1 Bruttokansantuotteen kehitys ja ulkomaan kaupan suuntautuminen 1990-luvulla 29
3.2 Viro 32
3.3 Latvia 40
3.4 Liettua 48
3.5 Johtopäätöksiä 54

4 BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA ULKOMAANKAUPPA 59
4.1 Johdanto 59
4.2 Baltian maiden markkinoiden merkitys EU-maille 61
4.3 EU:n ja Baltian kaupan potentiaali 73
4.4 Paljastettu suhteellinen etu EU:n ja Baltian maiden kaupassa 80
4.5 Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitys Suomen ulkomaankaupalle 95
4.6 Johtopäätökset 101
Liite 4.1 Luvussa käytettävät indeksit 104

5 VÄESTÖ JA TYÖVOIMAN LIIKKUVUUS 105
5.1 Väestö- ja työllisyyskehitys Suomessa ja Baltian maissa 107
5.2 Työvoiman liikkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä ja Baltian maiden EU-jäsenyys 115
5.3 Maahanmuuton vaikutuksia 119

5.4 Muuttaminen Suomen ja Baltian maiden välillä 1990-luvulla 120
5.5 Johtopäätöksiä 121

6 SUORAT SIJOITUKSET 123
6.1 Suorien sijoitusten merkitys Suomelle 123
6.2 Baltian maat, EU-jäsenyys ja suorat investoinnit 126
6.3 Suorat investoinnit Viroon 128
6.4 Suorat investoinnit Latviaan 132
6.5 Suorat investoinnit Liettuaan 137
6.6 Johtopäätöksiä 139

7 BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA SUOMALAISET TOIMIALAT 141
7.1 Maatalous 142
7.2 Elintarviketeollisuus 150
7.3 Tekstiili- ja vaatetusteollisuus 154
7.4 Johtopäätöksiä 159

SUMMARY 161

KIRJALLISUUS 168

YHTEENVETO

Baltian maat, Viro, Latvia ja Liettua saivat itsenäisyytensä takaisin vuonna 1991. Tämän jälkeen ne ovat alkaneet nopeasti integroitua läntisen Euroopan talousjärjestelmään. Baltian maat solmivat Suomen ja Ruotsin kanssa vapaakauppasopimukset vuosina 1992 ja 1993, Euroopan unionin kanssa vuonna 1995, ja niin kutsutut Eurooppa-sopimukset EU:n kanssa astuivat voimaan vuoden 1998 alussa.

Eurooppa-sopimukset käsittävät teollisuustuotteiden yleisen vapaakaupan, mutta pyrkivät myös valmentamaan hakijamaita Euroopan unionin täysjäsenyyteen, lähentämään niiden lainsäädäntöä läntiseen sekä lisäämään poliittista ja taloudellista yhteistyötä. Eurooppa-sopimustenkaan vapaakauppa ei kuitenkaan kata kaikkia aloja, sillä jalostetuille maataloustuotteille ja kalalle on asetettu tariffikiintiöitä ja -kattoja. Lisäksi tekstiili- ja vaatetusteollisuuden kauppaa rajoittavat EU:n alkuperäsäännökset ja eräät muut kaupan esteet. Eurooppa-sopimukset kuitenkin takaavat kaupan vapauden esimerkiksi vaatteissa, jos niiden valmistamisessa käytetään EU-peräisiä välituotteita. Tämä edistää teknologian siirtoa EU-maista esimerkiksi Baltian maihin. Lisäksi elintarvikkeiden kauppaa rajoittavat EU:n tiukat hygieniasäännöt. Osa nykyisistä esteistä tulee poistumaan ennen kuin Baltian maat liittyvät Euroopan unioniin, osalle asetetaan jäsenyyden alkuvuosille ylimääräisiä siirtymäaikoja. Esimerkiksi alkuperäsäännöksiä ollaan lieventämässä jo ennen täysjäsenyyttä, mutta työvoiman vapaalle liikkuvuudelle on odotettavissa suhteellisen pitkiä siirtymäaikoja.

Viro on ainoa Baltian maa, jonka kanssa Euroopan unioni on tänä vuonna aloittanut varsinaiset jäsenyysneuvottelut. Latviaa ja Liettuaa Euroopan unioni ei hyväksynyt ensimmäisten maiden ryhmään, johon kuuluvat Viron lisäksi Puola, Tsekki, Unkari, Slovenia ja Kypros. Tämä maajako voi muuttua, jos jonkin ensimmäisen ryhmän maan kanssa käytävissä neuvotteluissa ei edistytä riittävästi. Vastaavasti jokin toisessa ryhmässä oleva maa — Latvia, Liettua, Slovakia, Romania tai Bulgaria — voi käynnistää nopeat yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset, jolloin se voi nousta ensimmäiseen ryhmään.

Ensimmäisten maiden arvioidaan Euroopan unionin Agenda 2000 -linjauksissa liittyvän EU:hun vuonna 2003, mutta on mahdollista, että jäsenyysneuvotteluiden saattaminen päätökseen venyy tästä muutamalla vuodella. Toisessa "aallossa" Euroopan unionin jäseniksi tulevien maiden jäsenyys toteutunee aikaisintaan viisi vuotta ensimmäisen jälkeen.

Baltian maissa asuu noin 7.6 miljoonaa ihmistä. Virossa ja Latviassa on huomattavat venäläisvähemmistöt, jotka ovat 1990-luvulla jonkin verran pienentyneet, kun osa väestä on muuttanut Venäjälle. Baltian maiden väestö onkin tällä vuosikymmenellä pienentynyt muuttotappion vuoksi, mutta myös koska luonnollinen väestönkasvu on ollut negatiivinen, eli kuolleisuus on ylittänyt syntyvyyden. Väestön odotetaan edelleen pienenevän seuraavien kymmenen vuoden ajan sekä muuttoliikkeen että alhaisen syntyvyyden vuoksi.

Baltian maiden kansalaisten ostovoima on suhteellisen alhainen. Virossa henkeä kohti laskettu ostovoimakorjattu bruttokansantuote on hieman reilu neljäsosa Suomen tasosta, Liettuassa hieman alle neljäsosa ja Latviassa noin viidesosa Suomen tasosta. Baltian maiden yhteenlaskettu ostovoimakorjattu bruttokansantuote on vain hieman reilu kolmasosa Suomen vastaavasta. Alhaisen henkeä kohti lasketun ostovoiman vuoksi Baltian maiden kulutuskysyntä on keskittynyt perushyödykkeisiin kuten elintarvikkeisiin.

Suomen tavaravienti näihin maihin on kuitenkin kasvanut nopeasti. Viro on Baltian maista ylivoimaisesti suurin vientikohde, ja sinne vietiin vuonna 1997 3.2 prosenttia Suomen koko tavaraviennistä. Se oli tärkeämpi vientimaa kuin esimerkiksi Tanska tai Italia. Latvia ja Liettua ovat huomattavasti pienempiä vientikohteita. Latvian osuus Suomen kokonaisviennistä on 0.7 prosenttia ja Liettuan osuus 0.4 prosenttia. Suomella oli 6 500 miljoonan markan kauppaylijäämä Baltian maiden kanssa.

Ristikkäiskaupan osuus koko Suomen ja Viron välisestä kauppavaihdosta on kasvanut viime vuosina 40 prosenttiin. Vielä vuonna 1993 osuus oli alle 20 prosenttia. Suomen ja Viron markkinat ovat siten integroitumassa suhteellisen nopeasti ja kehityksen voidaan odottaa jatkuvan.

Väkilukuun suhteutettuna Viro on kaikista Keski- ja Itä-Euroopan (KIE-) maista houkutellut kolmanneksi eniten ulkomaisia suoria investointeja. Kolmasosa Viron suorista investoinneista on peräisin Suomesta. Sen sijaan eteläisempiin Baltian maihin Suomesta on tehty huomattavasti vähemmän suoria investointeja. Latvian saamista suorista investoinneista on Suomesta vain 2.5 prosenttia ja Liettuan saamista 5.5 prosenttia. Suomalaiset yritykset ovat siten voimakkaasti etabloituneet Viroon, mutta eivät eteläisempiin Baltian maihin joitakin yksittäisiä tapauksia lukuunottamatta.

Viroon on Suomesta tehty muun muassa elintarviketeollisuuden, elektroniikkateollisuuden ja vähittäiskaupan investointeja sekä telekommuni-

kaatioinvestointeja. Lisäksi tekstiili- ja vaatetusteollisuus työllistää merkittävän osan Viron tämän alan työntekijöistä alihankinnan kautta.

Suomalaisten Viroon tekemien suorien investointien ensisijaisena tarkoituksena on ollut uusille ja kasvaville markkinoille etabloituminen. Koska Suomen kotimarkkinat ovat suhteellisen pienet eivätkä kasva kovinkaan nopeasti, Baltian maiden markkinat tarjoavat suomalaiselle yrityksille uusia kasvumahdollisuuksia.

Tähän asti suorat sijoitukset ovat pääasiassa olleet kotimaista tuotantoa tukevia ja sellaisenaan parantaneet työllisyyttä Suomessa. Tietyillä aloilla, kuten vaatetusteollisuudessa, suorat investoinnit ovat sekä korvanneet että tukeneet kotimaista tuotantoa. Monipuolinen alihankintatoiminta Virossa on siirtänyt muun muassa työvoimavaltaista ompelua Viroon, mutta osaltaan tukenut kotimaista suunnittelutyötä. Mutta vaikka Suomessa sijaitsevan tekstiili- ja vaatetusteollisuuden työpaikkojen määrä jatkaisikin pitkäaikaista alamäkeään, parantanee alihankintojen siirtyminen Viroon suomalaisten kuluttajien hyvinvointia. Kun teollisuus erikoistuu maiden suhteellisen edun mukaan ja ulkomaankauppa maiden välillä on vapaata, hyötyvät molemmat maat.

Kuitenkin taloussuhteiden vapautumisella voi myös olla negatiivinen vaikutus suoriin investointeihin Baltian maihin niiden pienten kotimarkkinoiden vuoksi. Kun tietty taso infrastruktuuria sekä paikallista kysyntää palvelevassa tavara- ja palvelutuotannossa on saavutettu, jatkoinvestointien täytyy perustua Baltian maista ulos suuntautuvaan vientikauppaan. Baltian maiden pienten kotimarkkinoiden vuoksi tämä raja tulee nopeammin vastaan kuin esimerkiksi Puolan kanssa. Vielä tässä vaiheessa Baltian maat ovat kuitenkin merkittävä suorien sijoitusten kohdealue. Investointeja Latviaan ja Liettuaan kuitenkin rajoittaa näiden maiden Viroa hitaampi lainsäädännön uudistaminen. Baltian maiden tuotanto, kauppa ja infrastruktuuri ovat kuitenkin merkittävässä määrin siirtymässä ulkomaiseen omistukseen maiden omien pääomien puutteen ja ulkomaisen pääoman yleisen tarpeen seurauksena. Tämä kehitys nopeuttaa maiden taloudellista rakennemuutosta, mutta voi tietyissä olosuhteissa olla riski paikallisen tuotannon jatkuvuudelle.

Baltian maiden EU-jäsenyys kuitenkin lisännee niihin suuntautuvia suoria investointeja sekä nopeuttaa talouskasvua ja talouksien rakennemuutosta. Viron todennäköisesti aikaisempi jäsenyys hyödyttää Viroa Latvian ja Liettuan kustannuksella. Kun maiden ostovoiman EU-maita nopeampi kasvu kaventaa nyt vallitsevaa syvää elintasokuilua, Baltian väestön kulutuskysyntä ja maiden tuonti kasvavat. Tämä lisää Suomen vientiä Baltian

maihin. Suomen viennin rakenne Baltian maihin muovautunee vähitellen kohti Suomen EU-viennin rakennetta, vaikka erityisesti Viron hyvin läheinen sijainti ja läheiset kulttuurisuhteet antavat suomalaisyrityksille etulyöntiaseman vähemmän perinteisillä ulkomaankaupan alueilla. Vaikka paperiteollisuuden osuus Suomen viennistä Baltian maihin onkin kasvanut, se on elektroniikkateollisuuden ohella edelleen selvästi aliedustettuna Suomen viennissä Baltian maiden markkinoille. Pääosin tämän selittää Baltian maiden heikko kysyntä.

Läheskään kaikki EU-maat eivät vielä käy kovin intensiivisesti kauppaa Baltian maiden kanssa. Niiden sijainti on melko syrjäinen ja ostovoima varsin rajallinen, joten myös kauppapotentiaali Baltian maiden markkinoilla on pieni. Kilpailun puute on osin saanut aikaan sen, että Baltian maiden kauppa EU-maiden kanssa keskittyy hyvin vahvasti niihin maihin, jotka olivat Baltian maiden markkinoilla ensimmäisenä. Toisaalta osa EU-maista, kuten Portugali, ovat tuotantorakenteensa puolesta kilpailijoita Baltian maiden kanssa.

Baltian maiden EU-jäsenyys on toteutumassa kahdessa vaiheessa. Tämä saattaa ajan myötä tarjota Virolle väliaikaisen kilpailuedun EU:n sisämarkkinoilla, millä voi olla haitallisia vaikutuksia Latvian ja Liettuan lähentymiselle kohti sisämarkkinoita. Viron muita aiempi jäsenyys haittaisi Latviaa enemmän kuin Liettuaa, koska edellisen tuotannon ja kaupan rakenne on lähempänä Viroa kuin Liettuan. Kilpailuetu on sitä merkittävämpi mitä enemmän Eurooppa-sopimukset vielä Viron liittyessä EU:n jäseneksi rajoittavat esimerkiksi elintarvikkeiden ja vaatteiden kauppaa Baltian maiden ja EU:n välillä.

Suomen osuus Baltian maiden kauppakumppanina muiden EU-maiden joukossa pienenee, koska suomalaisyritykset ovat olleet esimerkiksi Viron markkinoilla selvästi ensimmäisenä ja koska pitkällä aikavälillä suomalaisyritykset pystyvät suhteellisen etunsa perusteella tyydyttämään nykyistä pienemmän osan Baltian maiden kysynnästä. Suomen vienti Viroon oli vuonna 1997 yhtä merkittävää kuin sen pitäisi olla, jos Viron bruttokansantuote asukasta kohti olisi sama kuin Suomen. Potentiaalisesti Suomen vienti Viroon voi siis edelleen kasvaa pitkällä aikavälillä yhtä nopeasti kuin Suomen muukin vienti, mutta muiden EU-maiden kauppa Viron kanssa kasvanee tätäkin nopeammin. Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitys on tässä suhteessa kaikkien kannalta positiivinen kauppaa luova tekijä.

Kaupan tasapainottuminen merkitsee todennäköisesti Suomen Baltian, erityisesti Viron, kaupan suurta rakenteellista muutosta. Suomen vienti

Baltiaan perustuu tällä hetkellä suurelta osin tavararyhmiin, joissa Suomella ei ole suhteellista etua EU-sisämarkkinoilla. Koska ei ole mitään syytä olettaa, että suomalaisyritykset erikoistuisivat viennissään pitkällä aikavälillä eri tavalla Baltian maiden markkinoilla kuin EU:n sisämarkkinoilla, on odotettavissa, että viennin rakenne kokee varsin suuria muutoksia.

Leimallista kaikkien Baltian maiden kaupalle Euroopan unionin kanssa on, että sekä vienti että tuonti näyttävät keskittyneen suurelta osalta välituotteisiin. Kauppa perustuu siis paljolti tuotantovaiheiden sijoitteluun Baltian maiden ja EU-maiden välillä. Tältä osin Suomen läheinen sijainti tarjoaa muita EU-maita selvästi paremman mahdollisuuden hyödyntää mahdollisuutta.

Baltian maiden viennin yksi erityispiirre on välityskaupan suuri osuus kokonaisviennistä. Suomen ja Baltian maiden kaupassa välityskaupan merkitys on kuitenkin kohtalaisen pieni. Välityskaupan lisäksi kaikkien Baltian maiden tärkeimpien vientitavaroiden joukosta löytyvät hyvin yhdenmukaisesti vaatteet, puu ja puutuotteet sekä huonekalut. Baltian maiden tarjonta ja vienti perustuvat tiettyjen tuotantovaiheiden siirtymiseen Baltian maihin ja kulutustavaroiden osuus on kohtalaisen pieni heikosta kysynnästä johtuen. Tämäkin osaltaan selittää Suomen johtoaseman Baltian kaupassa EU-maiden joukossa.

Suomen kannalta esimerkiksi vaatetusteollisuuden tuotannon siirtyminen Baltian maihin näyttää ainakin toistaiseksi palvelevan ainoastaan Suomen kotimarkkinoita. Baltian kaupan kasvu on lisännyt suomalaisten kuluttajien taloudellista hyvinvointia. Baltian maiden integroituminen Euroopan unioniin on jo nyt luonut merkittävästi kauppaa Itämeren alueella. Itälaajenemisen jälkeen Itämeri on lähes EU:n sisämarkkinoiden sisämeri Pietarin ja Kaliningradin alueita lukuunottamatta. Itämerestä voi kehittyä merkittävä kauppa-alue EU:n sisälle. Sisämarkkinoiden siirtyminen lähemmäs Suomea on ulkomaankauppamme kannalta myönteinen asia.

Tuotantovaiheiden sijoittuminen Suomenlahden molemmin puolin tasaantuu todennäköisesti pitkällä aikavälillä, kun Baltian maiden oma tarjontakapasiteetti levenee ja kasvaa. Baltian maiden suurimmat kauppakumppanit ovat myös suurimpia ulkomaisia investoijia alueella. Tämä merkitsee teknologian siirtymistä Baltian maihin ja vähitellen ei pelkkien työvaiheiden vaan myös kokonaisten tuotantoprosessien syntymistä alueelle. Baltian oman EU-sisämarkkinoilla kilpailukykyisen tarjonnan kasvua lähes nollapisteestä alkaen patoaa kuitenkin merkittävästi Baltian maiden markkinoiden pieni koko. Baltian maissa toimivat yritykset eivät pysty hyödyntämään suurten kotimarkkinoiden tarjoamaa etua.

Baltian maiden oman tarjontapohjan kehittyessä todennäköinen kehityskuva ainakin Baltian maiden nykyisillä tärkeillä vientialoilla on niin sanottu vertikaalinen ristikkäiskauppa. Tuotantovaiheiden siirtyminen johtaa tällöin myös teknologian siirtymiseen ja vähitellen siihen, että samankaltaisia mutta erilaatuisia tavaroita tuotetaan ja viedään sekä Suomesta Baltian maihin että Baltian maista Suomeen. On kuitenkin epätodennäköistä, että työvoimavaltaisten tuotantovaiheiden siirtyminen Baltian maihin lisäisi esimerkiksi merkittävästi Suomen vaatteiden vientiä EU-sisämarkkinoille. Vertikaalinen ristikkäiskauppa on ollut tärkeässä roolissa esimerkiksi Visegrad-maiden kaupassa EU:n kanssa. Tässäkin Baltian maiden oman valmiin tarjontapohjan kapeus tosin asettaa rajoitteita.

Aikaisempien Visegrad-maita koskevien tutkimustulosten mukaan Keski- ja Itä-Euroopan maiden (KIE-maiden) kauppa EU:n kanssa perustuu hyvin paljolti tuotantopanosten ja välituotteiden vientiin EU:sta ja lopputuotteiden tuontiin KIE-maista EU:hun (esim. Hoekman ja Djankov 1996). Ne maat, joissa välituotteiden ja komponenttien tuonti EU:sta on kasvanut eniten, käyvät myös intensiivisimmin kauppaa EU:n kanssa.

Välituotevienti on samalla johtanut myös EU-maista KIE-maihin tehtyihin suoriin sijoituksiin samoille tuotannonaloille, joita varten välituotteet on viety. Investoinnit ovat Keski-Euroopassa suuntautuneet melko suurelta osin sellaisille teollisuustoimialoille, joissa myös EU-alueen tuotanto on vahva, kuten autoteollisuus, jolloin ristikkäiskauppa EU-maiden ja KIE-maiden välillä on kasvanut. Ristikkäiskaupan osuus esimerkiksi EU:n ja Tsekin tai Unkarin välillä kattaa noin 40 prosenttia kokonaiskaupasta, mikä vastaa suurin piirtein Suomen ja EU:n välisen ristikkäiskaupan osuutta.

EU:n ja Baltian maiden välillä ristikkäiskauppa ei ole yhtä merkittävää, vaikka ulkomaankauppaluvut kertovat hieman samankaltaisesta kehityksestä kuin Keski-Euroopassa. Ristikkäiskaupan osuus Baltian maiden ja EU-maiden välisessä kaupassa on useimmissa tapauksissa alle 20 jopa alle 10 prosenttia. Se on kaikkein laajinta EU:n ja Liettuan välisessä kaupassa, mutta siinäkin sen osuus jää vaatimattomaan 20 prosenttiin. Portugalin ja Liettuan välillä kuitenkin 60 prosenttia kaupasta on ristikkäistä. Vertailuna EU-maiden keskinäisestä kaupasta ristikkäiskauppaa on joitain poikkeuksia lukuun ottamatta noin 60-70 prosenttia.

Baltian maissa kehitys lähti käyntiin myöhemmin. Lisäksi niiden pieni koko ja Tsekkiä tai Unkaria heikompi ostovoima hidastavat Baltian maissa samanlaista investointien ja kaupan toisiaan täydentävää kehitystä kuin Keski-Euroopassa, mutta jo tähänastisen kehityksen perusteella vastaavaa

voidaan odottaa nykyistä laajemmassa mitassa, kun Baltian maiden integroituminen etenee.

Todisteena tästä ja merkittävä poikkeus EU-maiden ja Baltian maiden välisissä ristikkäiskauppaosuuksissa on Viron ja Suomen sekä Viron ja Ruotsin välinen kauppa, josta ristikkäiskaupan osuus on noin 40 prosenttia. Suomi ja Ruotsi ovat Viron tärkeimpiä kauppakumppaneita ja suurimpia ulkomaisia investoijia Virossa. Suomen ja Ruotsin sekä Viron välillä toteutuu täsmälleen samanlainen kehitys Keski-Euroopassa Visegrad-maiden ja EU-maiden välisessä kaupassa. Baltian maiden EU-jäsenyys lisää kaupan ja investointien toisiaan ruokkivaa kehitystä Baltian maiden EU-kaupassa ja samalla laajentaa sitä useampiin EU-maihin kuin nykyisin.

Suomen ja Baltian maiden välillä vallitseva syvä elintasokuilu synnyttää muuttopaineita Suomeen. Käytännössä kuitenkin vain Virosta voi syntyä merkittäviä paineita tässä suhteessa. Latvialaiset ja liettualaiset katsovat paljon herkemmin muun muassa Saksaan, Ruotsiin ja Tanskaan kuin Suomeen.

Virolaisten maahanmuuttopaineita Suomeen vähentää elintasokuilun kapeneminen ja työvoiman vapaalle liikkuvuudelle hyvin todennäköisesti asetettavat suhteellisen pitkät, ehkä kymmenen vuoden siirtymäajat. Kun työvoima Viron ja Suomen välillä on vapaata liikkumaan, Suomen nykyinen suurtyöttömyys ei ole enää maahanmuuttoa rajoittava tekijä. Kun otetaan huomioon Suomen demografinen kehitys vuosiin 2010 ja 2020 mennessä, on todennäköisesti myönteistä, että Suomeen muuttaisi uutta työvoimaa. Läheisten kulttuurisuhteiden vuoksi virolaisten sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan olisi suhteellisen vaivatonta.

Baltian maiden jäsenyydellä Euroopan unionissa ei ole kovin suurta taloudellista merkitystä Suomen kannalta joitakin suhteellisen suppeita toimialakohtaisia tekijöitä lukuunottamatta. Baltian maiden vaurastuminen, mihin maiden EU-jäsenyydellä on positiivinen vaikutus, kasvattaa Suomen vientimarkkinoita. Myös suomalaisten yritysten kansainvälistyminen nopeutuu. Poliittisesti Baltian maiden EU-jäsenyys on Suomen kannalta merkittävä tapahtuma. On kuitenkin varmistettava, ettei Euroopan unionin uudesta itärajasta tule jakavaa tekijää Pohjois-Euroopassa.

1 JOHDANTO

Euroopan unionin seuraava laajentumisvaihe on haasteellisempi kuin yksikään aikaisempi niin unionille itselleen kuin myös sen uusille jäsenmaille. Saksojen yhdistymistä lukuunottamatta Euroopan unioni laajenee ensimmäisen kerran aikaisempiin Varsovan liiton ja SEVin jäsenmaihin sekä Baltian maiden kohdalla myös entisen Neuvostoliiton alueelle.

Koko laajeneminen Keski- ja Itä-Eurooppaan kasvattaa EU:n taloudellista potentiaalia ja EU:n poliittista painoarvoa maailmassa. Kun Euroopan unionissa on nyt noin 370 miljoonaa ihmistä, se voi laajeta kattamaan noin 500 miljoonan ihmisen talousalueen, jolla lopulta käytettäneen yhtä ainoaa rahaa, euroa.

Laajentumisen haaste on suuri EU:n toimielinten ja säännösten toimivuuden kannalta. Haaste on suuri myös uusille jäsenmaille. Ne ovat tällöin vasta reilun vuosikymmenen ajan ehtineet mukautua aivan uudenlaiseen talousjärjestelmään. Lisäksi niiden täytyy mukautua syvempään integraatioon kuin yhdenkään aikaisemman laajentumisvaiheen uusien jäsenmaiden, koska uusien jäsenmaiden oletetaan hyväksyvän yhteinen *acquis communautaire* sellaisenaan. EU:n seuraavan laajentumisen toteutuessa vähintään yksitoista, ehkä jopa kaikki nykyiset 15 jäsenmaata ovat talous- ja rahaliiton (EMU) jäseniä. Keski- ja Itä-Euroopan (KIE-) maiden ei kuitenkaan oleteta välittömästi liittyvän EMUun.

Euroopan unionin yhteisen *acquis communitairen* ovat luoneet varakkaat jälkiteolliset yhteiskunnat. Esimerkiksi *acquis*'n sosiaalisen peruskirjan ja ympäristölainsäädännön hyväksyminen sellaisenaan maissa, jotka ovat huomattavasti nykyisiä EU-maita köyhempiä ja yhteiskunnallisen kehityksen eri vaiheessa, saattaa vaikuttaa negatiivisesti talouskasvuun, aiheuttaa sopeutumisongelmia ja synnyttää työttömyyttä.

Tutkimus tarkastelee Euroopan unionin itälaajentumisen pohjoisimman ulottuvuuden eli Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kannalta. EU:n laajenemista Baltian maihin ei kuitenkaan voi täysin irrottaa koko itälaajenemisesta. Laajenemisella onkin yleisiä poliittisia ja taloudellisia seurauksia, joita tutkimuksessa lyhyesti tarkastellaan.

Monessa mielessä Baltian maiden jäsenyyden merkitys Euroopan unionin nykyisille jäsenmaille on sama kuin itälaajenemisen vaikutukset yleisesti. Mittakaava on kuitenkin pienempi, koska Baltian maissa on vain seitsemän prosenttia kaikkien Keski- ja Itä-Euroopan maiden väkiluvusta. Kuitenkin Baltian maiden osalta jotkin tekijät ovat Suomen kannalta kes-

kimääräistä tärkeämpiä ja osa keskimääräistä vähemmän tärkeitä. Tämä johtuu Baltian maiden maantieteellisestä läheisyydestä ja siitä, etteivät niiden talouksien rakenteet eivät ole samat kuin KIE-maissa keskimäärin.

Joka tapauksessa tärkeintä Suomen kannalta on Baltian maiden suotuisa taloudellinen kehitys ja taloussuhteet. Vaurastumalla Baltian maiden markkinat kasvavat, niiden tuotantorakenteet nykyaikaistuvat ja yhteiskuntajärjestelmät vakiintuvat. Tämä on Suomelle ja koko Itämeren alueelle myönteistä niin taloudellisesti kuin poliittisestikin. Jäsenyys Euroopan unionissa vaikuttaa maiden talouskehitykseen myönteisesti ja vakauttaa myös poliittisia oloja. Baltian maiden talouskehitys on erittäin todennäköisesti Suomea nopeampaa, joten elintasoero supistuu nykyisestä.

Baltian maiden integroituminen läntisen Euroopan talousjärjestelmään on ollut ja on dynaaminen ja asteittain etenevä prosessi. Lisäksi maat etenevät eri vauhdilla, minkä Euroopan unionikin on noteerannut valitessaan Viron, mutta ei Latviaa tai Liettuaa, aloittamaan varsinaiset jäsenyysneuvottelut keväällä 1998.

Integroituminen läntiseen talousjärjestelmään alkoi heti Baltian maiden itsenäisyyden palautumisen jälkeen. Vuosina 1992 ja 1993 Suomen ja Ruotsin kanssa solmittujen bilateraalisten vapaakauppasopimusten tilalle astuivat bilateraaliset vapaakauppasopimukset EU:n ja kunkin Baltian maan välillä vuoden 1995 alusta. Sen jälkeen EU neuvotteli vuonna 1995 kunkin jäsenkandidaattimaan kanssa bilateraalisen Eurooppa-sopimuksen, jonka perusteella Euroopan unionin ja hakijamaan välillä siirrytään siirtymäajan kuluessa laajennettuun teollisuustuotteiden ja palvelujen vapaakauppaan sekä valmistetaan hakijamaiden taloudellisia ja poliittisia rakenteita tulevaan EU:n täysjäsenyyteen. Baltian maiden Eurooppa-sopimukset astuivat voimaan 1.2.1998.

Eurooppa-sopimusten rajoituksia on kuitenkin muun muassa tekstiilituotteiden kaupan osalta jo nyt väljennetty. On todennäköistä, jopa varmaa, että integraatio edelleen syvenee ennen EU-täysjäsenyyden voimaantuloa. Kun Baltian maat lopulta liittyvät EU:hun arviolta vuosien 2003-2010 aikana, jää todennäköisesti edelleen useiden vuosien mittaisia siirtymäaikoja muun muassa ennen kuin työvoima on täysin vapaata liikkumaan. EMU jäsenyys toteutunee viimeisen Baltian maan osalta vielä tätäkin myöhemmin. EU- ja EMU-jäsenyyteen valmistavan integraatioprosessin kestoksi voidaan siten arvioida noin 18-25 vuotta.

Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitystä arvioitaessa on olemassa muutamia analyysia vaikeuttavia lisätekijöitä. Ensinnäkin Baltian maat eivät välttämättä kaikki liity EU:hun yhtä aikaa. Tällä hetkellä näyttää siltä,

että Viro liittyy ennen Latviaa ja Liettuaa, jotka pääsisivät mukaan vasta itälaajenemisen ”toisessa aallossa”. Tämä pidentää EU-jäsenyyden vaikutusten realisoitumisaikaa ja tekee vaikutukset Baltian maiden kannalta aluksi epäsymmetrisiksi.

Lisäksi ensimmäisessä aallossa EU:hun liittyvät varmuudella Puola, Tsekki, Unkari ja Slovenia sekä mahdollisesti Kypros. Baltian maiden EU-jäsenyyden vaikutus Suomen kannalta saattaa olla osittain vaikea erottaa koko itälaajenemisen vaikutuksesta. Vaikka esimerkiksi Puola on Viroa kauempana, se on myös huomattavasti suurempi kansantalous ja sijaitsee lähellä Keski-Euroopan suuria markkinoita.

Edelleen Baltian maat tuskin omaksuvat koko Euroopan unionin yhteisen *acquis*'n välittömästi liittyessään EU:hun vaan osittain vasta ylimääräisen siirtymäajan jälkeen, mikä hidastaa EU-jäsenyyden vaikutusten realisoitumista. Tämä koskee todennäköisesti muun muassa työvoiman vapaata liikkumista.

Baltia on vientimarkkinana suhteellisen pieni. Vuonna 1997 Suomen koko tavaraviennistä suuntautui Baltiaan 4.3 prosenttia, josta meni Viroon 3.2, Latviaan 0.7 ja Liettuaan 0.4 prosenttiyksikköä. Viro oli Suomen kahdeksanneksi tärkein vientimaa, tärkeämpi kuin Tanska, Norja tai Italia. Suomen tavaratuonnista tuli vuonna 1997 Virosta 1.4 prosenttia sekä Latviasta ja Liettuasta molemmista 0.1 prosenttia. Vienti Baltian maihin kasvoi maasta riippuen 19-34 prosenttia vuodesta 1996. Tuonti Virosta kasvoi 31 prosenttia, mutta tuonti Latviasta ja Liettuasta polki paikallaan.

Baltian maiden yhteenlaskettu väestö on pienempi kuin Ruotsin ja ostovoima on selvästi Ruotsia pienempi. Virossa Suomella on kuitenkin osittainen kotimarkkinaetu läheisten kulttuuristen yhteyksien vuoksi. Latvia ja Liettua sen sijaan ovat kulttuurinsa puolesta yhtä kaukaisia kuin Puola, jonka potentiaaliset markkinat ovat kuitenkin huomattavasti suuremmat kuin kahden eteläisen Baltian maan.

Suomalaiset yritykset ovat 1990-luvulla etabloituneet voimakkaasti Baltian maiden ja erityisesti Viron markkinoille. Etabloitumisen syinä ovat olleet uudet kasvavat markkinat ja/tai paikallisen, Suomeen verrattuna hyvinkin halvan työvoiman hyödyntäminen tuotannossa. Tuotantokustannukset tulevat Baltian maissa olemaan vielä pitkään alhaisemmat kuin Suomessa. Kuitenkin myös maiden tuottavuus on alempi. Tuottavuuden noustessa myös tuotantokustannukset nousevat.

Koko integraatioprosessin loppuun saattamisen aikana Baltian maiden elintaso kirii umpeen Suomen nykyistä huomattavaa etumatkaa. Siten halvinta työvoimaa tarvitsevat tuotantoprosessit etsiytyvät olosuhteiden niin

salliessa muun muassa Venäjälle, jonka elintaso ja tuotantokustannukset eivät nouse yhtä nopeasti kuin Baltian maiden. Aikaa myöten Baltian maiden tämän hetkinen alhaisiin tuotantokustannuksiin perustuva kilpailukyky joutuu rakennemuutokseen.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Johdannon jälkeen toisessa luvussa käsitellään Euroopan unionin itälaajenemista yleensä, sen aikataulua sekä sen taloudellisia ja poliittisia seuraamuksia keskittyen erityisesti Baltian maiden jäsenyyden merkitykseen Suomen kannalta.

Kolmannessa luvussa luodaan katsaus Baltian maiden taloudellisiin rakenteisiin, tuotannon, investointien ja ulkomaankaupan toimialakohtaiseen kehitykseen 1990-luvulla, mikä antaa kuvaa tulevasta kehityksestä.

Neljännessä luvussa käsitellään Euroopan unionin ja Baltian maiden välisen ulkomaankaupan rakennetta ja potentiaalia gravitaatiomallin avulla. Erityisesti tarkastellaan Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitystä Suomen ulkomaankaupan kannalta.

Viidennessä luvussa tarkastellaan työvoiman kysynnän ja tarjonnan kehitystä Suomessa ja sitä, miten työvoiman vapaa siirtyminen Suomen ja Baltian maiden välillä voi tähän vaikuttaa.

Kuudennessa luvussa tarkastellaan suorien sijoitusten virtaa Baltian maihin. Suorien sijoitusten, ulkomaankaupan ja taloudellisen kasvun välillä on kiinteä yhteys. Tuotanto ulkomailla voi toimia sekä substituuttina että komplementtina kotimaiselle tuotannolle ja viennille.

Seitsemännessä luvussa tarkastellaan Suomen ja Baltian maiden välisten taloussuhteiden täydellistä vapautumista Suomen maatalouden, elintarviketeollisuuden sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuuden kannalta.

2 EUROOPAN UNIONIN ITÄLAAJENEMINEN

Saksojen yhdistyminen mukaan lukien Euroopan unionin kuudes laajenemiskierros tapahtuu ajanlaskumme uuden vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Euroopan unionin komissio esitti Agenda 2000 -selvityksissään, että Puolan, Unkarin, Tsekin, Slovenian, Viron ja Kyproksen kanssa aloitetaan varsinaiset jäsenyysneuvottelut keväällä 1998. Viron pääsy tähän ryhmään johtuu ainakin osittain hyvin vapaan talousjärjestelmän nopeuttamasta voimakkaasta rakennemuutoksesta. Viron on arvioitu olevan Unkarin ja Tsekin jälkeen kolmantena taloutensa sopeuttamisessa markkinatalouspohjaiseksi (ks. IMF World Economic Outlook toukokuu 1997). Keski- ja Itä-Euroopan (KIE-) maista nämä kolme olivat vuoteen 1996 mennessä myös vastaanottaneet eniten suoria sijoituksia henkeä kohti.

Muiden hakijamaiden eli Latvian, Liettuan, Slovakian, Romanian ja Bulgarian kanssa Euroopan unioni aloittaa niin sanotut valmistavat neuvottelut, jotka voivat aikanaan johtaa varsinaisiin jäsenyysneuvotteluihin. Näidenkin maiden kanssa solmituissa Eurooppa-sopimuksissa on kuitenkin todettu EU-jäsenyyden olevan lopullinen tavoite. EU-maat ja kaikki 11 jäsenyyttä hakenutta maata kokoontuivat Brysselissä ensimmäiseen Eurooppa-konferenssiin 12.3.1998. EU-jäsenyysneuvotteluiden viralliset avajaiset, joihin osallistuivat EU-maat ja kuusi ensimmäisen aallon maata, olivat maaliskuun 30. päivänä.

Tässä tutkimuksessa keskitytään Baltian maiden EU-jäsenyyden vaikutuksiin Suomen kannalta. Samanaikaisesti täytyy kuitenkin ottaa huomioon tällöin vallitsevat institutionaaliset olosuhteet: Suomen jäsenyys yhdentoista, ehkä jopa 15 maan talous- ja rahaliitossa sekä EU:n laajeneminen ensi vaiheessa myös Puolaan, Unkariin, Tsekkiin ja Sloveniaan sekä mahdollisesti myös Kyproksen kreikkalaiselle puolelle. Tässä vaiheessa on vaikea sanoa miten Kyproksen saaren kahtiajako ja ratkaisemattomat poliittiset ongelmat vaikuttavat sen EU-jäsenyyteen. Pahimmassa tapauksessa ne voivat kuitenkin viivästyttää koko itälaajenemista.

Varsinaisen EU-täysjäsenyyden vaikutuksia on kuitenkin vaikea eritellä, koska uusien jäsenmaiden integroituminen läntisen Euroopan talousjärjestelmään on dynaaminen ja pitkäkestoinen prosessi, joka etenee asteittain. EU:n ja Baltian maiden välillä solmittiin ensin yleinen teollisuustuotteiden vapaakauppasopimus. Sen jälkeen EU neuvotteli kunkin jäsenkandidaattimaan kanssa bilateraalisen Eurooppa-sopimuksen, jonka perus-

teella Euroopan unionin ja kunkin hakijamaan välillä siirrytään laajennettuun teollisuustuotteiden ja palvelujen vapaakauppaan sekä valmistetaan hakijamaiden taloudellisia ja poliittisia rakenteita tulevaan EU:n täysjäsenyyteen.

Baltian maiden Eurooppa-sopimusten rajoituksia on muun muassa tekstiilituotteiden kaupan osalta kuitenkin jo nyt väljennetty. Lisäksi on erittäin todennäköistä, että integraatio edelleen syvenee ennen Baltian maiden EU-täysjäsenyyden toteutumista. Kun Baltian maat lopulta liittyvät EU:hun arviolta vuosien 2003-2010 aikana, jää todennäköisesti edelleen useiden vuosien mittaisia siirtymäaikoja muun muassa työvoiman vapaan liikkumisen alkamiselle.[1] Koko EU-integraatioprosessin, mukaan lukien maiden EMU-jäsenyys, kestoksi voidaan siten arvioida noin 18-25 vuotta.

Tämän rinnalla voidaan katsoa kuinka pitkä aika Euroopan unionin nykyisillä jäsenmailla on kulunut koko integraatioprosessiin talous- ja rahaliiton jäsenyyden toteutumiseen mennessä. KIE-maat ovat tästä näkökulmasta etenemässä nykyisiä jäsenmaita nopeammassa tahdissa. Taulukossa 2.1 on päivitetty Baldwinin (1994) vastaava taulukko.

Taulukko 2.1 Kunkin integraatioprosessin vaiheen kesto vuosina eri mailla (ml. siirtymäajat)

Maa(t)	Integraatiovaihe (ks. alla)				Yhteensä
	1	2	3	4	
Alkuperäinen EEC-6*	Ohitti	28	7	10	44
Irlanti, Tanska, Britannia	Ohitti	13	7	10	30
Kreikka	20	5	7	10	42
Portugali	13	Ohitti	7	10	30
Espanja	16	Ohitti	7	10	33
Itävalta, Ruotsi, Suomi	21	Ohitti	1	8	30
KIE, 1. ryhmä**	13-15 …			5	18-20
KIE, 2. ryhmä***	18-20 …			5	23-25

Lähde: Baldwin (1994) mukaillen.

* = Ranska, Saksa, Italia, Alankomaat, Belgia ja Luxemburg.

** = Puola, Tsekki, Unkari, Slovenia, Viro ja Kypros (Kyprosta ei yleensä pidetä KIE-maana).

*** = Slovakia, Bulgaria, Romania, Latvia ja Liettua.

[1] Esimerkkinä siirtymäajoista ja Euroopan unionin taipumuksesta suojella jäsenmaiden tuotantoa on Espanjan maatalouden kilpailukykyisimmille tuotteille, hedelmille, kasviksille ja rasvoille asetettu kymmenen vuoden siirtymäaika Espanjan viennissä muualle yhteisön alueelle ennen kuin kaikki kaupan esteet poistuisivat.

Integraatiovaiheet:

1: Teollisuustuotteiden bilateraalinen vapaakauppasopimus
2. Yhteismarkkinat (1958-86)
3. Sisämarkkinat (1986-93)
4. Talous- ja rahaliitto (1993-2002)

Kaikkien EU15-maiden oletetaan tässä yhteydessä taulukkoteknisistä syistä liittyvän EMUun vuoden 1999 alusta. Britannia, Ruotsi, Tanska ja Kreikka liittynevät todellisuudessa muutamaa vuotta myöhemmin, mutta tällöin myös niiden siirtymäaika on todennäköisesti lyhyempi kuin vuosille 1999-2002 kaavailtu 3½ vuotta, mikä pienentää taulukossa nyt syntyvää virhettä.

KIE-maiden osalta 1. vaihe eli teollisuustuotteiden bilateraalinen vapaakauppasopimus kattaa jo osia yhteis- ja sisämarkkinoista, koska Eurooppa-sopimukset menevät monilta osin vapaakauppaa pidemmälle. Itälaajenemisen ensimmäisen aallon oletetaan tässä liittyvän EU:hun vuonna 2003 ja toisen aallon 2008. Edistyneimpien KIE-maiden oletetaan liittyvän EMUun vuonna 2008 (siirtymäaika mukaan lukien) ja viimeisten vuonna 2013.

2.1 Suhteet ennen EU:n itälaajenemista

Baltian maiden Eurooppa-sopimukset

Viro, Latvia ja Liettua solmivat Euroopan unionin kanssa niin sanotut Eurooppa-sopimukset vuonna 1995. Pitkällisen ratifiointiprosessin jälkeen ne astuivat voimaan 1.2.1998. Tätä ennen vastaavat sopimukset olivat solmineet Puola ja Unkari vuonna 1991 sekä Tsekki, Slovakia, Romania ja Bulgaria vuonna 1993. Nämä ovat jo astuneet voimaan. Slovenian valmiiksi neuvoteltu Eurooppa-sopimus ei ole vielä astunut voimaan. Eurooppa-sopimukset poikkeavat jonkin verran maittain, mutta niiden päämäärä on sama: Keski- ja Itä-Euroopan maiden valmistaminen Euroopan unionin täysjäsenyyteen.

Sopimukset ovat kunkin jäsenkandidaattimaan ja EU:n välisiä bilateraalisia sopimuksia. Niiden tarkoituksena on lisätä taloudellista integraatiota Euroopan unionin ja kunkin hakijamaan välillä. Siten siirtymätaloudet mukautuvat vähitellen länsimaiseen talousjärjestelmään ja kiristyvään kilpailuun sekä valmistautuvat muutenkin EU:n täysjäsenyyteen. Valmistautumisen kustannuksia Euroopan unioni ei kuitenkaan ole ollut laajassa ja riittävässä mitassa valmis kantamaan (ks. Bauer 1998). Eurooppa-sopimukset myös lisäävät EU:n vuoropuhelua Baltian maiden kanssa totuttaen jälkimmäiset Euroopan unionin päätöksentekojärjestelmään ja -kulttuuriin. Sopimukset on solmittu määräämättömäksi ajaksi. Latvian siirtymäaika taloudellisten ja kaupan esteiden poistamiseksi päättyy viimeistään 1.1.1999 ja Liettuan 31.12.2000. Viron Eurooppa-sopimus on

ainoa EU:n KIE-maiden kanssa solmimista Eurooppa-sopimuksista, jossa ei ole yleistä siirtymäaikaa. Viro itse ei halunnut sellaista asettaa.

Sopimusten bilateraalinen *"hub-and-spoke"*-luonne, eli ytimen ja kunkin reunavaltion erikseen tekemä sopimus (satelliittisopimus, keskus-sädesopimus, napa-pinna-sopimus), aiheuttaa sen, että hakijamaiden kannattaa kaupassaan orientoitua EU:hun. Sopimuksilla on siten kaupan rakennetta vääristävä vaikutus: EU:n suuntaan se luo kauppaa mutta hakijamaiden välillä kauppa vähenee. Lisäksi vaikutus on suoria investointeja vähentävä. *"Hub-and-spoke"*-sopimukset merkitsevät myös hallinnollisten kustannusten nousua ja mahdollisia väärinkäytöksiä. (Ks. *"hub-and-spoke"*-tyyppisistä kauppasopimuksista mm. Baldwin (1994).) Näitä negatiivisia tekijöitä vähentävät alueelliset vapaakauppasopimukset muun muassa Baltian maiden välillä ja CEFTA-maiden (Tsekki, Puola, Slovakia, Unkari ja Slovenia) välillä. Lisäksi Baltian maat ovat neuvotelleet kaupan vapauttamisesta CEFTA-maiden kanssa.

Eurooppa-sopimuksissaan Baltian maat sitoutuvat saattamaan lainsäädäntönsä Euroopan unionin tasalle muun muassa kilpailulainsäädännön, julkisten hankintojen ja kulttuurisen yhteistyön alueilla sekä henkisen, teollisen ja kaupallisen omaisuuden suojelussa. Lisäksi Baltian maat sitoutuvat vapauttamaan maksuliikenteen ja pääomansiirrot kauppa- ja investointivirroissa. Edelleen sopimukset tukevat yhteistyötä talouden, teollisuuden, ympäristön, koulutuksen, rahapolitiikan, rahoituksen ja kulttuurin sekä rikollisuuden torjunnan aloilla. Erityisen nopeaa lainsäädännön lähentämisen odotetaan olevan sisämarkkinoiden, kilpailun, työtekijöiden suojelun, ympäristönsuojelun ja kuluttajansuojan aloilla. Lainsäädännön länsimaistaminen vaikuttaa positiivisesti suoriin investointeihin ja siten maiden taloudelliseen kehitykseen.

Sopimusten mukaan Euroopan unionin nykyiset jäsenmaat poistavat kaikki tuontitullit ja tuonnin määrälliset rajoitukset hakijamaiden tuotteilta nopeammin kuin hakijamaat avaavat omansa eli jo 1.1.1995 alkaen lukuunottamatta jäljempänä käsiteltyjä poikkeusaloja.

Sopimusten mukaan hakijamaan ja Euroopan unionin välisestä teollisuustuotteiden tavarakaupasta poistetaan kaikki määrälliset rajoitukset 1.1.1995 alkaen. Kuitenkin, jos hakijamaa ajautuu vakavaan maksutasehäiriöön, se voi väliaikaisesti palauttaa kaupan esteitä tuonnilleen EU-maista. Tällaisten toimenpiteiden käyttöönottamisen todennäköisyys on kuitenkin hyvin pieni.

Baltian maiden maataloustuotteet saavat EU:ssa suosituimmuusaseman, mutta varsinaisen vapaakaupan piiriin ne eivät pääse. Kauppaa rajoittavat

edelleen jalostetuissa maataloustuotteissa tariffikiintiöt ja -katot, elintarviketeollisuuden tuotteissa EU:n korkeat hygieniasäädökset sekä tekstiiliteollisuuden tuotteissa alkuperäsäädökset, sillä Baltian maissa ei ole omaa kuitutuotantoa.

Eurooppa-sopimukset poistavat esteitä myös palvelujen ulkomaankaupalta. Sopimusten perusteella ulkomaisia yrityksiä (eli EU-maiden yrityksiä Baltian maissa ja Baltian maiden yrityksiä EU:ssa) tulee kohdella samalla tavalla kuin kotimaisia yrityksiä. Julkiset hankinnat täytyy kilpailuttaa samalla tavalla kuin EU:ssa. Laillista työvoimaa ei saa EU:n ja Baltian maiden välillä kohdella omasta työvoimasta poikkeavalla tavalla työehdoissa, palkkauksessa tai irtisanomisessa. EU:ssa laillisesti asuvien ja Baltian maista lähtöisin olevien työntekijöiden ja heidän perheidensä liikkumisvapautta lisätään.

Eurooppa-sopimusten säädöksiä lievennettiin vuoden 1998 alussa. Latvian ja Liettuan tekstiiliteollisuutta alkuperäisissä Eurooppa-sopimuksissa koskeneet rajoitukset on poistettu. Tekstiiliteollisuuden tuotteiden kauppaa rajoittavat alkuperäsäädökset, joita on niitäkin nyt lievennetty siten, että alkuperä voi kumuloitua kaikkialta Baltian maista. On odotettavissa, että kumuloitumisoikeutta edelleen väljennetään ennen Baltian maiden varsinaisen EU-jäsenyyden voimaan astumista.

Baltian maiden jäsenyys Euroopan unionissa ei suoranaisesti vaikuta muutenkin vapaakaupan piirissä olevien teollisuustuotteiden kauppaan. Epäsuoria vaikutuksia voi olla. Nämä näkyvät muun muassa Baltian maiden tullitasojen yhtäläistymisenä EU:n tasolle suhteessa kolmansiin maihin (ks. jäljempänä alaluku 2.4). Lisäksi Baltian maille asetetut alkuperärajoitukset poistuvat ja kauppa muiden uusien EU-maiden kanssa tulee samalle viivalle nykyisten EU-maiden kaupan kanssa (ks. edellä Eurooppa-sopimusten *"hub-and-spoke"*-luonne).

Baltian maiden Euroopan unioniin kohdistuvalle tekstiilien ja vaatteiden viennille voidaan asettaa väliaikaisia määrällisiä rajoituksia, jos EU:n tuonti lisääntyy niin paljon, että se aiheuttaa "vakavan vahingon tai todellisen uhan" EU:n samanlaisten tai suoraan kilpailevien tuotteiden tuotannolle. Tällaisen tilanteen todennäköisyys on kuitenkin olematon, ja tekstiili- ja vaatetustuotteiden kauppa Baltian maiden ja EU:n välillä on käytännössä vapaata kaksoisvalvontajärjestelmän ja vientilisenssien luomia teknisiä esteitä lukuunottamatta. Koska Baltian maissa ei kuitenkaan ole omaa kuitutuotantoa, alkuperäsäädökset rajoittavat maiden kauppaa EU:n kanssa.

Latvian ja Liettuan tekstiiliteollisuuden tuotteille oli Eurooppa-sopimuksessa määritelty tariffikatto, joka kuitenkin poistettiin lisäpöytäkirjassa vuoden 1998 alussa.

Jalostettujen maataloustuotteiden kaupassa Baltian maiden ja EU:n välillä ei ole määrällisiä rajoituksia. EU myöntää tariffimyönnytyksiä — osittain kuitenkin tariffikiintiöiden rajoissa — Baltian maista peräisin oleville jalostetuille maataloustuotteille. Lisäksi on olemassa teknisiä kaupan esteitä, sillä baltialainen tuotanto ei yleisesti ottaen täytä EU:n edellyttämää hygieniatasoa, jolloin vienti EU:hun ei ole sallittua. Tämä on tehokkaasti rajoittanut Baltian maiden elintarviketeollisuuden vientiä Euroopan unioniin. Myös kalatuotteiden kaupalle Baltian maiden ja EU:n välillä on asetettu tariffikiintiöitä.

Maataloustuotteiden määrällisten rajoitusten puutteesta huolimatta Baltian maiden Eurooppa-sopimuksiin on kuitenkin kirjattu, että jos maataloustuotteiden kauppa aiheuttaa jommalle kummalle osapuolelle ”maatalousmarkkinoiden erityisen herkkyyden vuoksi vakavan häiriön toisen osapuolen markkinoilla”, aloitetaan osapuolten välillä viipymättä neuvottelut. Kunnes ratkaisu on näissä neuvotteluissa saavutettu, ”kyseinen osapuoli voi toteuttaa tarvittavina pitämänsä toimenpiteet”.

Baltian maiden keskinäiset kauppajärjestelyt

Baltian maiden keskinäinen teollisuustuotteiden vapaakauppa astui voimaan huhtikuussa 1994. Sopimusta on vuoden 1997 alusta laajennettu koskemaan myös maataloustuotteiden vapaakauppaa. Sopimus pitäisi laajentaa tulliunioniksi vuoden 1998 aikana. Käytännössä kauppa ei kuitenkaan vielä toimi ongelmitta, koska kauppaa rajoittavat edelleen rajamuodollisuudet, logistiset ongelmat, maksujärjestelyt ja jotkin kauppalisenssivaatimukset (Sorsa 1997). Luvussa 3 on tarkasteltu Baltian maiden keskinäisen tavarakaupan laajuutta ja luonnetta.

Baltian maiden ja CEFTA-maiden (Tsekki, Puola, Slovakia, Unkari ja Slovenia) välistä kauppaa on pyritty vapauttamaan, mikä lisää kauppaa näiden maiden välillä. Joitakin vapaakauppasopimuksia on jo solmittu. Lisäksi varsinaisia vapaakauppasopimuksia itään on Viron ja Ukrainan sekä Latvian ja Ukrainan välillä.

2.2 Baltian maiden EU-jäsenyyden aikataulu

Agenda 2000:n olettama laajenemisvuosi on 2003, vaikkakin jopa vuodesta 2001 on puhuttu. On kuitenkin mahdollista, että laajenemisneuvottelujen päättäminen päinvastoin lykkääntyy muutamalla vuodella, koska EU:n

huomio kiinnittyy samanaikaisesti talous- ja rahaliiton ensimmäisiin vuosiin. Lisäksi uusien ja vanhojen jäsenmaiden elintasokuilu ja kansantalouksien väliset kehityserot ovat suuria, mikä voi saada jotkin nykyisten jäsenmaiden kansallisista parlamenteista hidastamaan laajentumisen ratifiointia. Agenda 2000 onkin kohdannut jäsenmaissa voimakasta poliittista vastustusta. Jäsenyysneuvotteluiden alkaessa vuonna 1998 on yleisesti puhuttu vuodesta 2005 mahdollisena laajentumisajankohtana.

Baltian maiden EU-jäsenyys on näillä näkymin kaksivaiheinen projekti, missä Viro liittyy ensimmäisten maiden joukossa, ja Latvia ja Liettua vasta toisessa aallossa. Toisen aallon laajentuminen saattaa lykkääntyä, jos ensimmäisen aallon uusien jäsenmaiden integroituminen EU:hun aiheuttaa vaikeita ”sulatusongelmia”. Jos liittyminen on kaksivaiheinen, laajenee sisämarkkina-alue Viron etelärajalle, ja Baltia jakautuu EU:n suhteen kahtia. Suomen kannalta olisi selkeää ja kannattavaa, jos kaikki Baltian maat voisivat liittyä EU:hun ensimmäisten maiden joukossa.

Jos laajeneminen kuitenkin on edellä mainitulla tavalla kaksivaiheinen, joidenkin alojen tuotannon, joka nyt on sijoittunut Viroon ja nauttii Baltian sisäisen vapaakauppa-alueen tullittomuudesta, suhteellinen asema Latvian ja Liettuan markkinoilla heikkenee. Toisaalta Baltian maiden välinen kauppa on suhteellisen vähäistä eikä vapaakauppa-aluekaan toimi ainakaan vielä moitteettomasti.

Kaksivaiheisen laajenemisen seurauksena EU:hun liittyisi Baltiasta ensi vaiheessa vain 1.4 miljoonaa ihmistä ja 6.2 miljoonaa jäisi ulkopuolelle. Sisämarkkina-alueen laajennus olisi siten suhteellisen pieni. Toisaalta EU:hun liittyisi kuitenkin Suomen kannalta tärkein Baltian maista.

Tässä tutkimuksessa esitetyt Baltian EU-jäsenyyden vaikutukset eivät toteutuisi täydellä teholla ensi vaiheessa pelkästään Viron liittyessä EU:n jäseneksi. Jäsenyyden vaikutukset saattaisivat kuitenkin olla lievempiä, jos Baltian maat, olemalla EU:n ulkopuolella pidempään, saavuttaisivat Suomen elintasoa ja tuotantokustannuksia enemmän ennen liittymistään sisämarkkinoihin.

2.3 Laajenemisen poliittisia vaikutuksia

Koko laajeneminen Keski- ja Itä-Eurooppaan kasvattaa Euroopan unionin taloudellista potentiaalia ja poliittista painoarvoa maailmassa. Kun Euroopan unionissa on nyt noin 370 miljoonaa ihmistä, se voi laajeta kattamaan noin 500 miljoonan ihmisen talousalueen, jolla lopulta käytettäneen yhtä ainoaa rahaa, euroa.

Laajeneminen siirtää EU:n maantieteellistä keskipistettä itään. Mukaan liittyy ensimmäistä kertaa — jos Saksojen yhdistymistä ei huomioida — entisten Varsovan liiton ja SEVin maita, mutta Baltian maiden myötä myös osia entisestä Neuvostoliitosta. EU:hun kuuluu koko itälaajenemisen jälkeen 26 maata alueella, joka ulottuu Pohjois-Suomesta Gibraltarille ja Irlannista lähes Bosporin salmiin ja Kyprokselle. Tämä tuo suuria haasteita EU:n instituutioiden toiminnalle ja yhteisen politiikan harjoittamiselle.

Itälaajeneminen, kuten kaikki Euroopan unionin ja sen edeltäjien aiemmat laajentumiset, aiheuttaa vallan uusjaon vanhojen jäsenmaiden tappioksi. Unioniin on liittymässä paljon pieniä maita. Tämä aiheuttaa paineita muuttaa jäsenmaiden saamien komissaaripaikkojen jakaumaa ja Euroopan parlamentin paikkajakoa. Kaikki pienet jäsenmaat tuskin saavat tulevaisuudessa omaa komissaariaan. Baltian maat saattaisivat kuulua pohjoismaiden kiintiöön, jolloin ne yhdessä Suomen, Ruotsin ja Tanskan kanssa voisivat saada esimerkiksi kolme komissaaria. EU:ssa täytynee myös siirtyä nykyistä laajemmin enemmistöpäätöksentekoon.[2]

EU:n päätöksentekomekanismin ja hallinnon uudistaminen on unionin toiminnan kannalta pitkällä aikavälillä hyvä asia, mutta lyhyellä aikavälillä se aiheuttaa kustannuksia ja poliittisia jännitteitä. Vaarana on, ettei uudistuksia kyetä ajamaan läpi ja unionin päätöksenteko jumiutuu.

Jäsenmailla on hyvin erilaisia kansallisia intressejä. Samaan aikaan EU:lla ei ole olemassa keskusvaltaa, joka ajaisi todella yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Joissakin tilanteissa kansalliset intressit ovat keskenään ristiriidassa ja jäsenmaiden lukumäärän kasvu suurentaa tämän mahdollisuuden todennäköisyyttä. EU:n asema ulkopoliittisena toimijana onkin sitä heikompi mitä enemmän ja mitä erilaisempia jäsenmaat ovat sekä mitä helpompi yksittäisen jäsenmaan on estää yhteisiä päätöksiä ja heikompi yhteinen ”ulkopoliittinen kuri” EU:ssa vallitsee. EU:n laajeneminen Baltiaan on yksi osa tätä kompleksia asetelmaa.

Kulttuurisesti EU:n uusi itäinen ulkoraja noudattaa koko laajenemisen jälkeen suhteellisen tarkasti Euroopan läntisen ja itäisen kulttuuripiirin rajaa, ts. sitä rajaa, joka alkoi muodostua jo lähes tuhat vuotta sitten ja joka

---

[2] EU:n komission ja Euroopan parlamentin jäsenmäärien kasvusta sekä paineista päätöksentekojärjestelmien muutoksiin itälaajenemisen seurauksena katso Alho *et al.* (1996). Jos paikkajaon määräytymiseen ei tehdä muutoksia, EU:n laajeneminen 11 uuteen jäsenmaahan kasvattaa komissaarien lukumäärän 20:stä 32:een ja parlamentin paikkojen lukumäärän 626:sta 873:een. Jälkimmäisen kokonaismäärä on kuitenkin rajoitettu 700:ään, mikä merkitsee sitä, että nykyisten jäsenmaiden edustajien lukumäärää täytyy pienentää. Suomen europarlamentaarikoiden lukumäärä alenisi siten koko itälaajenemisen myötä nykyisestä 16:sta todennäköisesti 12:een.

kulkee yhtäältä katolisen ja protestanttisen Euroopan sekä toisaalta ortodoksisen Euroopan välillä. Baltian maiden EU-jäsenyys vahvistaa tämän kehityksen pohjoisessa. Balkanilla jako ei kuitenkaan aivan toteudu. Euroopan unionin on syytä varoa, ettei uusi itäraja jaa Eurooppaa uudelleen näiden vanhojen kulttuurirajojen mukaisesti siten, että Venäjä kokisi jäävänsä sen ulkopuolelle.

Tähän asetelmaan liittyy Venäjän vuosisataisen strategisen ongelman kärjistyminen 1990-luvulla. Venäjä on karakteristisesti mantereellinen valtio, joten se on jo pitkään pyrkinyt turvaamaan pääsynsä maailman merille. Tässä suhteessa 1990-luvun vaihteen poliittinen kehitys oli Venäjän kannalta negatiivista. Se onkin sittemmin pyrkinyt turvaamaan muun muassa öljyn viennin suorilla sijoituksillaan Latviaan (ks. luku 6).

EU-jäsenyys lisää uusien jäsenmaiden poliittista ja talouspoliittista vakautta sekä vahvistaa niiden demokraattista kehitystä ja lisää niiden kansallisten vähemmistöjen lainsäädännöllistä kunnioittamista. Tämä on positiivista EU:n pitkällä uudella itärajalla. Toisaalta on myös mahdollista, että jos (ja kun) EU-jäsenyys ei osoittaudu niin positiiviseksi tekijäksi kuin KIE-maissa laajalti uskottaneen, erityisesti jos rakennemuutoskehitys lisää työttömyyttä, saattaa EU-jäsenyydelle syntyä poliittista vastustusta.

Yksi Baltian maiden EU-jäsenyyden seurauksia on kuitenkin se, ettei Suomi enää ole ainoa jäsenmaa, jolla on yhteinen raja Venäjän kanssa. Baltian maiden EU-jäsenyys rauhoittanee mahdollisia turvallisuuspoliittisia ristiriitoja ja tekee Euroopan unionin Venäjän kannalta nykyistä tärkeämmäksi organisaatioksi.

Baltian maiden EU-jäsenyys siirtää EU:n toiminnallista painopistettä Suomea ja Itämerta kohti ja vahvistaa siten EU:n pohjoista ulottuvuutta. Tämä on positiivista Suomelle niin poliittisesti kuin taloudellisestikin. Se muun muassa kiinnittää EU:n huomion nykyistä enemmän Itämeren ympäristöongelmiin. Itämerestä tulee melkein kokonaan Euroopan unionin sisämeri. Myös Pietarin alueen ja Kaliningradin talous integroituvat nykyistä enemmän Eurooppaan, mikä parantaa näiden Venäjän alueiden elintasoa ja luo poliittista vakautta. Baldwinin *et al.* (1997) laskelmien mukaan EU:n itälaajenemisella onkin positiivinen vaikutus entisen Neuvostoliiton alueen bruttokansantuotteeseen.

Itälaajeneminen vahvistaa Saksan vaikutusvaltaa Euroopan unionissa Ranskan ja Britannian kustannuksella. Baltian maiden liittymisen merkitys on tässä suhteessa kuitenkin pieni suhteessa muuhun itälaajenemiseen.

On vaikea sanoa heikentääkö vai vahvistaako itälaajeneminen federalistisia paineita Euroopan unionissa. Yhtäältä EU tulee monella tavalla ny-

kyistä heterogeenisemmaksi, mikä vaikeuttaa unionin toimintaa käytännön tasolla. Koska intressejä on monia, on asioista sopiminen nykyistä vaikeampaa. Toisaalta Euroopan integraatio on historiallisesti jatkuvasti laajentunut sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Laajeneminen KIE-maihin lisää EU:n tehtävien määrää. Itälaajeneminen tuskin pysäyttääkään EU:n vertikaalista laajenemista varsinkin, kun samanaikaisesti talous- ja rahaliitto vaikuttaa tähän suuntaan.

Baltian maiden EU-jäsenyyden vaikutus pohjoismaiseen yhteistyöhön on epäselvä. Yhtäältä Baltian maiden EU-jäsenyys tekee Itämerestä lähestulkoon sisämarkkinoiden sisämeren. Edelleen piristyvä kaupankäynti lisää yhteistyötä koko alueella myös muiden pohjoismaiden kanssa. Muun muassa Ruotsilla on historiallinen intressi saavuttaa merkittävä asema tässä yhteistyössä. Toisaalta Suomen ja Viron läheiset kulttuurisuhteet sekä pohjoismaiden erilainen suhtautuminen Euroopan unioniin sekä talous- ja rahaliittoon saattavat lisätä edellisten välistä yhteistyötä ja yhteistyötä EU:n ytimen kanssa perinteisen pohjoismaisen yhteistyön kustannuksella.

Koko itälaajenemisen toteutuessa Euroopan unioniin uhkaa syntyä virallisten kielten sekamelska. Tällä hetkellä EU:lla on 11 virallista kieltä. Jos kaikki 11 mahdollista uutta jäsenmaata liittyvät EU:hun, kasvaa virallisten kielten lukumäärä kymmenellä 21:een. Seurauksena tullee olemaan vain joidenkin kielten valinta EU:n virallisiksi kieliksi. Tämä saattaa heikentää Euroopan unionin legitimiteettiä sen kansalaisten silmissä. Jälleen kerran laajeneminen Baltiaan on vain osa tätä prosessia, mutta tuo kuitenkin EU:hun kolme uutta kieltä.

2.4 Laajenemisen taloudellisia vaikutuksia

Historiallinen näyttö taloudellisen integraation vaikutuksista

Integraatio johtaa talouksien kehityserojen tasaantumiseen. Kansantaloudet ovatkin yleisesti konvergoituneet aikoina, jolloin työvoima ja pääomat ovat liikkuneet maasta toiseen ja tavarakauppa on ollut vilkasta. Tällainen periodi oli 1800-luvun lopulla aina ensimmäiseen maailmansotaan asti ja sellainen on läntisessä maailmassa ollut käynnissä toisen maailmansodan jälkeen. Sen sijaan näiden periodien välisenä aikana talouskasvu oli hidasta, markkinat lokalisoituivat ja talouksien kehitys oli erilaista. (Williamson 1996.) Toisen maailmansodan jälkeisen kahtiajaon murtuminen on tuonut myös Itä-Euroopan saman prosessin piiriin. Seurauksena on tuloerojen kaventuminen. 1800-luvulla kaksi kolmasosaa palkkojen konvergoitumisesta johtui kuitenkin työvoiman liikkumisesta (O'Rourke 1996). Työvoi-

ma on vapaata liikkumaan myös Euroopan unionissa, mutta on odotettavissa, että KIE-maiden EU-jäsenyyden alkuvaiheeseen asetetaan suhteellisen pitkiä siirtymäaikoja (ks. luku 5).

Tarkastelemalla Euroopan unionin aikaisempia laajentumisia keskimääräistä köyhempiin maihin, voidaan arvioida EU-jäsenyyden vaikutuksia ja taloudellisen konvergoitumisen mahdollisuuksia.

Espanjan liittymisellä Euroopan yhteisöön vuonna 1986 oli positiivinen vaikutus maan hyvinvoinnille ulkomaankaupan ja investointien kasvun sekä teknisen kehityksen nopeutumisen seurauksena. EY-jäsenyys johti myös ulkomaisten sijoittajien kiinnostuksen heräämiseen ja suorien sijoitusten kasvuun. (Mäkelä 1992.)

Taulukko 2.1 Suorien sijoitusten virta Espanjaan ennen ja jälkeen maan EU-jäsenyyden 1986

	1982	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Suorien investointien osuus BKT:stä, %	0.9	0.7	1.0	1.0	1.2	2.0	2.1	2.8
EU15:n osuus kaikista suorista investoinneista, %	35.9	52.7	68.1	42.1	51.9	51.0	56.5	55.0

Lähde: OECD.

Kuviosta 2.2 nähdään miten aikaisempien laajenemisvaiheiden pienten uusien jäsenmaiden ostovoimakorjattu ja henkeä kohti laskettu bruttokansantuote on konvergoitunut kohti alkuperäisen kuuden maan (Saksa, Ranska, Italia ja Benelux-maat) keskiarvoa ennen maan jäsenyyttä ja sen jälkeen. Kuviosta nähdään, että kehitys on ollut kaksijakoinen.

Kuvio 2.2 **Euroopan yhteisön köyhimpien jäsenmaiden konvergoituminen kohti alkuperäisen kuuden jäsenmaan (Saksa, Ranska, Italia, Benelux-maat) henkeä kohti lasketun ostovoimakorjatun bruttokansantuotteen tasoa (= 100). Vuosi 1 on kunkin maan ensimmäinen jäsenyysvuosi. Suluissa maiden jäseneksi tulovuosi. Kuvioihin on lisätty Kreikan ja Irlannin nopean konvergenssin alkamisvuosi.**

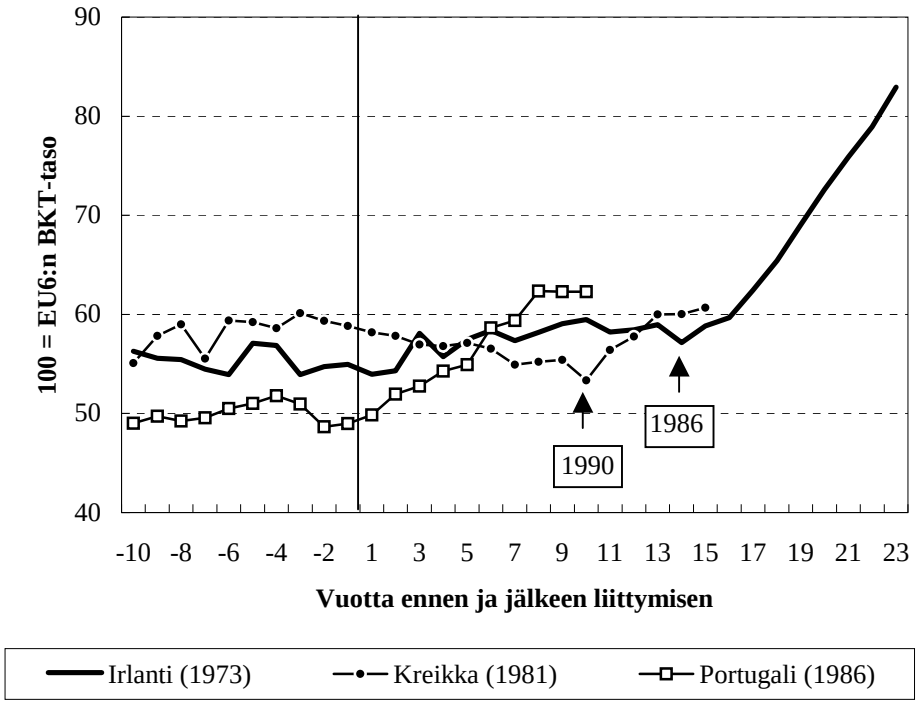

Irlannin konvergoituminen oli hidasta mutta positiivista jäsenyyden ensimmäisten 14 vuoden ajan. Vuoden 1986 jälkeen se on kuitenkin ollut erittäin nopeaa ja on jatkunut myös vuosina 1996-98, jotka eivät kuviossa näy. Maa saavuttaa todennäköisesti vuosikymmenen vaihteessa EU6:n tason.

Portugalin konvergoituminen alkoi nopeammin kuin Irlannin. Portugali lähti noin kymmenen prosenttia huonommasta suhteellisesta asemasta liikkeelle mutta kymmenen ensimmäisen jäsenyysvuotensa aikana se nousi lähes yhtä paljon Irlannin kymmenessä vuodessa saavuttaman suhteellisen aseman yli. Sen jälkeen Portugalin kehitys on kuitenkin tasoittunut.

Kreikan konvergoituminen oli jäsenyyden ensimmäisten kymmenen vuoden aikana negatiivista ja maan BKT suhteessa keskimääräiseen EU6-tasoon laski selvästi. Vuonna 1990 kehitys kääntyi ja Kreikan suhteellinen BKT on palannut jäsenyyttä edeltäneelle tasolle.

Kehitys on siten yleisesti Euroopan yhteisössä ollut konvergenssin suuntaan, mutta taantumisestakin on esimerkkejä kuten Kreikan tapaus osoittaa.

Itälaajenemisen yleisiä vaikutuksia

KIE-maiden EU-jäsenyyden myötä poistuvat viimeiset rajoitukset tavarakaupalta sekä palvelujen, työvoiman ja pääomien vapaalta liikkumiselta. Joissakin tapauksissa saatetaan kuitenkin asettaa ylimääräisiä siirtymäaikoja.

Ulkomaankauppa lisää investointeja sekä olemassa olevalla tuotantoteknologialla että investointeja uuteen teknologiaan. Talous kasvaa investointien ja ulkomaisen kysynnän ansiosta, mikä puolestaan lisää kotimaista kysyntää ja edelleen ulkomaankauppaa. Sijoittajan näkökulmasta vauraan maan taloudellinen ja poliittinen kehitys ovat vakaampia ja ennustettavampia kuin köyhän maan.

Uusissa EU-maissa jäsenyys vaikuttaa positiivisesti investointeihin ja yleiseen taloudelliseen kehitykseen. Tällä on positiivisia vaikutuksia myös nykyisten EU-maiden kannalta, koska Itä-Euroopan taloudellinen kasvu lisää Länsi-Euroopan vientiä sinne, mikä puolestaan lisää tuotantoa myös vanhoissa jäsenmaissa. Muun muassa tarve infrastruktuuri-investointeihin on suuri kaikissa KIE-maissa. Laajenemisen vaikutus on uusille jäsenmaille suurempi kuin vanhoille.

EU:n laajeneminen nykyisiä jäsenmaita elintasoltaan huomattavasti alhaisempiin maihin aiheuttaa lähinnä uusissa jäsenmaissa rakennemuutospaineita ja sopeutumisongelmia, jotka voivat esiintyä muun muassa väliaikaisena työttömyytenä ja valuuttakurssiheilahteluina. Jälkimmäinen voi syntyä siitä, kun maat pyrkivät täysin vapaiden pääomaliikkeiden aikana pitämään valuuttansa vakaina samaan aikaan, kun rakennemuutoskehitykseen todennäköisesti liittyy EMU-aluetta korkeampi inflaatio. Paineita kuitenkin vähentää KIE-maiden Länsi-Eurooppaa nopeampi tuottavuuden kasvu ja siihen liittyvä valuutan vahvistumispaine.

Koko Euroopan tasolla sopeutumisongelmat koskevat koko itälaajenemista, ja laajeneminen Baltian maihin tuo niihin vain pienen lisän. Suuri osa rakennemuutoksesta ehtii kuitenkin tapahtua ennen kuin KIE-maat liittyvät EU:hun. Rakennemuutos on ollut käynnissä jo kohta kymmenen

vuotta. Myös Eurooppa-sopimukset vaikuttavat voimakkaasti tähän kehitykseen.

Agenda 2000 -ohjelma ennakoi koko laajenevan EU:n tasolla merkittävimpiä rakenteellisia muutoksia maatalouden, hiilentuotannon, kaivosteollisuuden sekä perinteisten teollisuuden alojen, kuten tekstiiliteollisuuden aloilla. Esimerkiksi maatalouden rakennemuutos koskettaa enemmän uusia kuin nykyisiä jäsenmaita, sillä edellisissä maataloustyöväestön osuus maan kokonaistyöllisyydestä on suurempi kuin nykyisissä jäsenmaissa. Kasvualoja olisivat muun muassa elintarvike- ja vaatetusteollisuus, joiden markkinat kasvavat uusien jäsenmaiden vaurastuessa. (Euroopan komissio 1997a.)

Itälaajenemisen myötä EU:n sisämarkkinoihin integroituvat Itä-Euroopan maat haastavat pikemminkin Etelä- kuin Pohjois-Euroopan markkinakilpailussa, koska Itä-Euroopan tuotantopanokset muistuttavat enemmän Etelä- kuin Pohjois-Euroopan panoksia. (Neven 1994.)

Itä-Euroopalla on suhteellinen etu sekä Pohjois- että Etelä-Eurooppaan verrattuna pääomaintensiivisillä, vähän koulutettua työvoimaa käyttävillä aloilla, kuten lasin, teräksen, metallituotteiden, muovien, kumin, tekstiilien, puutuotteiden ja painotuotteiden valmistuksessa. Elintarvikkeiden osalta Pohjois-Euroopan kilpailukyky Itä-Euroopan suhteen on suhteellisen hyvä. Vastaavasti metallirakenteiden sekä nahan ja vaatteiden osalta Etelä-Euroopan kilpailukyky Itä-Euroopan suhteen on hyvä. Herkimmät alueet nykyisessä EU:ssa ovat köyhimmät ja ne, joissa on korkein työttömyys. Tuotannontekijätulot saattavat Pohjois-Euroopassa jatkossa siirtyä työvoimalta ja pääomalta kohti henkistä pääomaa. Nevenin päätelmät perustuvat EU-12 ja KIE-maiden (ei Baltia) välisten eri panosintensiivisten tuotannonalojen vienti/tuonti-suhteiden tarkasteluun ja niiden perusteella tehtäviin laskelmiin ristikkäiskaupan määrästä. Kaupan vapauttamisen seurauksena olisi todennäköisesti Etelä- ja Itä-Euroopan välisen ristikkäiskaupan kasvu. (Neven 1994.)

Martínin (1995) mukaan espanjalainen tuotanto kilpaileekin KIE-maiden tuotannon kanssa, mutta Espanjalla on myös kilpailuetuja KIE-maihin verrattuna, ja espanjalaiset yritykset hyötyvät tuotannon perustamisesta KIE-maihin.

Henriotin (1998) mallilaskelmien mukaan Keski-Euroopan maiden[3] integroimisella Euroopan unioniin on suhteellisen pieni mutta positiivinen vaikutus pohjoisen EU:n talouteen. Vaikutus bruttokansantuotteeseen on

[3] Tässä Puola, Tsekki, Slovakia, Unkari, Bulgaria ja Romania.

+0.4 prosenttia. Laajeneminen parantaisi vaihtotasetta ja nostaisi hieman hintoja. Työttömyys alenisi marginaalisesti ja julkinen tasapaino heikkenisi hieman. EU-jäsenyydellä olisi huomattavan positiivinen vaikutus Keski-Euroopan maiden bruttokansantuotteeseen.

Baldwinin *et al.* (1997) laskelmien mukaan EU-15:n reaalinen bruttokansantuote kasvaisi itälaajenemisen[4] myötä varovaisen arvion mukaan noin 0.2 prosenttia suhteessa BKT:n perusuraan, eli noin 57 miljardia markkaa kaupan lisääntyessä ja tehokkuuden kasvaessa. Merkitys olisi KIE-maille tätä suurempi. Niiden BKT kasvaisi noin 1.5 prosenttia eli noin 15 miljardia markkaa suhteessa perusuraan, mutta tiettyjen investointiriskejä alentavien oletusten toteutuessa jopa lähes 19 prosenttia. Rodrikin (1997) mukaan investointien riskipreemion alenemisen merkitys ei kuitenkaan olisi näin suuri[5], ja realistisempi arvio KIE-maiden BKT:n kasvulle olisi alle 4 prosenttia.

Kansainvälisen kaupan analyysissa käytetyn Heckscher-Ohlin-teoreeman mukaan maa erikoistuu niiden hyödykkeiden tuottamiseen, joiden valmistuksessa käytettyjä tuotannontekijöitä sillä on runsaasti käytössä.[6] Stolper-Samuelson-teoreeman mukaan kaupan vapauttaminen nostaa runsaasti käytössä olevan tuotannontekijän suhteellista hintaa kussakin maassa. Tämä johtuu siitä, että maat erikoistuvat kansainvälisessä kaupassaan tuottamaan niitä hyödykkeitä, joiden tuottamisessa niillä on suhteellinen etu.

Eri kehitystasolla olevien maiden välisen kaupan vapauttaminen johtaa yleisesti eri teollisuuden toimialojen *välisen* kaupan kasvuun eli erikoistumiseen. Sen sijaan samalla kehitystasolla olevien maiden välisen kaupan vapauttaminen johtaa yleisesti teollisuuden toimialojen *sisäisen* (ristikkäis)kaupan kasvuun eli samanlaisten tuotteiden yhtäaikaiseen vaihdantaan. Taloudellinen konvergenssi lisää ristikkäiskaupan osuutta. Nykyiset ja uudet jäsenmaat ovat tällä hetkellä hyvinkin eri kehitystasoilla, mutta Baltian maat saavuttavat EU:ta jolloin tuloerot pienenevät. Tällä on myös merkitystä tuotannontekijöiden (työn ja pääoman) suhteelliselle hinnalle

[4] Itälaajeneminen käsittää Baldwinin *et al.* tutkimuksessa seitsemän Keski-Euroopan maata, eli Puolan, Tsekin, Slovakian, Unkarin, Slovenian, Romanian ja Bulgarian. Heidän laskelmiensa mukaan Suomen saama hyöty olisi noin 200 miljoonaan ecua (1.2 mrd. mk) eli 1.4 prosenttia koko EU-15:n saamasta hyödystä, mikä suunnilleen vastaa Suomen väestöosuutta EU:ssa. Koska Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitys Suomen kannalta olisi keskimäärin suurempi kuin muun itälaajenemisen, olisi hyöty Suomelle todennäköisesti suurempi kuin Baldwinin *et al.* laskelmat antavat ymmärtää.

[5] Baldwin *et al.* arvioivat, että KIE-maiden pääomakanta kasvaa 68 prosenttia alentuneen riskipreemion seurauksena, mikä onkin voimakas oletus.

[6] Molempia hyödykkeitä kuitenkin tuotetaan, jos mallissa on kaksi maata, kaksi hyödykettä ja kaksi tuotannontekijää.

ja siten käytetylle tuotantoteknologialle sekä tuotannon ja kaupan rakenteelle. Kehityserot säilyvät kuitenkin vielä pitkään.

Puhutaan myös vertikaalisesta ristikkäiskaupasta eli samanlaisten mutta erilaatuisten tuotteiden kaupasta sekä horisontaalisesta ristikkäiskaupasta eli läheisten, samanlaatuisten substituuttien kaupasta. Ristikkäiskaupan määrä Euroopan unionin (EU-9) ja KIE-maiden[7] välillä on 1990-luvulla kasvanut nopeasti. Suurin osa, 80 - 90 prosenttia tästä on ollut luonteeltaan vertikaalista. Horisontaalisen ristikkäiskaupan osuus on alle puolet siitä, mitä EU-9:n kauppa Espanjan, Itävallan ja Sveitsin kanssa on. Horisontaalisen ristikkäiskaupan osuus ei myöskään ole kasvanut suurimmassa osassa KIE-maita, paitsi kaupassa Tsekin ja Slovenian kanssa, missä EU-9:llä on horisontaalista ristikkäiskauppaa enemmän kuin Kreikan ja Suomen[8] kanssa. (Aturupane *et al.* 1997.)

Aturupanen *et al.* (1997) tulosten mukaan vertikaalinen ristikkäiskauppa korreloi positiivisesti tuotedifferentiaation, skaalatuottojen, tuotannon työvoimaintensiivisyyden ja suorien ulkomaisten investointien kanssa. Toisin sanoen kun kauppaa harjoittaville toimialoille ovat ominaisia suuret skaalatuotot ja työvoimaintensiivisyys, on myös vertikaalinen ristikkäiskauppa ollut suurta. Myös horisontaalinen ristikkäiskauppa korreloi positiivisesti suorien ulkomaisten investointien kanssa. Maaspesifit tekijät dominoivat horisontaalisen ristikkäiskaupan määräytymisessä. Teollisuuden toimialalla sen sijaan on vain 15 prosentin merkitys. Tilanne on täsmälleen päinvastainen vertikaalisessa ristikkäiskaupassa. Tuotedifferentiaatio, skaalatuotot ja tuotannon työvoimaintensiivisyys ovatkin toimialaspesifejä tekijöitä.

Taloudellinen integraatio voi johtaa siihen, että tuotantorakenne monipuolistuu koko alueella. Toisaalta kilpailun kiristyminen ja suurtuotannon edut vaikuttavat päinvastaiseen suuntaan eli tuotannon keskittymiseen yhä suurempiin tuotantolaitoksiin ja harvempiin yrityksiin, jotka voivat palvella koko yhteisöä.

Uusilla, uutta teknologiaa käyttävillä ja nopeasti kasvavilla aloilla uusia yrityksiä nousee nopeasti. Uusille yrityksille pääsy markkinoille on suhteellisen helppoa. Toimialan ja markkinoiden kypsyessä kilpailun luonne

---

[7] EU-9 käsittää tässä Saksan, Ranskan, Benelux-maat, Italian, Britannian, Tanskan ja Irlannin. KIE-maat ovat Bulgaria, Tsekki, Slovakia, Unkari, Moldova, Puola, Romania ja Slovenia. Baltian maat eivät olleet mukana tutkimuksessa.

[8] Ristikkäiskaupan määrä Suomen ulkomaankaupassa on alhaisempi kuin muissa EU-maissa (ks. Kaitila (1996), missä on koottu joitakin tutkimustuloksia tästä). Ristikkäiskaupan määrä on kuitenkin ollut kasvussa.

muuttuu ja yritykset alkavat fuusioitua saavuttaakseen kustannushyötyjä ja pärjätäkseen kilpailussa paremmin. Mitä helpompaa tuotanto on keskittää suuriin yksiköihin ja mitä enemmän keskittämisestä kertyy säästöjä eli suurtuotannon etuja, sitä todennäköisemmin tuotanto keskittyy harvoihin yksiköihin suurellakin alueella. Integraatiolla on siten todennäköisesti kahdensuuntaisia vaikutuksia tuotantorakenteeseen. Ilmeistä joka tapauksessa on, että integraatio nopeuttaa talouden rakenteiden muuttumista.

Maantieteellisesti keskittyminen tapahtuu yleensä koko alueen demografiseen ytimeen, koska siellä yritys voi toimia taloudellisen toiminnan keskipisteessä lähellä tuotteidensa markkinoita. Tällöin integraatiolla olisi periaatteessa negatiivisia vaikutuksia reuna-alueiden kannalta. Kuitenkin samalla kun laajeneminen kasvattaa integraatioaluetta, kotimarkkinoiden suhteellinen merkitys pienenee. Tällä on positiivinen vaikutus pienten maiden suhteellisen aseman kannalta verrattuna suurten maiden asemaan (ks. Casella 1995). Lisäksi itälaajeneminen siirtää EU:n demografista ydintä lähemmäs Suomea.

EMU-alueen uuden valuutan euron käyttö kasvaa EU:n laajenemisen seurauksena. Uusien jäsenmaiden taloudellisten yhteyksien vuoksi euron käyttö kasvaa myös Euroopan ulkopuolella. (Euron kansainvälisestä käytöstä katso Alho ja Kaitila 1997.)

Baltian maiden jäsenyys

Baltian maiden jäsenyyden myötä sisämarkkina-alueeseen liittyy kolme pinta-alansa ja väestönsä puolesta pientä maata, joissa tuotantokustannukset ja kuluttajien ostovoima ovat vielä pitkään alhaisemmat kuin Suomessa. Mutta vaikka tuotantokustannukset ovat alhaisemmat, on myös tuottavuus alhaisempi. Tuottavuus ja tuotantokustannukset nousevat suunnilleen samaa tahtia. Samalla nousee kuluttajien ostovoima, mikä lisää maiden kulutusta ja tuontia. Lisäksi paikallinen tuotantorakenne muuttuu, koska halvinta työvoimaa käyttävä tuotanto väistyy kalliimpaa työvoimaa käyttävän tuotannon tieltä.

Suomalaiset yritykset ovat 1990-luvulla menneet Baltian maihin hakemaan kasvua uusilta markkinoilta, koska Suomen kotimarkkinat ovat verrattain pienet. Baltian maiden kuluttajien ja yritysten ostovoima sekä uudet markkinat nousivatkin muun muassa Piispasen (1996) kyselytutkimuksessa yhdeksi tärkeimmistä syistä suomalaisten yritysten sinne etabloitumiseen. EU:n laajeneminen Baltian maihin parantaa entisestään suomalaisten yritysten mahdollisuuksia laajentaa toimintaansa, joskin myös kilpailu kiristyy. Myös Latviaan tehdyt investoinnit ovat pikemminkin

pyrkineet avaamaan paikallisia markkinoita ulkomaisille yrityksille kuin toimimaan vientialustana kolmansiin maihin (Merita 1997).

EU-jäsenyyden vaikutus Baltian maihin suuntautuviin suoriin sijoituksiin on kahdensuuntainen. Baltian maat tulevat kiinnostavammiksi sijoituskohteiksi, koska kaupan esteiden aleneminen parantaa sieltä muualle EU-alueelle suuntautuvan viennin kilpailukykyä. Samalla kuitenkin paranee myös suoran viennin kilpailukyky muualta EU:sta Baltian maihin, joten suorien investointien tarve alkuetabloitumisen jälkeen voi olla suhteellisen pieni. Myös Baltian maiden pienet kotimarkkinat hillitsevät suoria investointeja. Lopulta Baltian maiden vaurastuminen heikentää niiden tämän hetkistä suhteellisen alhaisista kustannuksista syntyvää kilpailukykyä. Suorat sijoitukset ovat kuitenkin yleisesti vaikuttaneet myönteisesti kehittyvien maiden taloudelliseen kasvuun (ks. mm. Nyatepe-Coo 1998).

Baltian maiden EU-jäsenyys voi lisätä suoria investointeja EU:n ulkopuolelta. Venäläisten sijoittajien silmissä Baltia voi toimia sillanpääasemana EU:n sisämarkkinoille. Baltian maissa on paljon vanhoja henkilökontakteja ja venäjänkielen taito on yleistä. Baltian maihin installoituneet venäläiset yritykset pystyvät sisämarkkinoiden turvin operoimaan myös Suomessa helpommin kuin EU:n ulkopuolelta. Tämä kehitys myös integroi Venäjän ja erityisesti Pietarin alueen taloutta EU:hun, millä on aluetta taloudellisesti ja poliittisesti stabiloiva vaikutus.

Suomella on Baltian maihin verrattuna suhteellinen etu pääomavaltaisessa ja korkeasti koulutettua työvoimaa käyttävässä tuotannossa. Edellä mainitun kansainvälisen talouden Stolper-Samuelson-teoreeman mukaan näiden suhteellinen hinta nousisi Suomessa. Vastaavasti huokean työvoiman hinta nousisi Baltian maissa. Kääntöpuolena on kunkin maan niukan tuotannontekijän kärsiminen tulonjaossa.

Tullitasojen yhtäläistymisellä suhteessa kolmansiin maihin (ks. seuraava alaluku) on merkitystä Suomen Venäjän kaupan kannalta. Venäjä on ylläpitänyt korkeampia tulleja muun muassa Viron kuin EU:n kanssa. Siinä määrin kuin Suomen vienti Venäjälle kilpailee virolaisen viennin kanssa, Suomen kilpailukyky heikkenee.

Maantieteellisesti Baltian maat muodostavat ketjun, joka yhdistää Suomen Puolan kautta Keski-Eurooppaan. Tällä voi olla positiivinen merkitys Suomen viennin kuljetuksille Puolaan ja sen eteläpuolella oleviin KIE-maihin siinä vaiheessa, kun Via Baltican infrastruktuuri on länsimaisella tasolla ja Baltian maat ja Puola ovat liittyneet Schengenin sopimukseen. Kuluu kuitenkin muutama vuosikymmen ennen kuin kaikki nämä maat ovat EU:n täysjäseniä, niiden kuljetusinfrastruktuuri on kehittynyttä ja

Schengenin sopimuksen edellyttämä EU:n ulkorajojen valvonta on riittävällä tasolla.

Tullitasojen yhtäläistyminen

Euroopan unioni pyrkii ulkotulleillaan suojaamaan niitä toimialojaan, joiden kansainvälinen kilpailukyky on heikko. EU:lla on yhtenäinen tullitaso kolmansiin maihin. Siten jäsenyyden seurauksena Baltian maiden tullit kolmansiin maihin yhtenäistyvät ja ovat samat kuin Suomella.

MFN[9]-tullit ovat eri tasoilla eri KIE-maissa. Lisäksi ne poikkeavat EU-maiden keskimääräisestä tasosta. Teollisuustuotteissa EU-maiden keskimääräinen MFN-tullitaso on alle kolme prosenttia kun se KIE-mailla on noin seitsemän prosenttia. Keskimäärin KIE-maiden MFN-tullit tulevatkin laskemaan teollisuustuotteissa, öljyssä, puutuotteissa, kemikaaleissa, kuljetusvälineissä sekä sähkölaitteissa ja -kojeissa. Rajasuojan aleneminen altistaa maat kovemmalle ulkomaiselle kilpailulle samaan aikaan, kun niiden täytyy sopeutua nykyistä kovemmalle kilpailulle EU:n sisämarkkinoilla. (Baldwin *et al.* 1997.) Lisäksi KIE-maiden saamat tulot tulleistaan alenevat, millä on negatiivinen vaikutus kyseisten valtioiden budjettitasapainolle.

Maataloudessa KIE-maiden tullitaso on kuitenkin vain noin yksi prosentti, kun se EU-mailla on yli 15. Tullit nousevat myös kalatuotteissa. Siten maa- ja kalatalouden osalta EU-jäsenyys johtaa KIE-maiden keskimääräisen tullitason huomattavaan nousuun suhteessa kolmansiin maihin. Tämä saattaa johtaa kolmansien maiden vaatimuksiin tullien nousun kompensoimisesta. (Baldwin *et al.* 1997.)

Viro poikkeaa radikaalisti muista KIE-maista, koska se ei ole asettanut tuontitulleja. Koska Euroopan unionilla on yhtenäinen tullitaso kolmansiin maihin nähden, Viron tullitaso tulee nousemaan sen liittyessä EU:hun päinvastoin kuin KIE-maiden keskimäärin. Suurin muutos tulee tapahtumaan maatalous- ja kalatuotteissa kuten muillekin KIE-maille. Huomattavia korotuksia Virossa tulee myös tekstiili- ja vaatetusteollisuuden tuotteissa (korotus nollasta noin kahdeksaan prosenttiin) sekä nahka- ja kenkätuotteissa, kuljetusvälineissä sekä sähkö- ja elektroniikkateollisuuden tuotteissa, joissa tullit nousevat noin viiteen prosenttiin.

Tuontisuojan noustessa EU:n ulkopuolelta peräisin olevien tuontihyödykkeiden hinnat nousevat. Viro tuo Euroopan unionin ulkopuolelta raaka-aineita, joita tarvitaan kotimaisessa tuotannossa. Tuontipanosten

[9] Most Favoured Nation

kallistuminen heikentää Virossa olevan teollisuuden kilpailukykyä. Samalla EU:n vienti Viroon saa ylimääräistä kilpailuetua, koska tulleja ei sisämarkkinoilla ole. Sen sijaan Viron Venäjän viennissä on käytössä kaksi kertaa MFN-tasoa korkeammat tullit, koska maat eivät ole kyenneet sopimaan tullien alentamisesta.

Latvialla ja Liettualla sen sijaan on ulkomaankaupassaan käytössä tulleja. Maataloustuotteiden osalta tullitaso Latviassa ja Liettuassa nousee. Latvia on solminut MFN-sopimukset kaikkien tärkeimpien kauppakumppaneidensa kanssa, mutta muun muassa Venäjän kanssa solmittu sopimus on voimassa vain väliaikaisesti vuodeksi kerrallaan. Tämä tekee vaikeaksi kehityksen pitkän aikavälin arvioinnin. MFN-sopimuksista huolimatta Latvian Venäjän viennissä on huomattavia tulleja. Vuonna 1996 tulli huonekaluille, vaateille, jalkineille ja puhelimille oli 20 prosenttia. Nämä tullit tulevat Latvian EU-jäsenyyden myötä laskemaan, mutta on toki mahdollista, että ne muuttuvat joka tapauksessa ennen jäsenyyttä. (Shteinbuka – Cirule 1996; Sorsa 1997.)

Tullien nousu Viron EU-ulkorajoille vääristää sen nykyistä kaupan rakennetta ja saattaa vaikuttaa myös tuotantorakenteeseen. Siinä määrin kun tullit Latvian ja Liettuan kohdalla muuttuvat, on seuraus samanlainen.

Rakennerahastot

Noin kolmannes EU:n 91 miljardin ecun, 528 miljardin markan budjetista menee aluetukiin. Näiden lisäksi budjetista menee puolet yhteisen maatalouspolitiikan harjoittamiseen. Koska EU:lla ja erityisesti sen suurimmalla maksajalla Saksalla ei ole poliittista tahtoa lisätä maksuja yhteiseen budjettiin, on Komissio ehdottamassa aluetukien rajoittamista 0.46 prosenttiin EU:n bruttokansantuotteesta vuosina 2000-06. Komission esityksen mukaan uudet jäsenmaat alkavat vuodesta 2002 alkaen saada kasvavan osuuden EU:n budjetista siten, että niiden osuus olisi vuonna 2006 vajaat yhdeksän prosenttia koko budjetista. Niille on varattu noin 20 prosenttia koko aluerahoituksesta, mikä on suhteellisen vähän ottaen huomioon niiden nykyisiä jäsenmaita huomattavasti alhaisemman tulotason ja suuret rakenteelliset ongelmat. Komission suunnitelmiin kuuluu myös, että kun tukia nyt saavilla alueilla asuu noin puolet EU-kansalaisista, osuuden pitäisi aleta 40 prosenttiin ja myöhemmin mahdollisesti kolmasosaan. Aluetukien määrä nousisi nykyisestä vajaasta 35 miljardista ecusta noin 43 miljardiin ecuun vuonna 2006. (Financial Times 20.2.1998; 19.3.1998 sekä The Economist 21.3.1998.)

Riippumatta EU:n laajentumisensa aikoihin harjoittamasta alue- ja rakennepolitiikasta, syntyy kuitenkin todennäköisesti paineita lisätä rahastojen kokoa. Kaikki KIE-maat saisivat nykyisten sääntöjen mukaan EU:n köyhimmille jäsenmailleen myöntämää 1. tavoitteen mukaista rakennetukea, koska niiden bruttokansantuote henkeä kohti on niin alhainen. Maa saa nykysäännöillä tätä tukea, jos sen ostovoimakorjattu bruttokansantuote henkeä kohti on alle 75 prosenttia EU:n keskimääräisestä tasosta. Lisäksi rakennerahastosta on saatavissa tukea kansantalouden rakenteiden muuttamiseen ja työmarkkinoiden ongelmien ratkaisemiseen.

Kaikki jäsenkandidaatit jäävät vielä pitkään tämän 75 prosentin rajan alapuolelle, vaikkakin EU:n keskimääräinen bruttokansantuote henkeä kohti alenee laajenemisen seurauksena.[10] Saatavien tukien määrä rakenne- ja koheesiorahastoista rajoitettaneen neljään prosenttiin vastaanottajamaan bruttokansantuotteesta vuodessa. Tämä vastaa suunnilleen Irlannin ja Etelä-Euroopan maiden saamia tukia suurimmillaan.[11] Tukien kokonaisrahoituksen lisäämistä vastustetaan varakkaimmissa jäsenmaissa kuitenkin laajalti. Samalla nykyiset tukien pääkäyttäjät Espanja, Portugali, Kreikka ja Irlanti vastustavat saamiensa tukien leikkaamista. Viime vuodet nopeasti kasvanut Irlanti on kuitenkin joka tapauksessa ylittänyt 75 prosentin rajan. Se voikin pyrkiä siirtymään muiden tukijärjestelmien alle. Joka tapauksessa tukien siirtäminen nykyisiä jäsenmaita köyhempiin uusiin jäsenmaihin voi johtaa poliittiseen kädenvääntöön. Paljon kuitenkin riippuu siitä, pystyvätkö nykyiset rakennerahastojen nettosaajat yhteistyöhön

[10] Ostovoimakorjattuna EU:n keskimääräinen bruttokansantuote henkeä kohti alenee noin 10 prosenttia, kun unioni laajenee 21 maan kattavaksi. Jos EU laajenisi 26 maata kattavaksi, bruttokansantuote henkeä kohti olisi noin 16 prosenttia nykyistä alempana. Kaikki uudet jäsenmaat alittaisivat kuitenkin edelleen 75 prosentin tason. Todellisuudessa tilanne ei olisi aivan näin heikko, koska KIE-maat kasvavat nopeammin kuin Länsi-Euroopan maat, joten ne kurovat elintasoeroa umpeen. Seurauksena olisi myös se, että monet nykyisin tukea saavat alueet nousevat rahansaantirajojen yläpuolelle, mikä saattaa olla poliittisesti hyvin vaikea hyväksyä. 1-tavoitealuestatuksen saattaisivat menettää alueet, joilla asuu nykyään 45 miljoonaa ihmistä eli noin puolet nykyään 1. tavoitteen mukaan tukea saavista (ks. Baldwin *et al.* 1997). (The World Bank 1997.)

Alustavien tietojen mukaan Suomi ylitti vuonna 1997 EU:n keskimääräisen ostovoimakorjatun BKT *per capita* -tason noin yhdellä prosentilla. Koska Suomen talouskasvu on todennäköisesti tulevina vuosina EU:n keskimääräistä nopeampaa, pysyy Suomi tällä mittarilla laskettuna ainakin lähivuosina nyky-EU:ta keskimääräistä vauraampana. Vuonna 1995 Suomen köyhin maakunta oli Etelä-Savo, jonka henkeä kohti laskettu (ostovoimakorjaamaton) BKT oli 72 prosenttia koko maan keskiarvosta. Siten Suomen köyhinkään maakunta ei täytä 1. tukialueen ehtoa laajennetussa EU:ssa. Muilla kriteereillä, kuten taantuvan teollisuusalueen kriteerillä tai korkean työttömyyden perusteella, Suomessa kuitenkin todennäköisesti on alueita, jotka ovat EU-tukiin oikeutettuja.

[11] Alue- ja rakennetukien osuus bruttokansantuotteesta on ollut Portugalissa 3.5 prosenttia, Kreikassa 2.9 prosenttia ja Irlannissa 2.3 prosenttia (Koivumaa 1997).

uusien jäsenmaiden kanssa kun rahastojen koosta ja purkutavasta päätetään.

Euroopan unioni voikin muuttaa tukijärjestelmiään jotta siirtymätalouksien erityisongelmat tulevat huomioiduiksi (ks. Baldwin *et al.* 1997). Uusilla jäsenmailla on intressi vaikuttaa tähän suuntaan ja niillä on myös suhteellisen paljon äänivaltaa unionissa. Aikaisempien laajentumisten yhteydessä rahastojen purkamiskriteerejä on muutettu uusille jäsenmaille suotuisaan suuntaan. Myös Suomen ja Ruotsin liittyessä EU:hun näin meneteltiin, kun tukijärjestelmään lisättiin harvaanasuttujen alueiden tuki, jollaista EU:ssa ei aikaisemmin ollut tarvittu. Järjestelmien muuttumista kuvaa se, että ko. tuki ollaan nyt poistamassa ja korvaamassa muilla järjestelyillä. Harvaan asuttujen alueiden tukea saaneet suomalaisalueet siirtynevät alennettuun 1. tukiluokkaan. Siksi on vaikea tehdä arvioita EU:n rahastojen kehityksestä itälaajenemisen jälkeen olettamalla, että niiden keräämis- ja jakoperusteet säilyisivät muuttumattomina. Seuraavassa kuitenkin muutama arvio.

Alho *et al.* (1996) on arvioinut EU:n koko itälaajennuksen kustannuksiksi rakennerahastojen ja maataloustuen kasvun vuoksi Suomelle noin kolme miljardia markkaa vuodessa. Tällöin EU laajenisi kymmenellä Keski- ja Itä-Euroopan maalla. Baltian maiden osuus näiden kymmenen maan väkiluvusta on 7.4 prosenttia. Vastaava osuus kolmesta miljardista markasta on 220 miljoonaa markkaa eli alle 0.04 prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta. Laskelmassa on oletettu, että maataloustuki säilyisi silloisen kaltaisena. Sen muuttaminen kohti maanviljelijöille annettavaa suoraa tulotukea ja kansallisempia järjestelyjä on kuitenkin todennäköistä (ks. myös luku 7). Maataloustuen osuus oli Alhon *et al.* laskelmissa noin puolet menojen kolmen miljardin markan oletetusta kokonaiskasvusta.

Baldwinin *et al.* (1997) arvio koko itälaajenemisen aiheuttamaksi lisäksi EU:n budjettiin on 20 miljardia ecua, mistä Suomen osuus olisi 300 miljoonaa ecua eli noin 1.7 miljardia markkaa.

Komissio on arvioinut, että koko itälaajentumisesta aiheutuu viidelle vuodelle 75 miljardin ecun, eli noin 435 miljardin markan kustannukset, mutta että unionin tulojen ylärajaa (1,27 prosenttia jäsenmaiden bruttokansantuotteesta) ei tarvitsisi nostaa. Suomen väestöosuuteen suhteutettuna ja olettaen, että koko lasku tulisi vanhoille jäsenmaille, tämä olisi Suomen osalta kuusi miljardia markkaa. Komission arvio kuitenkin edellyttää yhteisen politiikan kehittämistä sekä maatalous- ja rakennepolitiikan uudistamista.

Baltian maat ovat jo saaneet huomattavia määriä EU-rahoitusta Phare-ohjelman kautta. Vuoden 1996 loppuun mennessä Viro oli saanut 130 milj. ecua, Latvia 132 milj. ecua ja Liettua 179 milj. ecua. Väkilukuun suhteutettuna Latvia ja Liettua olivat saanut jonkin verran keskimääräistä KIE-maiden tasoa enemmän, Viro jopa kaksi kertaa enemmän.

Baltian maiden liittyminen Euroopan unioniin on huomattavasti pienempi potentiaalinen rasite Suomen nettomaksuille rakennerahastoihin kuin Keski-Euroopan suurien maiden jäsenyys. Samalla Baltian maiden jäsenyys on Suomen kannalta tärkeämpää kuin esimerkiksi Romanian ja Bulgarian jäsenyys.

Matkailu

Matkailun kannalta Baltian maiden EU-jäsenyys on myönteistä. EU-jäsenyys nopeuttaa taloudellista kehitystä ja infrastruktuurin rakentumista, mitkä ovat tärkeitä matkailun kehittymisen kannalta. Alkuvaiheessa on ilmeistä, että Baltian maiden matkailutase on positiivinen. EU-jäsenyys vaikuttaa positiivisesti ylijäämään ja parantaa siten Baltian maiden vaihtotaseita. Samalla matkailu integroi maita aikaisempaa enemmän muuhun Euroopan unioniin.

Suomalaisten matkailu Baltian maihin, erityisesti Viroon, kokee kuitenkin muutoksen itälaajentumisen myötä. Viron EU-jäsenyydellä on kaksi vaikutusta suomalaisten suosiman päivittäistavarakaupan kannalta. Ensinnäkin verovapaa kauppa loppuu. Erityisesti alkoholi- ja tupakkatuotteiden verovapaa kauppa on ollut merkittävä matkailua lisäävä tekijä Suomen ja Viron välillä. Suomalaisten osuus kaikesta matkailusta Viroon on luonnottoman suuri ja tulee laskemaan hintaerojen pienentyessä ja verovapaan myynnin loppuessa. Toisaalta hintaerot säilyvät vielä pitkään ja koska Viron EU-jäsenyyden pitäisi vapauttaa alkoholin tuonti tällöin muutenkin vallitsevalle EU:n sisäiselle korkealle tasolle, rajanylitykset alkoholi- ja päivittäistavaraostosten perässä saattavat ainakin alkuvaiheessa kasvaa. Tämä aiheuttaa kovia paineita Suomen alkoholiverotuksen alentamiseksi ja pakottaa valtiovallan etsimään korvaavia verotusmuotoja. Verovapaus tulee edelleen säilymään Suomen ja EU:n ulkopuolisten alueiden sekä Ahvenanmaan liikenteessä.

Ympäristö

Itälaajenemisella on todennäköisesti positiivinen vaikutus uusien jäsenmaiden ympäristön kannalta, ja siten myös vanhojen jäsenmaiden ympäristön kannalta. EU-jäsenyys piristää maiden talouskasvua. Tällä on kahdensuuntaisia vaikutuksia. Yhtäältä se merkitsee enemmän kulutusta,

enemmän paikallista tuotantoa usein vanhanaikaisella teknologialla sekä enemmän jätteitä. Toisaalta talouskasvu lisää resursseja rajoittaa ympäristöpäästöjä. Lisäksi Euroopan unionin mahdollisuudet vaikuttaa nestemäisten ja kiinteiden jätteiden käsittelyyn ja päästöihin muun muassa ylikuormitettuun Itämereen kasvavat. Edelleen kovempi kilpailu pakottaa jäsenmaat omaksumaan tehokkaampia tuotantomenetelmiä, mikä vähentää raaka-aineiden tehotonta käyttöä. Lopuksi todennäköisesti ympäristöystävällisemmän verotuksen käyttöönottaminen Baltian maissa vähentää ympäristöpäästöjä. Näihin kysymyksiin puuttuvat jo Eurooppasopimukset.

2.5 Johtopäätöksiä

Euroopan unionin laajeneminen Keski- ja Itä-Eurooppaan on historiallinen tapahtuma. Se on kuitenkin myös erittäin vaikea ja pitkäkestoinen prosessi. Laajenemisen pohjoisimman osan, Baltian maiden jäsenyys Euroopan unionissa on Suomelle tärkeä, joskaan sen taloudellinen merkitys ei ole erityisen suuri.

Itälaajenemisesta on useita seurauksia koko unionille ja siten myös Suomelle, jotka eivät johdu Baltian maiden EU-jäsenyydestä. Euroopan unionin päätöksentekojärjestelmien uudistaminen sekä rakennetuki- ja yhteisen maatalouspolitiikan uudistaminen johtuvat koko itälaajenemisesta, jonka osa unionin laajeneminen Viroon, Latviaan ja Liettuaan luonnollisesti on.

Baltian maiden EU-jäsenyys siirtää unionin painopistettä maantieteellisesti hieman Suomen suuntaan. Baltian maiden 1990-luvun kestänyt integroituminen Länsi-Euroopan poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään nopeutuu. Tällä on positiivinen vaikutus Baltian maiden talouskehityksen kannalta, mikä puolestaan on positiivista Suomen viennin kannalta.

3 TALOUKSIEN RAKENTEET BALTIAN MAISSA

Tässä luvussa tarkastellaan Baltian maiden taloudellisia rakenteita. On tärkeää tietää millainen tuotantorakenne maissa tällä hetkellä on ja millaiseksi se on investointien kautta muodostumassa. Suoria investointeja käsitellään erikseen luvussa 6 ja väestöä luvussa 5.

3.1 Bruttokansantuotteen kehitys ja ulkomaankaupan suuntautuminen 1990-luvulla

Bruttokansantuote henkeä kohti antaa viitteitä Baltian markkinoiden ostovoimasta. Ennen toista maailmansotaa Viron ja Suomen elintaso oli suunnilleen sama. Suomen bruttokansantuote kasvoi kuitenkin nopeammin Baltian maiden ollessa osa Neuvostoliittoa, minkä lisäksi Baltian maiden bruttokansantuotteet alenivat 1990-luvulla Suomea enemmän, kuten taulukosta 3.1 voidaan nähdä.

Taulukko 3.1 Bruttokansantuotteen volyymi-indeksi

Maa	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Suomi	100.0	92.9	89.6	88.5	92.5	96.6	99.7
Viro	100.0	86.4	74.1	67.8	66.6	69.5	72.3
Latvia	100.0	89.6	58.3	49.6	49.9	49.5	50.9
Liettua	100.0	86.9	57.4	47.9	48.4	49.8	51.6

Baltian maiden bruttokansantuotteiden taso onkin huomattavasti Suomen tason alapuolella. Suoraan nimellisillä valuuttakursseilla laskettuna näistä rikkaimman eli Viron henkeä kohti laskettu bruttokansantuote oli vain hieman yli kymmenesosa Suomen tasosta vuonna 1996. Seuraavissa taulukoissa on nykyisen tilanteen lisäksi arvioitu eri kasvuskenaarioilla kuinka nopeasti Baltian maat kurovat elintasokuilua umpeen.

Taulukko 3.2 Suomen ja Baltian maiden bruttokansantuotteet henkeä kohti

	Suomi	Viro	Latvia	Liettua
BKT/capita '96 USD	24 316	2 941	2 018	2 097
BKT/capita '06 USD[1]	32 679	4 791	3 287	3 415
BKT/capita '06 USD[2]	32 679	5 786	3 969	4 125
Suhteessa Suomeen '96, %	100.0	12.1	8.3	8.6
Suhteessa Suomeen '06, %[1]	100.0	14.7	10.1	10.5
Suhteessa Suomeen '06, %[2]	100.0	17.7	12.1	12.6

Lähde: EIU (1998)
[1] BKT-kasvu: Suomi 3 %, Baltia 5 %
[2] BKT-kasvu: Suomi 3 %, Baltia 7 %

Taulukko 3.2 antaa kuitenkin väärän kuvan paikallisen ostovoiman todellisesta tasosta. Taulukossa 3.3 henkeä kohti laskettu bruttokansantuote on laskettu ostovoimapariteetilla. Näin laskettuna Baltian maiden bruttokansantuotteet ovat noin 20-25 prosenttia Suomen tasosta ja voivat nousta yli kolmannekseen Suomen tasosta vuoteen 2006 mennessä.

Taulukko 3.3 Suomen ja Baltian maiden bruttokansantuotteet henkeä kohti ostovoimapariteetein

	Suomi	Viro	Latvia	Liettua
BKT/capita '96 USD	17 497	4 495	3 512	4 270
BKT/capita '06 USD[1]	23 514	7 322	5 721	6 955
BKT/capita '06 USD[2]	23 514	8 842	6 909	8 400
Suhteessa Suomeen '96, %	100.0	25.7	20.1	24.4
Suhteessa Suomeen '06, %[1]	100.0	31.1	24.3	29.6
Suhteessa Suomeen '06, %[2]	100.0	37.6	29.4	35.7

Lähde: EIU (1998); Suomen luku OECD:n maaraportti 1996
[1] BKT-kasvu: Suomi 3 %, Baltia 5 %
[2] BKT-kasvu: Suomi 3 %, Baltia 7 %

Voidaan myös tehdä arvio kasvusta pitkällä aikavälillä. Olettaen karkeasti, että Suomen ostovoimakorjattu bruttokansantuote henkeä kohti kasvaisi vuositasolla 2 prosenttia ja Baltian maissa 5 prosenttia, Viro saavuttaisi Suomen tason vuonna 2043, Latvia vuonna 2052 ja Liettua vuonna 2045. Tämä äärimmäisen yksinkertaistava laskelma kuvaa sitä, kuinka suuri ero Suomen ja Baltian maiden välillä on. Vaikka Baltian maat kasvaisivatkin aluksi jopa tätä nopeammin ns. *catching up* -prosessin vuoksi, niiden kasvu tuskin jatkuisi yhtä nopeana niiden päästessä lähemmäs Länsi-Euroopan tasoa.

Edellä kuviosta 2.1 nähdään, että Irlanti on vuoden 1986 jälkeen kuronut Euroopan unionin alkuperäisten kuuden jäsenmaan ostovoimakorjattua ja henkeä kohti laskettua bruttokansantuotetta nopeasti kiinni. Vuodesta 1989 alkaen ero on kaventunut jopa 4-5 prosenttia vuodessa. Baltian maat voivat siten saavuttaa Suomen tason nopeamminkin kuin edellä esitettiin. Irlannin nopeassa kasvussa merkittävä tekijä on kuitenkin ollut EU:n rakenne- ja muu rahallinen tuki. Itälaajenemisen jälkeisestä rakennetukijärjestelmästä ei ole vielä varmuutta.

Baltian maiden integroituminen läntisiin talousjärjestelmiin näkyy Neuvostoliiton ajoista käytännöllisesti katsoen nollasta nousseesta ulkomaankaupasta. Viron tavaraviennistä menee nykyään Euroopan unioniin 51 prosenttia, Latvian 49 prosenttia ja Liettuan 42 prosenttia. Vastaavasti Viron tuonnista tuli Euroopan unionista 65 prosenttia, Latvian tuonnista 53 prosenttia ja Liettuan tuonnista 42 prosenttia.

Baltian maiden vientiteollisuus on suhteellisen yksipuolista erityisesti läntisille markkinoille. Viron *koko* tavaraviennin toimialajakauma on parhaimmin tasapainossa. Sitä dominoivat tekstiilit ja vaatetus, elintarvikkeet, koneet ja laitteet, puutuotteet sekä kemianteollisuuden tuotteet. Latvian vientiä dominoivat puu ja puutuotteet sekä tekstiilit ja tekstiilituotteet. Liettuan viennissä tärkeimmät ovat tekstiilit ja tekstiilituotteet sekä mineraalituotteet. Johtopäätösluvussa 3.5 on kuitenkin laskettu Baltian maiden kotimaisen tuotannon riittävyys paikallisen kysynnän tyydyttämiseen. Kaikissa maissa kotimainen tuotanto on riittämätöntä tähän tarkoitukseen.

Baltian maiden vienti Euroopan unioniin perustuu suunnilleen samoihin tuotteisiin maasta riippumatta. Tärkeimmät vientituotteet EU:hun ovat öljy- ja mineraalituotteet, puu ja puutuotteet sekä vaatteet. Näiden kolmen tavararyhmän osuus Latvian EU-viennistä on 74 prosenttia, Viron EU-viennistä 44 prosenttia ja Latvian EU-viennistä 39 prosenttia. Virolla ja Latvialla kolme suurinta tavararyhmää ovat lisäksi samassa suuruusjärjestyksessä. Myös seuraavaksi suurimmat tavararyhmät ovat pitkälti samoja kaikissa Baltian maissa. Niihin kuuluvat huonekalut ja metallit.

Baltian maiden välinen tavarakauppa on suhteellisen vähäistä rajamuodollisuuksien, logististen ongelmien, maksujärjestelyiden ja joidenkin kauppalisenssivaatimusten vuoksi (Sorsa 1997). Viron kokonaisviennistä suuntautui Latviaan tammi-marraskuussa 1997 8.6 prosenttia ja Liettuaan 6.1 prosenttia. Latvian viennistä suuntautui vuonna 1997 Viroon 4.2 prosenttia ja Liettuaan 7.5 prosenttia. Liettuan viennistä suuntautui tammilokakuussa 1997 Viroon 2.4 prosenttia ja Latviaan 8.5 prosenttia. On kui-

tenkin muistettava, että ostovoima on Baltian maissa on suhteellisen alhainen. Yksi osoitus vapaakauppa-alueen jonkinasteisesta toiminnasta on kuitenkin Viron melko merkittävä investointitoiminta erityisesti Latviassa (ks. luku 6).

Erityisesti Viron ja Latvian suhteellinen etu on samanlainen, joten ne kilpailevat samoista vientimarkkinoista (ks. luku 4). Kuitenkin kaikkien Baltian maiden välisen kaupan suhteellisen edun korrelaatiot ovat tilastollisesti merkittäviä. Elintarviketeollisuus on hyvin merkittävä teollisuuden ala kaikissa Baltian maissa, mikä voisi sallia suhteellisen korkean ristikkäiskaupan tason, koska elintarvikkeiden osuus virolaisten kulutuskorista on 37 prosenttia, latvialaisten 51 prosenttia ja liettualaisten 55 prosenttia. Kauppaa dominoivat kuitenkin edelleen kemikaalit ja energia, vaikkakin tekstiilien ja elintarvikkeiden vienti on viime aikoina kasvanut. Liettuan tärkein vientituote Latviaan ja Viroon ovat öljyjalosteet. Latvian tärkeimmät vientituotteet Liettuaan ja Viroon ovat elintarvikkeet ja tekstiilit.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin kunkin Baltian maan talouksien rakenteita erikseen.

3.2 Viro

Bruttokansantuote ja työllisyys

Viron bruttokansantuote aleni vielä vuonna 1994, minkä jälkeen se on kasvanut. Myös teollisuustuotanto kääntyi hitaaseen kasvuun vuonna 1995. Vuosi 1997 oli Virossa voimakkaan kasvun aikaa niin bruttokansantuotteen kuin teollisuustuotannonkin osalta.

Osana Neuvostoliittoa Viro oli erikoistunut tuomaan raaka-aineita muualta Neuvostoliitosta ja viemään neuvostomarkkinoille jalostettuja, muun muassa raskaan teollisuuden tuotteita. Suurin osa Neuvostoliiton aikaisesta teollisuudesta ei kuitenkaan ollut kilpailukykyistä läntisillä markkinoilla, ja Viron teollisuustuotanto puolittui vuosina 1989-95. Vanhan teollisuustuotannon heikko kilpailukyky uudessa markkinatilanteessa, johti toiminnan lakkauttamiseen. Teollisuustuotannon osuus Viron bruttokansantuotteesta on suhteellisen pieni, 18 prosenttia (ml. energian tuotanto).[1]

[1] Vuonna 1997 teollisuuden (ml. energian tuotanto) osuus Suomen bruttokansantuotteesta oli vuoden 1990 hinnoin 32 prosenttia. Rakennustoiminnan osuus oli 7 prosenttia, palveluiden 59 prosenttia, maatalouden 3 prosenttia ja metsätalouden 3 prosenttia.

Taulukko 3.4 Viron bruttokansantuotteen koostumus toimialoittain, %

Toimiala	1992	1993	1994	1995	1996	1997H1
Maa- ja metsätalous, metsästys	11.9	9.3	8.5	6.7	6.0	5.7
Kalastus	0.7	0.5	0.5	0.4	0.4	0.5
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	2.4	1.7	1.6	1.5	1.4	1.3
Teollisuus	21.0	17.1	16.1	15.2	13.8	14.4
Energia- ja vesihuolto	4.1	3.2	2.9	3.5	3.7	3.9
Rakentaminen	4.6	5.9	5.6	5.1	5.2	4.7
Kauppa	13.5	15.2	13.5	14.5	15.4	14.4
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	1.6	1.3	1.0	1.1	1.3	1.3
Kuljetus, varastointi ja liikenne	13.0	11.1	10.1	9.1	9.2	10.5
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	2.2	2.6	2.8	3.2	4.2	4.6
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	5.9	6.6	7.3	9.0	8.7	9.3
Julkinen hallinto	2.2	3.1	3.9	4.1	3.5	3.6
Koulutus	3.6	5.1	5.0	5.3	4.7	4.5
Terveys- ja sosiaalipalvelut	1.5	2.3	3.1	3.5	4.0	3.7
Muut palvelut	4.7	4.8	5.1	5.7	5.5	5.4
Nettoverot	7.1	10.2	13.0	12.1	13.0	12.3

Lähde: Eesti kaubandus-tööstuskoda.

Teollisuuden lisäksi myös maatalouden osuus on vähentynyt. Maatalouden tuotantoluvut ovat laskeneet myös absoluuttisesti. Maatalouden osalta tuotannon ja työllisyyden tilastoinnissa on kuitenkin edelleen puutteita. Maatalouden tuotantoa on käsitelty myös luvussa 7.1.

Kaupan osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut noin kaksi prosenttiyksikköä, mutta kehitys on ollut huomattavasti maltillisempaa kuin Latviassa ja Liettuassa. Myös rahoitustoiminnan, kiinteistö-, vuokraus- ja liike-elämän palveluiden sekä terveys- ja sosiaalipalvelujen osuus Viron bruttokansantuotteen muodostamisessa ovat kasvaneet.

Teollisuuden osuus Viron työllisistä on huomattavasti suurempi kuin sen osuus Viron bruttokansantuotteesta. Näin ollen teollisuuden tuottavuus olisi pienempi kuin kansantalouden keskimäärin. Ero on kuitenkin niin suuri ja tilanne poikkeaa Latviasta ja Liettuasta niin paljon, että kyseessä lienee ainakin osittain tilastoharha. Muun muassa yksityisten tilojen puuttuminen taulukon 3.5 tilastoista vaikuttaa tällä tavoin. Teollisuuden osuus Viron työllisistä on lisäksi alentunut hitaammin kuin sen osuus bruttokansantuotteesta, joskin vuosina 1994-96 kehitys on ollut suunnilleen yhtä nopeaa.

Taulukko 3.5 Toimialojen osuus Viron työllisistä 1992-96 (vuoden lopussa, %)

Toimiala	1992	1993	1994	1995	1996	*
Teollisuus	25.8	24.6	24.2	23.9	22.5	– 3.3
Rakentaminen, kuljetus, varastointi ja liikenne	15.8	15.4	16.1	16.3	14.5	– 1.3
Kauppa	7.9	11.4	10.3	11.5	13.2	+ 5.3
Koulutus	7.3	9.6	10.5	9.4	10.8	+ 3.5
Terveydenhoito ja sosiaalipalvelut	5.8	6.5	6.4	6.5	7.0	+ 1.2
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut, palvelut liike-elämälle sekä rahoitus	4.5	5.4	5.8	6.1	7.0	+ 2.5
Julkinen hallinto, maanpuolustus ja sosiaaliturva	5.7	5.5	6.3	6.8	6.8	+ 1.1
Maatalous (pl. yksityiset tilat) kalastus ja metsätalous	16.5	10.7	9.0	7.4	6.8	– 9.7
Kaivos- ja kaivannaistoiminta sekä energia-, vesi- ja kaasuhuolto	5.1	4.8	5.9	5.7	5.2	+ 0.1
Muut	5.6	6.1	5.4	6.4	6.2	+ 0.6
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	± 0.0

* = muutos 1992-96, prosenttiyksikköä

Osuuttaan työllisyydestä on kasvattanut melkein koko palvelusektori, eniten kauppa ja koulutus. Palvelusektorin kehittyminen on luonnollista, koska se oli Neuvostoliitossa hyvin alikehittynyt.

Teollisuustuotanto ja investoinnit

Teollisuustuotanto on kutistunut noin puoleen vuoden 1991 tasosta. Nykyään teollisuuden osuus Viron bruttokansantuotteesta on vain 14 prosenttia. Osuus on kuitenkin lievässä kasvussa.

Viron ylivoimaisesti tärkein teollisuudenala on elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus, jonka osuus koko teollisuustuotannosta on noin 30 prosenttia, joskin se on jonkin verran supistunut vuodesta 1992. Toimialan sisällä on kutistunut liha- ja lihatuotteiden valmistaminen, mikä johtuu osittain kotieläimien määrän vähenemisestä Viron maataloudessa.

Myös valmistettujen eläinruokien osuuden pieneneminen johtunee osittain tästä. Suuri osa elintarviketeollisuuden tuotannosta viedään Venäjälle.

Taulukko 3.6 Viron teollisuustuotannon arvo, volyymi-indeksi (1991 = 100) ja jakauma toimialoittain, %

	1992	1995	
Volyymi-indeksi, 1991=100	61.4	51.8	
Toimialoittainen jakauma, %	**1992**	**1995**	**9/1997**
Energiantuotanto	11.0	13.5	11.6
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	4.3	4.5	
Teollisuus	84.7	81.9	
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus	31.6	28.9	29.9
Liha- ja lihatuotteet	7.1	4.8	
Kala- ja kalatuotteet	3.6	4.0	
Meijerituotteet	6.7	7.2	
Myllytuotteet	0.3	0.3	
Valmistetut eläinten ruoat	2.6	1.1	
Leipomotuotteet	2.8	2.9	
Juomat	5.5	5.9	
Tekstiilit	11.8	5.9	
Vaatteet	3.2	3.4	12.6
Nahkatuotteet ja kenkien valmistus	2.1	1.2	
Puutavaran ja puutuotteiden valmistus	3.7	6.7	
Paperi- ja paperituotteiden valmistus	1.1	1.0	11.5
Kustantaminen ja painaminen	1.6	3.6	
Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	7.6	8.0	8.9
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	1.2	1.2	
Ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	3.9	3.8	
Lasi- ja lasituotteiden valmistus	0.6	1.0	
Metalliteollisuus	11.8	12.5	13.7
Metallituotteiden valmistus	2.2	3.8	
Koneiden ja laitteiden valmistus	2.2	2.0	
Sähköteknisten tuotteiden valmistus	2.6	2.1	
Radio- ja televisiovastaanottimien valmistus	0.5	0.4	
Instrumenttien ja hienomekaanisten tuotteiden valmistus	0.8	0.6	
Kulkuneuvojen valmistus	3.5	3.6	
Huonekalujen valmistus	4.5	4.7	
Muu valmistus	0.7	0.9	
Yhteensä	100.0	100.0	

Lähde: Eesti statistika aastaraamat 1997; Eesti kaubandus-tööstuskoda 1998.

Tekstiilien ja nahkatuotteiden valmistuksen osuus on alentunut voimakkaasti. Sen sijaan vaatteiden osuus on pysynyt suunnilleen samana. Vastaavasti energiantuotanto, puutavaran ja puutuotteiden valmistus, kustantaminen ja painaminen sekä metallituotteiden valmistus on kasvanut. Viro tuo noin 35 prosenttia tarvitsemastaan energiasta Venäjältä.

Kiinteiden investointien osuus bruttokansantuotteesta on ollut suhteellisen korkea ja vakaa, hieman yli 20 prosenttia.[2]

Taulukko 3.7 Kiinteät investoinnit Virossa

Toimiala	1993	1995
Yhteensä milj. kruunua	4 401.3	8 760.7
Kiinteiden investointien osuus bruttokansantuotteesta, %	20.0	21.2

Lähde: Eesti statistika aastaraamat 1997.

Teollisuuden osuus Viron kokonaisinvestoinneista on alentunut viime vuosina. Myös investoinnit energia- ja vesihuoltoon sekä erityisesti kuljetukseen, varastointiin ja liikenteeseen ovat menettäneet osuuttaan kokonaisinvestoinneista.

Vuonna 1996 21 prosenttia kaikista Viron kiinteistä investoinneista tehtiin kuljetukseen, varastointiin ja liikenteeseen, 20 prosenttia teollisuuteen[3] ja 18 prosenttia julkiseen hallintoon, puolustusvoimiin ja sosiaalivakuutukseen. Tarkoitusperittäin tarkasteltuna 33 prosenttia kaikista kiinteistä investoinneista meni rakentamiseen ja rakennusten ostamiseen, 44 prosenttia koneiden, laitteiden ja kuljetusvälineiden hankintaan sekä 22 prosenttia peruskorjauksiin ja -parannuksiin.

Koneiden ja laitteiden osuus kaikista investoinneista oli vuonna 1995 Virossa ja Latviassa Puolan 57 prosentin jälkeen kaikista KIE-maista korkein eli 52 prosenttia, eli osuus oli Virossa laskenut edellisestä vuodesta. Sen sijaan Liettuassa se oli alempi kuin muissa KIE-maissa: vain 41 prosenttia. Tsekissä ja Unkarissa koneiden ja laitteiden osuus kaikista investoinneista oli 49 prosenttia.

[2] Suomessa investointien osuus bruttokansantuotteesta oli 16.1 prosenttia vuonna 1996, mutta huomattavasti tätä korkeampi 1980-luvun lopulla.

[3] Suomessa teollisuuden osuus koko kiinteän pääoman bruttomuodostuksesta oli vuonna 1994 19 prosenttia.

Taulukko 3.8 Kiinteät investoinnit Virossa, %

Toimiala	1993	1995
Maa- ja metsätalous, metsästys	2.1	3.4
Kalastus	0.5	0.7
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	1.3	0.7
Teollisuus	22.2	19.9
Energia- ja vesihuolto	11.9	8.8
Rakentaminen	3.6	6.3
Kauppa	7.5	13.9
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	3.1	2.7
Kuljetus, varastointi ja liikenne	27.8	21.1
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	5.0	5.8
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	1.2	0.9
Julkinen hallinto	10.5	12.3
Koulutus	0.8	1.1
Terveys- ja sosiaalipalvelu	1.2	1.7
Muut palvelut	1.2	0.7
Yhteensä	100.0	100.0

Lähde: Eesti statistika aastaraamat 1997.

Bergin (1997a) mukaan vahvimmat toimialat tulevaisuudessa ovat puu-, huonekalu- ja elektroniikkateollisuus sekä osa elintarviketeollisuudesta (meijeri- ja kalatuotteet, juomat sekä mahdollisesti lihatuotteet). Suurimmat ongelmat lähivuosina ovat teollisuuden teknologisen tason kohottaminen sekä kansainvälisten standardien, laatujärjestelmien ja ympäristönormien käyttöönotto.

Ulkomaankauppa

Tavaraviennin osuus Viron bruttokansantuotteesta on pienentynyt vuosina 1994-96 56:sta 47 prosenttiin. Osuus on siten edelleen selvästi Suomea korkeampi mutta kehityssuunta on eri. Tilanne on lisäksi erilainen kuin ennen toista maailmansotaa. Vuonna 1938 viennin osuus Viron bruttokansantuotteesta oli selvästi pienempi kuin vastaava osuus Suomessa (Ahde ja Rajasalu 1993). Tilanne on tältä osin palautumassa lähemmäs sotia edeltänyttä aikaa, joskaan se ei tule suhteellisesti samanlaiseksi kuin silloin.

Elintarvikkeiden osuus Viron tavaraviennistä aleni vuonna 1995. Tähän vaikuttivat muun muassa Suomen ja Ruotsin EU-jäsenyyden tuomat korkeammat laatutasovaatimukset näihin maihin suuntautuneelle elintarvikkeiden viennille.

Taulukko 3.9 Viron tavaraviennin toimialoittainen jakauma, %

	1993	1994	1995	1996	1-9/1997
Koneet ja laitteet	7.7	9.3	13.0	13.4	16.4
Tekstiilit	12.3	13.7	13.5	14.3	11.9
Puu ja puutuotteet	7.5	10.2	12.5	11.4	11.9
Mineraalituotteet	7.7	8.2	8.1	7.2	8.1
Kemianteollisuuden tuotteet	4.8	6.8	7.6	8.8	8.0
Elintarvikkeet	10.7	12.3	7.0	7.8	8.0
Kuljetusvälineet	10.7	7.6	6.9	6.4	7.7
Perusmetallit	10.5	8.0	6.8	6.4	6.4
Elävät eläimet ja eläintuotteet	11.0	7.7	7.7	6.3	6.2
Muut teollisuustuotteet	17.1	16.3	16.9	18.1	15.4
Yhteensä	100.0	100.1	100.0	100.1	100.0

Lähde: Eesti kaubandus-tööstuskoda.

Koneiden ja laitteiden sekä kemianteollisuuden tuotteiden osuus viennissä on kasvanut. Edellinen nousi vuoden 1997 aikana suurimmaksi vientialaksi. Aikaisempi tärkein vientiala tekstiilituotteet on menettänyt osuuttaan Viron viennissä. Sen sijaan voimakkaasti kasvanut puutavaran tuotanto ei ole kasvattanut osuuttaan tavaraviennissä.

Viron tärkeimmät vientimaat olivat Viron keskuskauppakamarin lukujen mukaan tammi-syyskuussa 1997 Venäjä (18.8 prosenttia koko viennistä), Suomi (16.2), Ruotsi (12.7) ja Latvia (8.6). Viron keskuspankin mukaan koko vuonna 1997 tärkeimmät vientimaat olivat kuitenkin Suomi (21 prosenttia kokonaisviennistä), Ruotsi (18), Venäjä (10) ja Latvia (9). Tilastojen erilaisuus niiden tuottajasta riippuen onkin ongelma Baltian maiden talouskehitystä analysoitaessa.

Tavaratuonnin osuus Viron bruttokansantuotteesta on kasvanut hieman. Vuonna 1994 se oli 71 prosenttia ja vuonna 1996 73 prosenttia. Tuonnissa ovat osuuttaan menettäneet mineraalituotteet ja kuljetusvälineet. Osuuttaan ovat vastaavasti kasvattaneet kemianteollisuuden tuotteet, epäjalot metallit ja metallituotteet sekä koneet ja laitteet.

Viron tärkeimmät tuontimaat olivat tammi-syyskuussa 1997 Suomi (23.8 prosenttia koko tuonnista), Venäjä (14.7), Saksa (10.0) ja Ruotsi (8.4).

Taulukko 3.10 Viron tavaratuonnin toimialoittainen jakauma, %

Toimiala	1993	1994	1995	1996	1-9/1997
Koneet ja laitteet	17.7	19.7	21.6	21.9	21.3
Kuljetusvälineet	14.2	8.6	7.9	7.5	12.4
Elintarvikkeet	10.2	9.9	7.5	8.4	9.5
Mineraalituotteet	15.6	14.1	11.5	9.8	8.8
Kemianteollisuuden tuotteet	6.4	7.6	8.0	9.2	8.1
Tekstiilit	10.5	10.3	10.4	9.4	7.7
Perusmetallit	5.0	5.9	7.1	7.8	7.7
Muovituotteet	3.2	3.9	4.5	4.4	4.0
Maataloustuotteet	2.3	2.7	3.1	3.3	2.7
Muut teollisuustuotteet	14.9	17.2	18.4	18.2	17.7
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Lähde: Eesti kaubandus-tööstuskoda.

Pitkään 1990-luvulla heikentynyt viennin suhde tuontiin koki vuonna 1997 positiivisen, joskin lievän käänteen. Pidemmällä aikavälillä Viron kauppatase on kuitenkin heikentynyt. Tavaravienti on vain 65 prosenttia tavaratuonnista. Suhteessa eniten on heikentynyt elintarvikkeiden ulkomaankauppa, joka vielä 1994 oli ylijäämäinen.

Taulukko 3.11 Viron vienti/tuonti-suhde, %

Toimiala	1994	1995	1996
Elintarvikkeet	108.9	83.5	65.7
Mineraalit	45.6	51.1	47.9
Kemianteollisuuden tuotteet	58.7	59.1	51.7
Vaatetus ja jalkineet	101.4	93.3	95.4
Puutavara, paperi ja tuotteet niistä	214.8	199.0	171.3
Epäjalot metallit ja metallituotteet	105.7	69.8	51.1
Koneet ja laitteet	37.1	43.7	39.6
Kuljetusvälineet	69.6	63.3	55.3
Huonekalut	154.2	140.8	141.7
Muut tavarat	56.8	46.0	47.2
Yhteensä	78.7	72.3	64.1

Lähde: Eesti Statistika.

3.3 Latvia

Bruttokansantuote ja työllisyys

Latvia oli voimakkaasti integroitunut Neuvostoliiton tuotantojärjestelmään. Maa toi muualta Neuvostoliitosta raaka-aineita ja vei sinne kuljetusvälineitä, kulutustavaroita ja muita pidemmälle jalostettuja tuotteita, jotka eivät kuitenkaan ole olleet kilpailukykyisiä Länsi-Euroopan markkinoilla. Latvian bruttokansantuote kääntyi teollisuustuotannon ja maatalouden tuotannon vähentymisen jälkeen varsinaiseen kasvuun vasta vuonna 1996. Teollisuustuotanto kääntyi hitaaseen kasvuun samana vuonna. Kasvu on jatkunut hitaana.

Latvian vahvuuksia ovat sen maantieteellinen sijainti, alhainen kustannustaso, metsävarat ja korkea koulutustaso.

Taulukosta 3.12 nähdään kuinka huomattavan rakennemuutoksen Latvian kansantalous on 1990-luvulla tähän mennessä käynyt läpi, vaikkakaan tilastot tuskin ovat aivan luotettavia ensivuosilta. Maatalouden osuus on laskenut kolmannekseen ja teollisuuden osuus melkein puoleen. Myös rakentamisen osuus on pienentynyt kolmanneksella. Aivan vuosikymmenen alussa osuuttaan kasvattivat voimakkaasti energia- ja vesihuolto, kuljetus, varastointi ja liikenne sekä rahoitus- ja vakuutustoiminta. Maatalouden tuotantoa on käsitelty myös luvussa 7.1.

Kaupan osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut, mikä on ollut odotettavissa. Osuus on kuitenkin edelleen selvästi pienempi kuin Virossa tai Liettuassa. Kuljetuksen, varastoinnin ja liikenteen osuus bruttokansantuotteesta sen sijaan on huomattavasti suurempi kuin Latvian naapurimaissa, mikä osittain kertoo Latvian merkityksestä tavaroiden välityskaupassa. Tälle toimialalle on lisäksi virrannut paljon tanskalaisia ja venäläisiä investointeja, jotka kuitenkin ajoittuivat vuosille 1994-96, eli kuljetuksen, varastoinnin ja liikenteen BKT-osuuden voimakkaan kasvun jälkeiseen aikaan.

Taulukko 3.12 Latvian bruttokansantuotteen koostumus toimialoittain, %

Toimiala	1990	1993	1995	1995*	1996*	1-9/1997*
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Maa- ja metsätalous, metsästys	20.3	10.6	8.5	9.0	7.6	6.9
Kalastus	0.8	0.1	0.0	0.4	0.3	0.2
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	0.2	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1
Teollisuus	33.2	20.9	16.7	19.4	19.1	18.3
Energia- ja vesihuolto	1.7	6.8	5.1	4.8	4.9	3.8
Rakentaminen	9.4	3.9	6.7	4.4	4.2	4.0
Kauppa, korjaustoiminta	5.3	7.7	8.0	9.8	9.8	10.1
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	1.3	1.0	1.3	0.9	1.0	0.9
Kuljetus, varastointi ja liikenne	10.5	21.0	17.6	13.8	14.3	17.8
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	1.7	3.7	3.5	4.9	4.5	3.7
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	4.2	3.4	4.8	3.7	4.0	3.7
Julkinen hallinto	0.7	2.8	3.5	4.4	4.0	4.4
Koulutus	2.5	4.0	5.1	4.6	4.6	4.3
Terveys- ja sosiaalipalvelu	1.7	2.7	3.1	3.4	4.4	4.5
Muut palvelut	2.9	2.0	2.7	2.9	4.2	4.3
Nettoverot	3.6	9.2	13.2	13.4	13.0	13.0

Lähteet: Statistical Yearbook of Latvia 1997 ja * = Economic Development of Latvia 1997, Ministry of Economy, Republic of Latvia.

Maa- ja metsätalous, metsästys ja kalastus työllistävät edelleen lähes joka viidennen latvialaisen. Osuus ei ole suuresti muuttunut 1990-luvun aikana. Samaan aikaan bruttokansantuote on alentunut voimakkaasti ja maatalouden osuus bruttokansantuotteen muodostamisessa on alentunut vieläkin enemmän. Vaikka huomioidaan hintamuutoksetkin, on Latvian maataloudessa todennäköisesti merkittävä työvoimareservi, vaikkakaan maataloudessa työskentelevien ikäjakaumasta ei ole tietoa.

Sen sijaan teollisuuden osuus työllistäjänä on alentunut lähes kymmenellä prosenttiyksiköllä. Vastaavasti kaupan ja korjaustoiminnan osuus on kasvanut. Myös julkisen sektorin työllistämisosuus on noussut.

Taulukko 3.13 Latvian työllisyyden jakauma toimialoittain, %

Toimiala	1990	1993	1995	1996
Maa- ja metsätalous, metsästys	16.5	18.9	18.0	17.8
Kalastus	0.9	0.6	0.5	0.5
Teollisuus	27.8	23.1	19.2	19.4
Rakennustoiminta	9.7	5.5	6.0	5.5
Kauppa, korjaustoiminta	7.7	12.4	13.8	13.8
Kuljetus ja liikenne	7.5	8.6	8.8	8.8
Julkinen hallinto	1.5	3.5	4.7	5.6
Koulutus	7.2	7.6	8.8	8.9
Terveys- ja sosiaalipalvelu	4.8	6.4	6.2	6.1
Muut palvelut	16.4	13.4	14.0	13.6
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0

Lähde: Latvian tilastoviranomaiset

Teollisuustuotanto ja investoinnit

Kun energian ja raaka-aineiden hinnat nousivat 1990-luvun alussa maailmanmarkkinatasoille, Latvian teollisuus siirtyi suhteellisen korkean teknologian tuotannosta alhaisemman teknologian tuotantoon (Shteinbuka – Cirule 1996). Tähän kuitenkin vaikutti myös ulkomaankaupparakenteen muuttuminen Neuvostoliiton hajoamisen ja länsikaupan vapautumisen myötä.

Elintarvike- ja juomateollisuuden osuus Latvian teollisuustuotannosta on noin 43 prosenttia. Se on Latvian ylivoimaisesti tärkein teollisuuden ala. Elintarviketeollisuuden tuotanto on monipuolista. Viidesosa tuotannosta on meijerituotteita, kuudesosa kalatuotteita ja reilu kymmenesosa liha- ja leipomotuotteita. Elintarviketeollisuus vastaa noin kymmenestä prosentista Latvian tavaravientiä. Myös puun ja puutuotteiden tuotanto on Latvian talousministeriön tilastojen perusteella kasvanut. Sen sijaan kemianteollisuuden tuotteiden, kuljetusvälineiden sekä koneiden ja laitteiden tuotannon osuus koko teollisuustuotannosta on laskenut.

Taulukko 3.14 Latvian tehdasteollisuuden tuotannon jakauma toimialoittain, %

Toimiala	1-9/1995	1-9/1996	1-9/1997*
Koko teollisuustuotanto	100.0	100.0	100.0
Elintarvikkeet ja juomat	40.1	44.1	43.0
Tekstiilit	6.8	8.0	7.0
Vaatetus	2.2	2.4	2.6
Puu ja puutuotteet	8.4	8.2	12.7
Painotoiminta	2.7	2.4	3.0
Kemianteollisuuden tuotteet	8.1	7.9	6.5
Muut ei-metalliset mineraalit	2.8	2.6	..
Metallit	1.7	2.2	2.4
Koneet ja laitteet	4.7	4.3	3.7
Elektroniset koneet ja laitteet	2.5	1.9	2.4
Radio, televisio ja viestintävälineet	1.8	1.2	..
Autot	2.2	1.0	..
Muut kuljetusvälineet	6.1	4.9	3.2
Huonekalut	2.5	1.6	2.3
Muut sektorit	7.4	7.2	11.2

Lähde: Economic Development of Latvia 1996 ja 1997; * = Ministry of Economy, Republic of Latvia.

Taulukko 3.15 Latvian elintarviketeollisuuden tuotanto

	1-9/1995	1-9/1996
Koko elintarviketeollisuus	100.0	100.0
Liha ja lihatuotteet	16.4	12.0
Kala ja kalatuotteet	11.5	16.3
Hedelmät ja vihannekset	2.9	4.5
Meijerituotteet	20.3	19.6
Myllytuotteet	7.4	8.5
Leipomotuotteet	13.2	12.1
Sokeri	1.3	1.9
Suklaa ja suklaatuotteet	5.5	6.0
Muut tuotteet	21.6	19.1

Lähde: Economic Development of Latvia, Ministry of Economy, Republic of Latvia.

Latvian tehdasteollisuuden tuotannon volyymi aleni vuosina 1990-1995 65 prosentilla. Vuonna 1996 tehdasteollisuuden tuotanto kasvoi noin kahdeksan prosenttia edellisestä vuodesta.

Vaikkakin elintarviketeollisuuden osuus tehdasteollisuuden tuotannosta on yli 40 prosenttia, se ei työllistä kuin neljänneksen kaikista tehdasteollisuudessa työskentelevistä. Osuuden kaksinkertaistuminen vuosina 1990-92 johtunee tilastointiongelmista poliittisen järjestelmän muuttumisen yhteydessä. Voimakkaasti työllisyysosuuttaan on kasvattanut puutuoteteollisuus ja myös toimialan tuotanto on kasvanut. Energia- kaasu-- ja vesihuollon osuus on myös kasvanut

Metalliteollisuuden osuus työllisistä on laskenut voimakkaasti koko 1990-luvun. Myös tekstiiliteollisuuden osuus työllisyydestä on laskenut.

Taulukko 3.16 Latvian teollisuuden työvoiman jakauma, %

Toimiala	1990	1992	1994	1996
Koko teollisuustuotanto	100.0	100.0	100.0	100.0
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	1.1	0.9	1.1	1.1
Tehdasteollisuus	95.5	94.4	90.2	88.3
Elintarvikkeet ja juomat	10.8	18.1	18.9	20.2
Tupakkatuotteet	0.1	0.1	0.2	0.1
Tekstiilit	10.2	9.9	8.1	7.0
Vaatetus	5.4	4.3	4.6	5.8
Jalkineet ja nahkatuotteet	2.5	3.8	3.1	2.2
Puu ja puutuotteet	4.0	5.2	7.7	10.5
Paperituotteet	1.0	1.3	1.0	1.0
Painotoiminta	1.5	1.5	2.3	3.7
Kemianteollisuuden tuotteet	4.3	5.0	5.2	4.6
Kumi- ja muovituotteet	0.8	0.9	1.0	0.8
Muut ei-metalliset mineraalituotteet	6.7	6.8	4.1	3.2
Perusmetallien tuotanto	0.8	1.0	1.5	1.3
Metallituotteet	4.3	2.7	2.2	3.1
Koneet ja laitteet	13.7	9.5	7.0	6.5
Elektroniset koneet ja laitteet	3.8	3.4	3.8	3.0
Radio, televisio ja viestintävälineet	10.8	10.1	5.9	3.5
Autot	1.2	1.9	2.1	1.4
Muut kuljetusvälineet	5.7	4.2	5.3	5.5
Huonekalut	7.1	4.1	5.3	4.2
Muut tuotteet	0.8	0.6	0.9	0.7
Energia-, kaasu- ja vesihuolto	3.4	4.7	8.7	10.6

Lähde: Statistical Yearbook of Latvia 1997

Kuljetus, varastointi ja liikenne ovat suurimmat pääomainvestointien kohteet, mikä heijastaa sitä, että lähes puolet suorien sijoitusten kannasta

on tullut tälle toimialalle. Tanskalaiset ovat panostaneet Latvian telekommunikaatioon ja venäläiset maakuljetuksiin, sillä Latvia toimii kauttakulkumaana venäläiselle öljylle. Toimialan osuus on kuitenkin laskenut viime vuonna kuten myös tanskalaisten ja venäläisten osuus suorista investoinneista. Samalla teollisuuden osuus pääomainvestoinneista on hieman elpynyt.

Taulukko 3.17 Pääomainvestointien määrä 1000 latia kiintein vuoden 1996 hinnoin ja niiden toimialoittainen jakauma, %

	1990	1992	1994	1996	1-11/1997
Investointien määrä, 1000 latia	293 960	43 904	3 515	8 224	5 656
Toimialoittainen jakauma, %					
Maa- ja metsätalous, metsästys	20.9	10.0	1.3	1.7	1.3
Kalastus		1.0	0.0	0.1	4.6
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	0.3	0.1	0.0	0.1	0.1
Teollisuus	26.9	22.0	20.2	15.0	18.5
Energia- ja vesihuolto	2.4	6.5	8.8	3.4	8.3
Rakentaminen	20.4	23.0	16.6	9.3	1.9
Kauppa	2.8	2.6	4.5	11.0	11.1
Majoitus- ja ravitsemustoiminta			4.5	1.3	0.3
Kuljetus, varastointi ja liikenne	9.1	14.0	28.4	36.4	24.7
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	1.8	0.4	6.1	8.0	3.4
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle					8.8
Julkinen hallinto	..	..	5.9	8.4	8.3
Koulutus	3.8	2.6	0.7	1.2	1.7
Terveys- ja sosiaalipalvelu	2.5	2.8	0.7	1.6	1.7
Muut palvelut	9.1	15.0	2.2	2.5	5.4
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Lähde: Statistical Yearbook of Latvia 1997

Ulkomaankauppa

Tavaraviennin osuus Latvian bruttokansantuotteesta oli vuonna 1996 29 prosenttia, eli Latvian talous on tässä suhteessa selvästi suljetumpi kuin Viron. Tärkeimmät vientimaat olivat vuoden 1997 viimeisellä neljänneksellä Venäjä (23 prosenttia koko tavaraviennistä), Saksa (13), Britannia (12) ja Ruotsi (9). Tärkeimmät vientituotteet ovat puu ja puutuotteet (noin 30 prosenttia koko tavaraviennistä), tekstiilit (noin 15 prosenttia), elintarvikkeet (noin 10 prosenttia) sekä metalliteollisuuden tuotteet ja laitteet (yhteensä noin 20 prosenttia).

Taulukko 3.18 Latvian tavaraviennin jakauma, %

	1995	1996	1997
Elävät eläimet ja eläintuotteet	4.6	4.6	3.7
Elintarvikkeet, juomat ja tupakkatuotteet	11.1	11.8	10.1
Mineraalituotteet	2.2	2.6	1.5
Kemianteollisuuden tuotteet	6.4	6.7	6.5
Nahka ja nahkatuotteet	1.7	1.4	..
Puu ja puutuotteet	26.4	24.4	29.7
Tekstiilit ja tekstiilituotteet	14.0	16.9	15.6
Jalkineet jne.	0.7	0.6	..
Ei-metalliset mineraalituotteet	2.0	1.9	1.7
Perusmetallit ja metallituotteet	7.9	7.0	8.5
Mekaaniset ja elektroniset kojeet ja laitteet	8.7	9.7	9.0
Kuljetusvälineet	6.4	4.1	2.1
Muut tuotteet	7.9	8.2	11.6
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

Lähteet: Statistical Yearbook of Latvia 1997; * = Latvijas Banka.

Puun ja puutuotteiden osuus koko tavaraviennistä on jonkin verran kasvanut. Sen sijaan elintarvikkeiden, mineraalituotteiden ja kuljetusvälineiden osuus aleni vuoden 1997 aikana.

Latvian tuonti oli vuonna 1996 noin 46 prosenttia bruttokansantuotteesta. Vielä tällöin selvästi suurin tuontiartikkeli, mineraalituotteet, väistyi vuoden 1997 aikana koneiden ja laitteiden tieltä. Myös elintarvikkeiden, perusmetallien ja metallituotteiden osuus tavaratuonnista on kasvanut. Tärkeimmät tuontimaat vuonna 1997 olivat Saksa (16 prosenttia koko tuonnista), Venäjä (16), Suomi (10) ja Ruotsi (8).

Taulukko 3.19 Latvian tavaratuonnin jakauma, %

	1995	1996	1997
Elävät eläimet ja eläintuotteet	1.7	1.2	2.4
Elintarvikkeet, juomat ja tupakkatuotteet	8.4	10.5	10.4
Mineraalituotteet	21.7	22.2	14.1
Kemianteollisuuden tuotteet	11.3	11.0	10.9
Kumi- ja muovituotteet	3.8	3.9	4.3
Sellu ja paperituotteet	4.4	4.5	4.5
Tekstiilit ja tekstiilituotteet	7.8	8.0	7.8
Jalkineet jne.	0.7	0.7	
Perusmetallit ja metallituotteet	6.4	6.4	8.0
Mekaaniset ja elektroniset kojeet ja laitteet	17.3	16.8	19.3
Kuljetusvälineet	8.0	5.9	8.3
Muut tuotteet	8.3	9.0	10.0
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

Lähteet: Statistical Yearbook of Latvia 1997; Latvijas Banka 1997.

Latvian kauppatase on heikentynyt kaikissa tuoteryhmissä. Viennin osuus tuonnista on alentunut alle kahteen kolmasosaan. Erityisesti elintarvikkeiden, perusmetallien ja metallituotteiden vienti/tuonti-suhde on heikentynyt. Tekstiiliteollisuuden sekä elävien eläinten ja eläintuotteiden kauppa on edelleen ylijäämäistä ja ylijäämä on jopa vahvistunut.

Taulukko 3.20 Latvian vienti/tuonti-suhde, %

	1995	1996
Elävät eläimet ja eläintuotteet	190.9	238.4
Elintarvikkeet, juomat ja tupakkatuotteet	94.7	70.0
Mineraalituotteet	7.2	7.3
Kemianteollisuuden tuotteet	40.7	37.9
Tekstiilit ja tekstiilituotteet	128.1	131.2
Jalkineet jne.	67.6	58.1
Perusmetallit ja metallituotteet	88.5	68.0
Mekaaniset ja elektroniset kojeet ja laitteet	36.2	35.9
Kuljetusvälineet	56.8	43.4
Yhteensä	71.7	62.2

Lähde: Statistical Yearbook of Latvia 1997

3.4 Liettua

Bruttokansantuote ja työllisyys

Liettuan bruttokansantuote kääntyi kasvuun ensimmäisenä Baltian maista jo vuonna 1994, mutta kasvuvauhti ei ole ollut yhtä nopeaa kuin Virossa. Teollisuustuotanto aleni voimakkaasti vielä vuonna 1994, minkä jälkeen se on kasvanut, muttei ole vieläkään onnistunut kuromaan umpeen vuoden 1994 pudotusta.

Maa- ja metsätalouden osuus bruttokansantuotteesta on palautunut vuoden 1993 tason yli, eli kehitys on ollut erilainen kuin Virossa ja Latviassa, missä osuus on pienentynyt. Samalla teollisuuden osuus on pudonnut 20 prosenttiin, mikä on kuitenkin edelleen korkein taso Baltian maista. Palvelut ovat pitkälti keskittyneet kaupan ympärille: kaupan osuus bruttokansantuotteesta on selvästi suurempi kuin muissa Baltian maissa. Kuljetuksen ja pankkitoiminnan osuudet ovat pienentyneet.

Taulukko 3.21 Liettuan bruttokansantuotteen koostumus toimialoittain, %

Toimiala	1993	1994	1995	1996	1997Q1-3
Maa- ja metsätalous	11.0	7.3	9.3	12.5	11.0
Teollisuus, kaivos- ja kaivannaistoiminta	24.8	23.1	25.9	19.9	22.5
Energia- ja vesihuolto	5.6	2.7	3.0	4.5	4.8
Rakentaminen	7.8	8.7	6.7	7.0	7.1
Kauppa	16.1	23.1	23.4	22.1	21.7
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	0.7	0.8	0.5	1.2	1.1
Kuljetus	9.3	7.7	5.9	6.8	5.9
Liikenne	1.4	1.7	1.7	2.1	2.2
Pankkitoiminta	7.0	3.8	2.5	2.0	1.7
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	0.3	0.7	0.6	0.6	0.4
Muut	16.1	20.4	20.3	21.2	21.6
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Lähteet: Economic and Social Development in Lithuania. Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. Monthly bulletin 9/1997; Lithuania Country Profile, Ministry of Industry and Trade of Lithuania, Statistics Department of Lithuania Vilnius 1996.

Silmiinpistävää Liettuan työllisyydessä on maa- ja metsätalouden reilusti yli viidenneksen osuus. Maalla on siten huomattava työvoimareservi maaseudulla. Teollisuuden osuus työllisyydestä on alentunut vuosikymmenen alusta, mutta osuus on kuitenkin pienempi kuin teollisuuden osuus

bruttokansantuotteesta päinvastoin kuin Virossa. Kaupan osuus työllisyydestä on kasvanut kuten sen osuus bruttokansantuotteestakin.

Taulukko 3.22 Liettuan työllisyys yhteensä ja osuudet toimialoittain, %

Toimiala	1992	1995	1996	1997Q3
Työllisyys yhteensä, 1000	1 855	1 644	1 677	1 680
Toimialoittaiset osuudet, %				
Maa- ja metsätalous, metsästys	19.5	23.7	23.8	21.7
Kalastus	0.1	0.1	0.1	0.1
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	0.3	0.2	0.2	0.2
Teollisuus	26.9	18.4	17.2	17.3
Energia- ja vesihuolto	1.6	2.6	2.5	2.4
Rakentaminen	9.1	7.0	7.1	7.5
Kauppa, korjaustoiminta	9.6	12.8	12.6	14.8
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	1.0	1.1	1.1	1.4
Kuljetus ja varastointi	6.7	5.8	5.7	5.5
Rahoitustoiminta	0.8	1.3	1.0	1.0
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	2.3	2.2	2.4	2.6
Julkinen hallinto	2.7	4.1	4.1	4.1
Koulutus	7.4	8.7	8.8	8.9
Terveys- ja sosiaalipalvelu	5.6	6.2	7.2	6.3
Muut palvelut	6.3	5.7	6.2	6.1
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0

Lähde: Statistical Yearbook of Lithuania 1997.

Teollisuustuotanto ja investoinnit

Osana Neuvostoliittoa Liettua oli erikoistunut tuottamaan koneita, laitteita, metallituotteita, kemianteollisuuden tuotteita ja elintarvikkeita. 1990-luvulla Liettua on kuitenkin alkanut erikoistua elintarviketeollisuuden tuotteiden valmistukseen. Toimialan osuus on ollut hienoisessa kasvussa. Samaten on kasvanut vaatteiden valmistuksen ja kemianteollisuuden tuotteiden osuus. Öljyjalosteiden valmistus on vähentynyt eniten. Myös koneiden ja laitteiden valmistus on vähentynyt.

Taulukko 3.23 Liettuan teollisuustuotanto toimialoittain, %

	1993	1995	1996
Tuotannon volyymi-indeksi, 1992=100	65.6	50.7	53.2
Toimiala	**1993**	**1995**	**1996**
Koko teollisuus	100.0	100.0	100.0
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	0.7	0.8	1.0
Tehdasteollisuus	99.3	99.2	99.0
Elintarvikkeiden ja juomien valmistus	25.4	26.8	27.4
Tupakkatuotteiden valmistus	0.4	1.2	1.5
Tekstiilien valmistus	6.2	6.0	5.6
Vaatteiden valmistus	2.6	3.8	4.4
Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	1.2	1.1	1.3
Puutavaran ja puutuotteiden valmistus	2.3	3.5	2.7
Massan, paperin ja paperituotteiden valmistus	0.7	1.4	1.1
Kustantaminen ja painaminen	0.4	1.2	1.7
Öljyjalosteiden valmistus	19.1	11.3	12.7
Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	2.9	6.0	5.9
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	0.2	0.5	0.8
Ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	3.0	3.4	2.9
Metallien valmistus	0.3	0.3	0.3
Metallituotteiden valmistus	0.9	1.4	1.1
Koneiden ja laitteiden valmistus	4.0	3.5	2.6
Toimistokoneiden ja laitteiden valmistus	0.1	0.1	0.1
Sähköteknisten tuotteiden valmistus	1.1	1.0	1.6
Radio- ja televisiovastaanottimien valmistus	3.7	2.7	2.3
Instrumenttien ja hienomekaanisten tuotteiden valmistus	0.7	0.4	0.5
Autojen ja peräkärryjen valmistus	0.3	0.1	0.2
Muiden kulkuneuvojen valmistus	1.1	1.4	1.3
Huonekalujen valmistus	2.1	1.9	2.0
Kierrätys	0.1	0.6	0.2
Energian tuotanto ja jakelu	20.8	19.6	18.8

Lähde: Statistical Yearbook of Lithuania 1997.

Liettuan teollisuuden pääomainvestointien osuus bruttokansantuotteesta oli 2.7 prosenttia vuonna 1996. Teollisuuden osuus kaikista pääomainvestoinneista on vajaat 20 prosenttia ja sen osuus on viime vuosina laskenut. Suurin kohde on kuljetus, varastointi ja liikenne vuoden 1997 alkupuolella jo yli kolmanneksen osuudellaan. Sen merkitys on viime aikoina

kasvanut. Myös julkisen hallinnon osuus pääomainvestoinneista on noussut.

Taulukko 3.24 Pääomainvestoinnit Liettuan kansantaloudessa, %

	1993	1995	1-6/1997
Yhteensä, milj. LTL	1 160	3 163	1 930
Josta, %			
Maa- ja metsätalous, metsästys	6.8	4.4	2.7
Kaivos- ja kaivannaistoiminta sekä teollisuus	27.3	17.9	18.0
Energia- ja vesihuolto	6.3	8.9	8.7
Rakentaminen	23.7	17.1	12.4
Kauppa	4.4	7.0	7.3
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	0.5	0.3	1.9
Kuljetus, varastointi ja liikenne	17.4	26.1	35.4
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	1.7	4.8	3.3
Julkinen hallinto	0.7	3.3	4.4
Koulutus	1.7	1.9	1.3
Terveys- ja sosiaalipalvelu	2.6	1.7	1.5
Muut palvelut	6.8	6.6	3.1
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

Lähde: Liettuan tilastoviranomaiset

Elintarvike- ja juomateollisuuden osuus pääomainvestoinneista on hieman alempi kuin sen osuus teollisuustuotannosta. Vastaavasti tekstiilien valmistuksessa osuus investoinneista on suurempi. Puhdistetun raakaöljyn tuotannon osuus pääomainvestoinneista on alentunut, mutta muiden kemianteollisuuden tuotteiden osuus on vuosikymmenen alusta noussut. Myös kaivos- ja kaivannaistoimintaan on sijoitettu enemmän kuin aikaisempina vuosina.

Taulukko 3.25 Pääomainvestoinnit Liettuan teollisuudessa, toimialoittainen jakauma %

Toimiala	1993	1995	1996
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	2.8	3.0	6.2
Teollisuus	97.2	97.0	93.8
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakkatuotteiden valmistus	40.0	36.2	36.2
Tekstiilien valmistus	15.8	12.5	14.8
Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	1.8	0.8	0.7
Puun ja puutuotteiden valmistus	2.8	7.7	3.9
Sellun, paperin ja paperituotteiden valmistus; kustantaminen ja painaminen	1.2	1.5	4.3
Koksin, puhdistetun raakaöljyn ja ydinpolttoaineen valmistus	13.0	9.4	5.8
Kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja keinokuitujen valmistus	2.4	9.8	7.6
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	0.6	0.6	1.1
Lasi-, savi- ja kivituotteiden valmistus	3.8	7.5	6.4
Metallien ja metallituotteiden valmistus	0.6	0.8	1.2
Koneiden ja laitteiden valmistus	3.6	3.2	5.2
Sähköteknisten ja optisten tuotteiden valmistus	9.4	4.9	5.4
Kuljetusvälineiden valmistus	0.4	0.4	0.4
Muu valmistus	1.9	1.6	0.9
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

Lähde: Statistical Yearbook of Lithuania 1997.

Ulkomaankauppa

Vuonna 1994 viennin osuus Liettuan bruttokansantuotteesta oli 48 prosenttia ja tuonnin osuus 55 prosenttia. Vuonna 1996 kyseinen osuus oli viennissä laskenut 43 prosenttiin ja tuonnissa noussut 58 prosenttiin.

Tärkeimmät vientituotteet ovat tekstiilit, mineraalituotteet, koneet ja laitteet sekä kemianteollisuuden tuotteet kuten öljyjalosteet. Tekstiilien, puu- ja korkkituotteiden sekä kuljetusvälineiden osuudet ovat viime vuosina kasvaneet. Sen sijaan elintarvikeviennin osuus koko viennistä on laskenut nopeasti. Myös mineraalituotteiden sekä metallien ja metallituotteiden osuus on hieman laskenut.

Tärkeimmät tuontituotteet ovat mineraalituotteet sekä koneet ja laitteet, mutta myös kuljetusvälineet, kemianteollisuuden tuotteet ja tekstiilit. Elintarvikkeiden osuus koko tuonnista on kasvanut, kuten myös kemianteollisuuden tuotteiden, tekstiilien, koneiden ja laitteiden sekä kuljetusvälineiden osuudet. Mineraalituotteiden osuus on laskenut nopeasti.

Taulukko 3.26 Eri tuotteiden osuus Liettuan viennissä ja tuonnissa, %

	Vienti		Tuonti	
	1994	**1996**	**1994**	**1996**
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0
Elävät eläimet ja eläintuotteet	8.9	7.8	1.8	4.0
Kasvituotteet	2.9	2.2	4.1	4.5
Eläin- ja kasviöljyt sekä -rasvat	0.5	0.6	0.7	1.3
Elintarvikkeet, juomat ja tupakkavalmisteet	11.9	6.5	5.0	8.0
Mineraalituotteet	16.7	15.5	37.9	26.3
Kemianteollisuuden tuotteet	10.6	11.0	10.1	12.8
Kumi- ja muovituotteet	1.6	2.8	3.6	6.7
Nahka, nahkatavarat ja muokatut turkisnahat	1.4	1.5	0.6	1.3
Puu- ja korkkituotteet	4.1	5.9	0.7	1.0
Sellu; paperi ja pahvi sekä tuotteet niistä	1.2	1.6	2.6	4.1
Tekstiilit ja tekstiilituotteet	12.3	15.6	8.5	10.7
Jalkineet jne.	1.0	0.8	0.6	0.5
Kivennäisainetuotteet	1.1	1.3	1.4	2.0
Metallit ja metallituotteet	6.2	4.4	7.5	9.2
Koneet ja laitteet	12.0	11.8	19.1	21.4
Kuljetusvälineet	3.7	7.3	7.0	13.4
Optiset kojeet ja laitteet, mittarit	1.4	1.1	2.6	3.0
Muut valmiit tavarat	2.1	2.1	1.7	1.8
Muut tuotteet	0.4	0.1	0.3	3.9

Lähde: Liettuan tilastoviranomaiset

Liettuan kauppatase on alijäämäinen kuten muidenkin Baltian maiden. Alijäämä on syventynyt. Tavaravienti vastaa vajaata kolmea neljäsosaa tavaratuonnista, mikä on kuitenkin tasapainoisempi tilanne kuin Latviassa ja Virossa. Lähes kaikissa tuoteryhmissä kauppatase on heikentynyt vuosina 1994-96. Suhteessa eniten kehitys on mennyt tähän suuntaan elävissä eläimissä ja eläintuotteissa sekä elintarvikkeissa.

Taulukko 3.27 Liettuan vienti/tuonti-suhde, %

	1994	1996
Yhteensä	86.3	73.6
Elävät eläimet ja eläintuotteet	486.6	193.4
Kasvituotteet	72.4	49.1
Eläin- ja kasviöljyt ja -rasvat	63.0	49.0
Elintarvikkeet, juomat ja tupakkavalmisteet	237.6	81.2
Mineraalituotteet	44.0	58.9
Kemianteollisuuden tuotteet	105.0	85.8
Kumi- ja muovituotteet	43.1	41.7
Nahka, nahkatavarat ja muokatut turkisnahat	217.8	118.9
Puu- ja korkkituotteet	578.6	615.3
Sellu; paperi ja pahvi sekä tuotteet niistä	46.7	39.4
Tekstiilit ja tekstiilituotteet	144.7	145.8
Jalkineet jne.	182.2	147.6
Kivennäisainetuotteet	73.7	66.4
Metallit ja metallituotteet	82.6	47.8
Koneet ja laitteet	62.8	55.2
Kuljetusvälineet	53.1	54.4
Optiset kojeet ja laitteet, mittarit	54.3	36.3
Muut valmiit tavarat	129.4	119.9
Muut tuotteet	160.0	3.0

Lähde: Statistical Yearbook of Lithuania 1997.

3.5 Johtopäätöksiä

Viro, Latvia ja Liettua ovat palautuneen itsenäistymisensä jälkeen kokeneet merkittävän taloudellisen rakennemuutoksen 1990-luvulla. Kestää kuitenkin useita vuosikymmeniä ennen kuin Baltian maat ovat sellaisessa tilanteessa, missä ne voisivat olla ilman vuosien 1939-1991 kehitystä.

Kaikissa Baltian maissa bruttokansantuote pieneni 1990-luvun aikana kolmasosalla tai jopa puolella ennen kuin taloudet alkoivat jälleen kasvaa. Samalla on pienentynyt teollisuuden ja maatalouden osuus bruttokansantuotteesta ja palvelujen osuus on kasvanut. Siten teollisuuden ja maatalouden tuotanto on alentunut vielä enemmän kuin bruttokansantuote keskimäärin. Suurin osa teollisuudesta ei ole ollut kilpailukykyistä uudessa läntisille yrityksille avatussa kilpailutilanteessa. Palvelujen rooli puolestaan oli valtiokeskeisessä kommunistisessa järjestelmässä aliarvostettu.

Baltian maiden taloudet alkoivat kasvaa vuosina 1994-95. Vuonna 1997 talouskasvu oli jo hyvin nopeaa, erityisesti Virossa, joka on liberalisoinut

talouttaan enemmän kuin Latvia ja Liettua. Virossakin kuitenkin on edelleen muun muassa maareformi kesken.

Viron teollisuuden osuus työllisistä on selvästi suurempi kuin sen osuus bruttokansantuotteesta, päinvastoin kuin esimerkiksi Suomessa. Siten Viron teollisuuden tuottavuus on heikompi kuin kansantalouden keskimäärin. Latviassa nämä osuudet ovat suunnilleen tasapainossa. Liettuassa teollisuuden osuus bruttokansantuotteesta on suurempi kuin sen osuus työllisyydestä.

Viron, Latvian ja Liettuan ylivoimaisesti suurin teollisuuden toimiala on elintarviketeollisuus. Paikallinen elintarviketeollisuus on houkutellut suhteellisen paljon suoria investointeja muun muassa Suomesta. Investointien tarkoituksena on kuitenkin tässä vaiheessa ollut etabloitua uusille kasvaville markkinoille. Baltian maiden elintarviketeollisuuden vientimahdollisuudet läntisillä markkinoilla ovat suhteellisen heikot.

Viron teollisuustuotannon osuus maan bruttokansantuotteesta osoitti kasvun merkkejä vuonna 1997. Keskimääräistä nopeammin oli alkanut kasvaa tekstiilien ja vaatteiden valmistus sekä metalliteollisuus. Elintarviketeollisuus on kuitenkin edelleen suurin teollisuuden ala. Sen osuus koko teollisuustuotannosta on noin 30 prosenttia.

Viennin osuus Viron bruttokansantuotteesta on alentunut, mutta se on edelleen selvästi korkeampi kuin Suomessa. Koneet ja laitteet nousi tärkeimmäksi vientialaksi vuoden 1997 aikana. Tekstiilien viennin osuus puolestaan aleni selvästi.

Latviassa teollisuustuotannon osuus bruttokansantuotteesta on edelleen vuoden 1997 aikana laskenut. Kuljetuksen ja liikenteen osuus on kasvanut lähes samalle tasolle kuin teollisuuden osuus bruttokansantuotteesta, mihin ovat omalta osaltaan vaikuttaneet tanskalaisten ja venäläisten merkittävät suorat sijoitukset tälle alueelle.

Vaikka Latvian elintarviketeollisuuden osuus koko teollisuuden tuotannosta on noin 43 prosenttia, se vastaa vain kymmenestä prosentista tavaravientiä. Latvian tärkein vientisektori on puu ja puutuotteet lähes 30 prosentin osuudellaan. Toiseksi tärkein ovat tekstiilituotteet. Myös metalliteollisuuden yhteenlaskettu osuus on noin 20 prosenttia.

Liettuan bruttokansantuote muodostuu sen pohjoisia naapureita enemmän teollisuuden ja kaupan tuotannosta. Erityisesti jälkimmäisen osuus on ylikorostunut, vaikkakin se on viime vuosina hieman alentunut. Teollisuustuotannossa elintarviketuotanto on tärkein ala kuten muissakin Baltian maissa. Myös kemianteollisuuden tuotanto on Liettualle tärkeää.

Maa tuo merkittäviä määriä mineraalituotteita. Tärkeimmät vientisektorit ovat tekstiilit ja mineraalituotteet.

Vielä tässä vaiheessa on suhteellisen vaikea sanoa, millaiseksi Baltian maiden suhteellinen etu lopulta muodostuu ja kuinka hyvä niiden eri toimialojen kilpailukyky Euroopan unionin sisämarkkinoilla on. Kun maat kuitenkin kurovat kiinni elintasoeroa, niiden tuotantokustannukset nousevat. Samaan aikaan tuottavuus paranee. Tämän seurauksena mahdollinen halpatuotanto ei pitkällä aikavälillä pysy kilpailukykyisenä Baltian maissa, vaan näiden maiden tuotantorakenne erikoistuu korkeamman teknologian ja korkeamman koulutuksen vaatimiin toimialoihin. Vertikaalisen ristikkäiskaupan osuus länsikaupasta pitäisi alkaa kasvaa. Maiden lähtökohtatilanne on kuitenkin suhteellisen heikko, ja modernisointi edellyttää ulkomaista pääomaa ja teknologiaa. Baltian maiden kotimarkkinoiden pieni koko rajoittaa suurimittaisten suorien investointien hankkeiden toteuttamista. Tällaisille hankkeille on luonnollisempaa hakeutua esimerkiksi Puolaan kuin johonkin kolmesta Baltian maasta siitäkin huolimatta, että Viroon on tähän mennessä virrannut enemmän suoria investointeja henkeä kohti kuin Puolaan.

Taulukossa 3.28 on kuvattu Baltian maiden kotimaisen kysynnän ja ulkomaankaupan välistä suhdetta kahdella eri tavalla. Kunkin maan osalta taulukossa on laskettu valikoitujen teollisuuden toimialojen kotimainen kysyntä tuotannon ja viennin välisenä erotuksena. Erotus on tämän jälkeen jaettu tuonnilla kunkin maan ensimmäisessä sarakkeessa ja nettoviennillä toisessa sarakkeessa. Taulukon luvuista ensimmäinen kertoo karkeasti siitä, kuinka avoin kunkin Baltian maan kansantalous on. Teoriassa, jos ulkomainen ja kotimainen tuotanto kilpailevat samoin edellytyksin maan kotimarkkinoilla, osamäärä saa arvon yksi, jolloin ulkomaisella ja kotimaisella tuotannolla on kotimaan markkinoilla sama markkinaosuus. Käytännössä kotimaisella tuotannolla on yleensä kotimaassa korostunut markkinaosuus. Jälkimmäisen osamäärän tarkoituksena on tarkastella karkeasti sitä, kuinka paljon Baltian maiden tuonti perustuu niiden vientiin.

Verrattaessa maakohtaisia ensimmäisen ja toisen sarakkeen lukuja on odotettavissa, että jos tuonti perustuu jatkojalostukseen tai välityskauppaan, negatiiviset luvut kääntyvät positiivisiksi ja ovat sitä suurempia mitä lähemmäs nollaa nettovienti kulkee. Jos molemmat osamäärät ovat negatiivisia, maa on nettoviejä sellaisella toimialalla, jossa valtaosa sen kotimaisesta kysynnästä tyydytetään tuonnilla. Kemianteollisuuden kohdalla öljyn vientiä ja tuontia ei ole otettu huomioon, koska se on merkittävin välityskauppatavara Baltian maiden tuonnissa ja viennissä.

Taulukko 3.28 Baltian maiden kotimaisen kysynnän ja tuonnin vastaavuus

Toimiala	Viro		Latvia		Liettua	
	Kotimainen kysyntä per tuonti	Kotimainen kysyntä per nettovienti	Kotimainen kysyntä per tuonti	Kotimainen kysyntä per nettovienti	Kotimainen kysyntä per tuonti	Kotimainen kysyntä per nettovienti
Koko teollisuus	–0.44	1.23	–0.22	0.60	–0.34	1.31
Elintarviketeollisuus	–0.37	1.07	0.64	–1.94	0.80	–2.00
Tekstiili- ja vaatetusteollisuus	–0.16	28.28	–0.82	–2.15	–0.68	–8.84
Metalliteollisuus	–0.31	0.59	–0.23	0.36	–0.28	0.46
Metsäteollisuus	–1.00	–1.66	–2.42	–0.87	–0.66	–8.06
Kemianteollisuus	–0.35	1.09	–0.14	0.23	–0.45	1.23

Taulukon 3.28 luvuista voidaan havaita, että avoimuutta kuvaavat luvut ovat paria poikkeusta lukuunottamatta negatiivisia. Tämä kertoo Baltian maiden erittäin heikosta kotimaisesta tarjonnasta. Ainoa poikkeus on elintarviketeollisuus sekä Latvian että Liettuan osalta. Myös näissä suhteet ovat hyvin pieniä kertoen elintarvikkeiden kysynnän tyydyttämisestä myös ulkomaisista lähteistä. Viron kohdalla kaikki laskelman toimialat saavat negatiivisen arvon. Sama pätee kaikkiin Baltian maihin, kun tarkastellaan teollisuutta kokonaisuutena.

Viron osalta metsäteollisuuden osamäärä säilyy negatiivisena. Siitä on pääteltävissä, että Virolla ei varsinaisesti ole suhteellista etua metsäteollisuuden tuotannossa, mutta samaan aikaan se vie varsin runsaasti raakapuuta, joka on sen yksi tärkeimpiä vientiartikkeleita (ks. myös Erkkilä ja Widgrén 1995a). Latvian ja Liettuan osalta molemmat osamäärät ovat negatiivisia metsäteollisuuden lisäksi myös tekstiili- ja vaatetusteollisuudessa. Näistä metsäteollisuuden kohdalla pätee sama kuin Virolle. Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden osalta Latvia ja Liettua ovat molemmat selkeästi nettoviejiä ja niillä näyttää Viron tavoin olevan suhteellinen etu siinä. Viron kohdalla tekstiili- ja vaatetusteollisuuden vienti ja tuonti ovat hyvin lähellä toisiaan, mutta se on kuitenkin tekstiilien ja vaatteiden nettotuoja.

Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden osalta on mielenkiintoista, että Viro ei noudata tuonnissaan Eurooppa-sopimusten tarjoamia tuontirajoituksia, joilla on tarkoitus suojella Baltian maiden toistaiseksi heikkoa omaa tuotantoa, mutta Latvia ja Liettua soveltavat niitä. Tämä näyttää selittävän sen, miksi Latvia ja Liettua ovat tekstiili- ja vaatetusteollisuuden netto-

viejiä, mutta Viro puolestaan nettotuoja. Toinen ero Baltian maiden välillä voi olla se, että Virossa tekstiili- ja vaatetusteollisuuden lopputuotekysyntä on merkittävämpää kuin Latviassa ja Liettuassa.

Elintarviketeollisuudessa kaikki Baltian maat ovat kotimaisen kysynnän ja tuonnin välisellä suhteella arvioituna avoimia, mutta ne ovat kuitenkin kaikki nettotuojia. Myös elintarviketeollisuuden tapauksessa Latvian ja Liettuan kotimainen kysyntä tyydytetään suuremmaksi osaksi kotimaisella tarjonnalla. Myös tältä osin Eurooppa-sopimusten soveltamisen ero näkyy.

Tällä hyvin karkealla luokittelulla näyttää siltä, että Baltian maiden suhteellinen etu olisi melko samanlainen ja koskisi lähinnä elintarvike- sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuutta. Metsäteollisuudessa maiden nettovienti selittyy raakapuun viennillä. Suhteellinen etu näyttää perustuvan hyvin selkeästi kouluttamattoman työvoiman käyttöön. Baltian maiden selkein ero on se, että Viro on omaksunut Latviaa ja Liettuaa avoimemman kauppapolitiikan, mikä on käytännössä tuonut sen tuonnissaan osaksi EU-sisämarkkinoita. Latvia ja Liettua ovat omaksuneet asteittaisemman tien. Yhdistettynä Viron luultavasti aiemmin toteutuvaan EU-jäsenyyteen on luultavaa, että tuotannon monipuolistuminen ja Viron sopeutuminen sisämarkkinoille tapahtuu nopeammin kuin Latvian ja Liettuan. Tämä saattaa myös eriyttää maiden ulkomaankaupan tulevaa rakennetta. Toistaiseksi erilaiset kauppapoliittiset valinnat eivät ole kuitenkaan tuottaneet merkittäviä eroja.

Toisaalta kaikkien Baltian maiden osalta niiden oma tarjonta on vielä hyvin heikkoa. EU-jäsenyys saattaa tältä osin antaa Virolle pienen kilpailuedun suhteessa Latviaan ja Liettuaan niiden suhteellisen edun toimialoilla. Tällöin Viron valmiiksi avoin kotimaista tuotantoa tehostava kauppapolitiikka on luultavasti ollut sille eduksi Latvian ja Liettuan kustannuksella.

4 BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA ULKOMAANKAUPPA

4.1 Johdanto

Baltian maiden markkina-alue on asukasluvultaan noin Ruotsin kokoinen. EU:n keskiarvoon verrattuna matalasta tulotasostaan johtuen sen merkitys kauppakumppanina on EU-maille vielä pitkään huomattavasti pienempi kuin Ruotsin (ks. luku 3). Suomi eroaa muista EU-maista siinä, että Baltian maiden, erityisesti Viron, merkitys on Suomen ulkomaankaupalle suuri. EU-maista Baltian maiden kolme tärkeintä kauppakumppania ovat Suomi, Ruotsi ja Saksa.

Tulotasoeron lisäksi Baltian nykyistä merkitystä vähentää se, että Baltian-kaupan nykyinenkin potentiaali on sekä viennissä että tuonnissa vain pieneltä osin hyödynnetty useissa EU-maissa (ks. esim. Erkkilä & Widgrén 1995b). EU-maat käyvät kuitenkin kauppaa Baltian maiden kanssa hyvin vaihtelevalla intensiteetillä, sillä Baltian-kaupan potentiaalinen niiden ostovoiman perusteella arvioitu taso on joissain EU-maissa tuntuvasti ylitetty.

Seuraavassa kuvataan EU-maiden ja Baltian nykyisen ulkomaankaupan rakennetta ja arvioidaan suhteellisen edun kehitystä näiden alueiden välisessä kaupassa vuosien 1993 ja 1996 välillä. Ulkomaankaupan maarakennetta tarkastellaan tämän jälkeen kaupan potentiaalia koskevien laskelmien avulla. Suhteellisen edun toteutumista Baltian ja EU:n välisessä kaupassa arvioidaan lopuksi niin sanotun Balassa-indeksin avulla (ks. käytettävistä käsitteistä ja mittareista luvun liite). Luvun tarkoituksena on yleistää ja syventää luvun kolme karkealla tasolla tehtyä rakennetarkastelua.

Balassa-indeksi mittaa suhteellista etua käyttämällä hyväkseen tarkasteltavien maiden (EU-maat ja Baltian maat) ja vertailumaiden (usein käytetään koko maailmaa, mutta tässä tutkimuksessa vain EU:ta) vienti- ja tuontitilastoja tavararyhmittäin. Tämän vuoksi Balassa-indeksi on tavallaan paljastetun suhteellisen edun mittari, mutta samalla se ei kerro mitään siitä, kuinka suhteellinen etu on määräytynyt. Balassa-indeksin perusteella sanotaan, että maalla on paljastettu suhteellinen etu tietyn tavaran kaupassa, jos ao. tavaran merkitys on maan viennissä suurempi kuin viiteryhmällä. Esimerkiksi, jos tarkasteltavan hyödykkeen osuus Suomen viennistä on 20 prosenttia ja koko EU:n viennistä 10 prosenttia, päätellään että Suomella on paljastettu suhteellinen etu tämän hyödykkeen viennissä.

Kuitenkaan Balassa-indeksin suuruus sinänsä ei merkitse suurempaa tai pienempää suhteellista etua.

Koska Baltian maiden ulkomaankauppa ja tuotannon rakenne on paljolti vasta muotoutumassa, suhteellista etua koskevien johtopäätösten osalta on oltava varovainen. Laskelmien tarkoituksena ei olekaan analysoida, minkälaiseksi Baltian maiden suhteellinen etu pitkällä aikavälillä muotoutuu, vaan pikemminkin minkälaisia piirteitä Baltian maiden ulkomaankauppa EU-maiden kanssa sisältää juuri ennen jäsenyyttä.

Koska Baltian maiden itsenäistymisestä on kulunut jo jonkin aikaa, paljastetun suhteellisen edun vertailu vuoden 1996 ulkomaankauppatilastojen ja vuoden 1993 tilastojen välillä antaa kuvaa Baltian maiden ulkomaankaupan rakenteen stabiiliudesta EU:n kanssa. Vaikka edelleenkään näiden kahden vuoden vertailu ei anna oikeutusta tehdä pitkää aikaväliä koskevia päätelmiä, antaa se melko luotettavan kuvan siitä, minkälaisena markkina-alueena Baltian maat kohti EU-jäsenyyttä kulkevat.

Toinen keino tehdä johtopäätöksiä paljastetun suhteellisen edun perusteella on verrata EU:n Baltian kaupan ja EU:n koko sisämarkkinakaupan samankaltaisuutta tai erilaisuutta. Pitkällä aikavälillä, kun Baltian maat ovat ainakin suurelta osin sopeutuneet osaksi EU-sisämarkkinoita, ei ole mitään syytä olettaa, että yksittäisen EU-maan suhteellinen etu vaihtelisi kovin paljon sisämarkkinoiden eri osien mukaan.

EU:n Luxemburgin huippukokouksen päätöksen mukaan varsinaiset jäsenneuvottelut EU:n ja jäsenyyttä hakeneiden KIE-maiden välillä jakavat Baltian kahtia, koska niistä vain Viro kuuluu ensivaiheen neuvotteluryhmään. Tähän mennessä EU on solminut Baltian maiden kanssa vapaakauppasopimukset, jotka astuivat voimaan vuonna 1995. Koska vapaakauppasopimukset ja Viron mahdollisesti muita aiemmin toteutuva jäsenyys eroavat toisistaan, tutkimuksen tarkastelunäkökulma syventyy yleiskuvan jälkeen koskemaan yksittäisiä Baltian maita ja niiden välisiä kilpailuasetelmia sekä viennissä että tuonnissa.

Teoreettisesti Baltian maiden eriaikainen EU-jäsenyys aiheuttaa samanlaisen vaikutuksen kuin sisämarkkinaohjelma aiheutti EFTA-maissa 1980-luvun lopulla. Tällöin esimerkiksi Viron muita aikaisempi EU-jäsenyys saattaa imeä suoria sijoituksia muista Baltian maista sekä myös EU:sta, koska yritysten sijoittumisella Viroon olisi saavutettavissa ainakin pieni kilpailuetu (ks. Baldwin 1994). Tätä ilmiötä voidaan pitää yhtenä taustasyynä esimerkiksi Suomen ja Ruotsin EU-jäsenyydelle vuonna

1995.[1] Viro eroaa muista Baltian maista siinä, että EU:n merkitys on sille markkina-alueena tärkeämpi. Jos sen EU-jäsenyys on kauppaa luova tekijä EU:n ja Viron välillä, lisännee Viron muita Baltian maita aikaisempi EU-jäsenyys todennäköisesti myös investointeja Virossa. Kaupan luomista seuraa myös investointeja luova kehitys.

4.2 Baltian maiden markkinoiden merkitys EU-maille

Baltian maiden ja EU:n kaupan nykytilanne

Suomen ulkomaankaupassa erityisesti Viro on nopeasti kasvanut merkittäväksi vientimaaksi. Vuonna 1996 Viro oli Suomen 10. tärkein vientimaa ja vuonna 1997 jo kahdeksas. Suomen viennin arvo Viroon onkin kuusinkertaistunut vuodesta 1992. Muiden Baltian maiden osalla Suomen viennin kasvu on ollut hitaampaa. Kuviossa 4.1a on esitetty Suomen viennin kehitys Baltian maihin niiden itsenäisyyden aikana sekä kuviossa 4.1b tuonti Baltian maista Suomeen. Kuvioista havaitaan selvästi myös se, että Suomen vienti on kasvanut kaikkiin Baltian maihin nopeammin kuin tuonti niistä. Suomen kauppataseen ylijäämä kaupassa Viron kanssa on yksi suurimmista ylijäämistä Suomen ulkomaankaupassa minkään maan kanssa, vaikka Viro on hyvin pieni maa.

Baltian maiden kaupalle EU:n kanssa on luonteenomaista sekä alueellinen että tavararakenteellinen keskittyminen. Alueellisesti Baltian maiden tuonti EU:sta on keskittynyt selkeästi tuontiin Suomesta, Ruotsista ja Saksasta. Ne kattavat kaksi kolmasosaa EU:n viennistä Baltiaan (kuvio 4.2a). Vienti Baltiasta EU:hun on hieman vähemmän keskittynyttä. Erotuksena Baltian EU-tuonnista EU:sta, Baltian viennissä EU:hun Hollanti ja Iso-Britannia ovat merkittäviä alueita (kuvio 4.2b).

Vuonna 1996 EU:n kokonaiskauppa Baltian maiden kanssa oli 7.7 miljardia ecua. Se on vain 0.25 prosenttia suhteessa EU-alueen sisämarkkinakauppaan. Suhteellisesti Baltian-kaupan merkitys EU-maista on selvästi suurin Suomelle, jossa suhde Suomen EU-kauppaan on 2.8 prosenttia eli yli kymmenkertainen suhteessa EU:n keskiarvoon. Kaikkien muiden EU-maiden osalta Baltian suhteellinen merkitys jää niiden sisämarkkinakauppaan verraten alle prosenttiin sekä Ranskan, Italian, Irlannin, Kreikan, Portugalin, Espanjan ja Itävallan osalta alle promilleen.

[1] Katsauksesta Suomen jäsenyyttä koskeviin tutkimuksiin, ks. Widgrén ja Erkkilä 1996.

Kuvio 4.1a Suomen vienti Baltian maihin vuosina 1992-1997

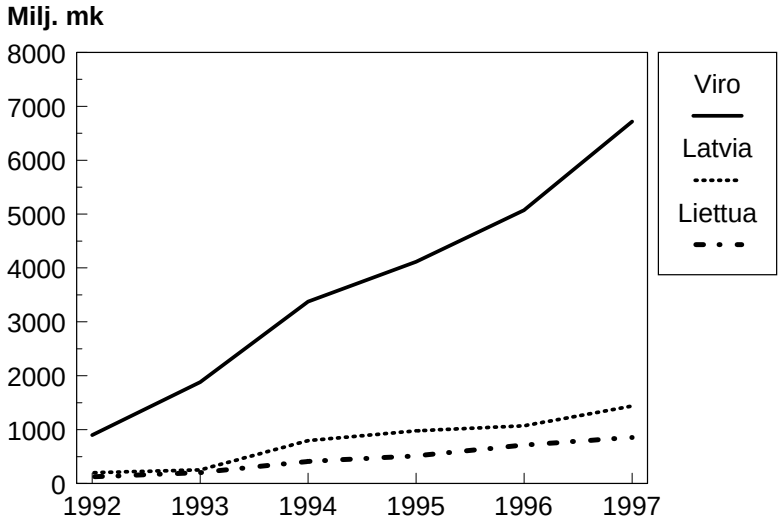

Kuvio 4.1b Suomen tuonti Baltian maista vuosina 1992-1997

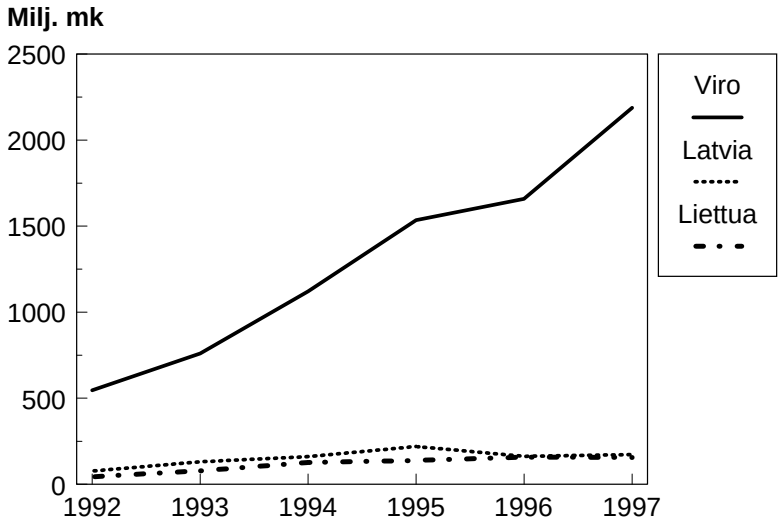

Kuvio 4.2a **Baltian maiden EU-tuonnin jakautuminen EU-maittain vuonna 1996**

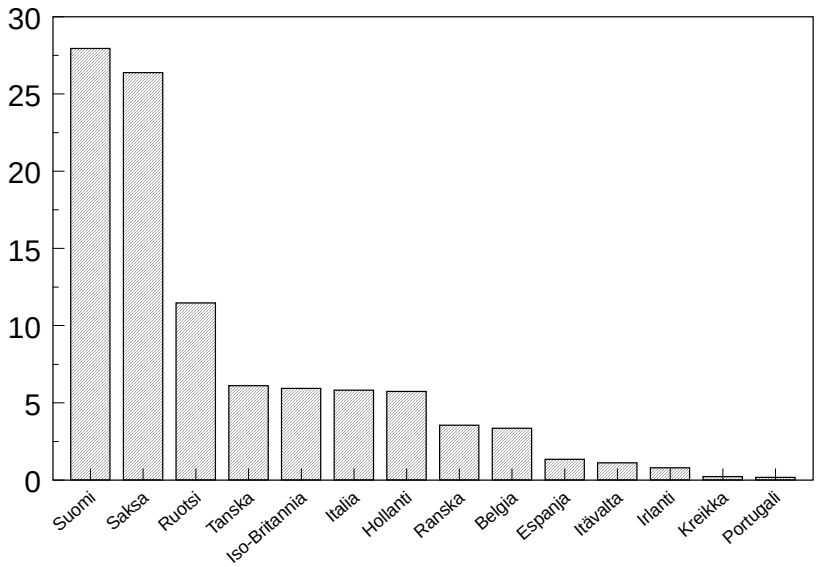

Kuvio 4.2b **Baltian maiden EU-viennin jakautuminen EU-maittain vuonna 1996**

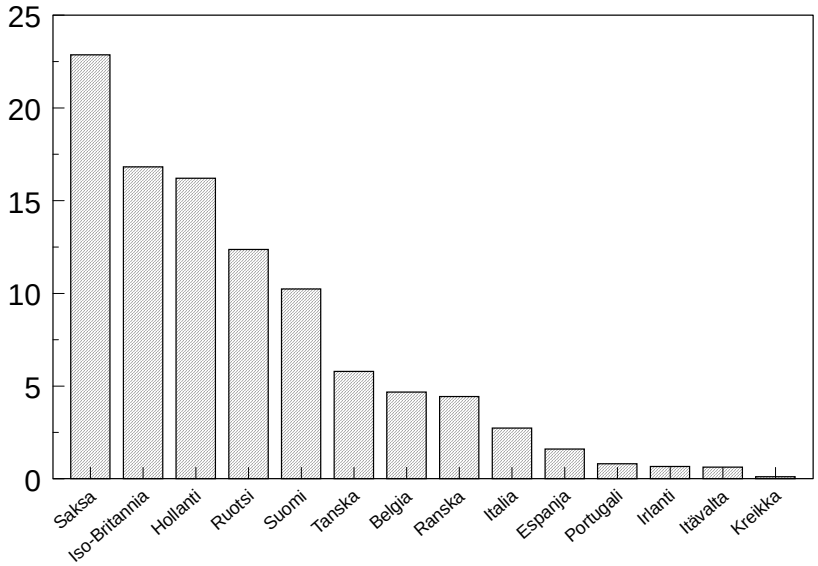

Vuonna 1996 Baltian suurimmat kauppakumppanit (viennin ja tuonnin yhteenlaskettu taso) EU-maista olivat järjestyksessä Saksa, Suomi, Ruotsi, Iso-Britannia, Hollanti ja Tanska. Nämä kuusi maata kattoivat vuonna 1996 EU:n kaupasta Baltian maiden kanssa noin 85 prosenttia.

On mielenkiintoista havaita, että Suomi on suurin viejä Baltian maihin, mutta vasta viidenneksi tärkein tuoja Baltian maista. Baltian maiden kannalta Saksa on niiden tärkein markkina-alue. Pidemmällä aikavälillä on luultavaa, että Saksan asema kohoaa myös viennissä. Tästä huolimatta Suomi säilyy yhtenä tärkeimmistä kauppakumppaneista Baltian maille, erityisesti Virolle.

Verrattuna sisämarkkinoiden kauppavirtojen alueelliseen jakaumaan Baltian maiden kauppa EU-maiden kanssa on alueellisesti keskittynyttä. Lueteltujen kuuden Baltian maiden tärkeimpien EU-kauppakumppanien osuus sisämarkkinoiden koko kaupasta oli vuonna 1996 vain 53 prosenttia.

Kauppataseeltaan maat eroavat toisistaan huomattavasti, sillä Suomen ja Saksan kauppa Baltian kanssa on selvästi ylijäämäistä, Ruotsin ja Tanskan suunnilleen tasapainossa sekä Ison-Britannian ja Hollannin puolestaan alijäämäistä. Tämä johtuu venäläisen välitysöljyn viennin suuresta määrästä Hollantiin ja Isoon-Britanniaan lähinnä Latviasta ja Liettuasta. Hollanti ja Iso-Britannia eivät ole kovin merkittäviä viejiä Baltian maihin. EU-maiden Baltian maiden kaupan tasapaino on esitetty maittain kuvioissa 4.3a-c.

Kuvio 4.3a EU-maiden kauppa ja kauppatase Viron kanssa vuonna 1996

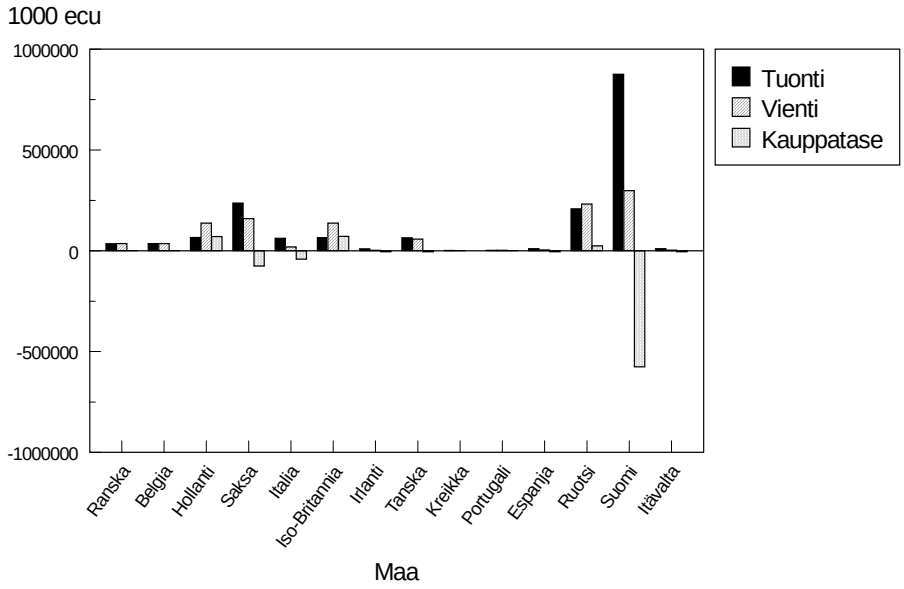

Kuvio 4.3b EU-maiden kauppa ja kauppatase Latvian kanssa vuonna 1996

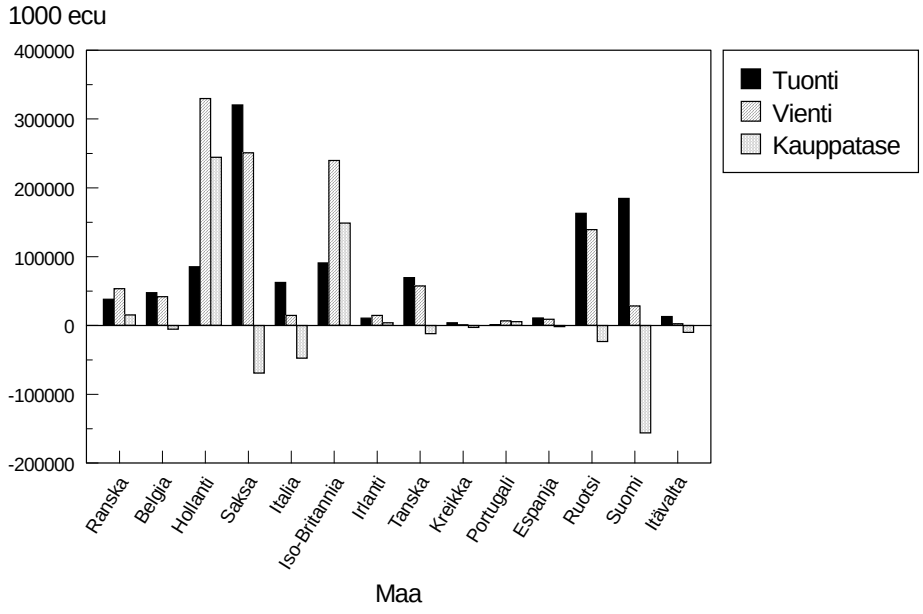

Kuvio 4.3c EU-maiden kauppa ja kauppatase Liettuan kanssa vuonna 1996

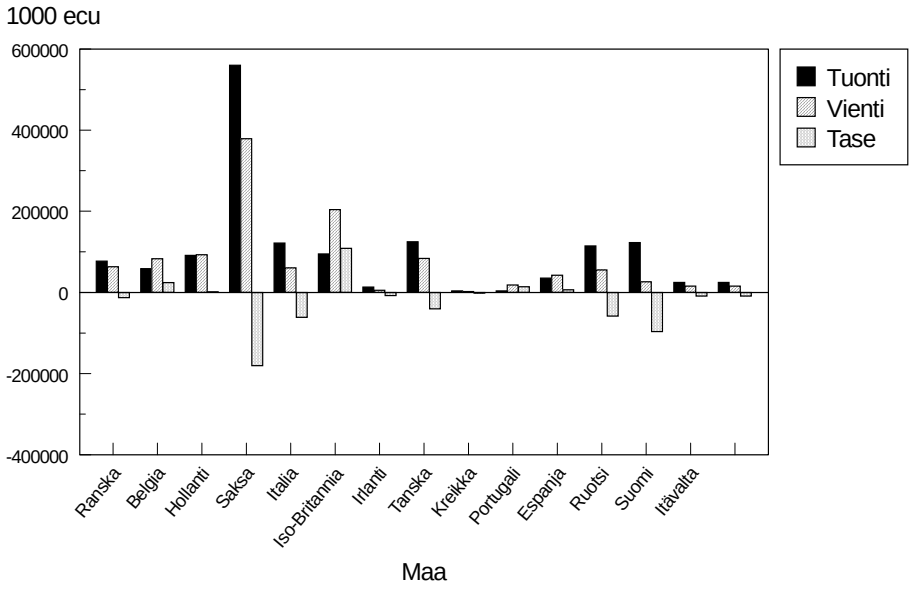

Yksittäisistä Baltian maista EU:n tärkein kauppakumppani on Viro, Liettua toinen ja Latvia kolmas. Tältä osin EU:n kaupan rakenne Baltian maiden kanssa on hieman muuttunut viime vuosina, sillä Viro on vuodesta 1993 noussut Latvian ohi ja samalla Liettuan suhteellinen merkitys on noussut.

Kaikki kolme Baltian maata olivat ennen palautunutta itsenäisyyttään osana Neuvostoliittoa sekä heti itsenäistymisen jälkeen riippuvaisempia entisistä suunnitelmatalouksista kuin esimerkiksi Unkari, Puola ja Tsekki. Samalla vaikka Baltian maissa kauppa on alueellisesti suuntautunut viime vuosina uudelleen, ei näissä ole koettu yhtä totaalista EU-suuntautumista kuin Visegrad-maissa.[2] Baltian maista Viro erottuu muista siinä, että se on selvästi avoimempi mitattiinpa sitä viennillä tai tuonnilla suhteessa asukaslukuun tai bruttokansantuotteeseen.

Vuonna 1994 Baltian maiden viennistä hieman runsas puolet suuntautui Euroopan entisiin SEV-maihin. Osuus oli kaikkein pienin Virossa, 39 prosenttia, Latviassa 54 prosenttia ja Liettuan viennistä peräti 64 prosenttia (ks. Hoekman ja Djankov 1996). Vastaavat osuudet olivat esimerkiksi

[2] Puola, Tsekki, Unkari ja Slovakia.

Tsekissä 20 prosenttia sekä Unkarissa ja Puolassa vain 14 prosenttia. Kaikille Baltian maille on lisäksi edelleen yhteistä varsin merkittävä Venäjän kauppa, vaikka sen suhteellinen osuus onkin laskenut erityisesti Virossa.

Vastaavasti Baltian maat ovat vähemmän EU-suuntautuneita ulkomaankaupassaan kuin Visegrad-maat. Viron kaupasta noin 60 prosenttia käydään EU:n kanssa, joten sille EU on suunnilleen yhtä keskeinen kauppakumppani kuin Visegrad-maille, mutta Latvian ulkomaankaupasta alle puolet ja Liettuan ulkomaankaupasta noin 40 prosenttia käydään EU:n kanssa.

Baltian maiden kaupan alueellinen jakautuminen eroaa jonkin verran riippuen siitä tarkastellaanko vientiä vai tuontia. Kauppavirroilla mitattuna Viro on Baltian maista pienin viejä EU:hun, mutta suurin tuoja EU:sta ja oli sitä jo vuonna 1993. Latvia on puolestaan Baltian maista ainoa, jonka kauppa EU:n kanssa on ylijäämäistä, joskin ylijäämä on vuodesta 1993 vuoteen 1996 supistunut huomattavasti. EU:n viennillä mitattuna Latvia on edelleen pienin kauppakumppani EU:lle.

Kuvio 4.4 EU:n ja Suomen ja Baltian kaupan jakauma Baltian maittain

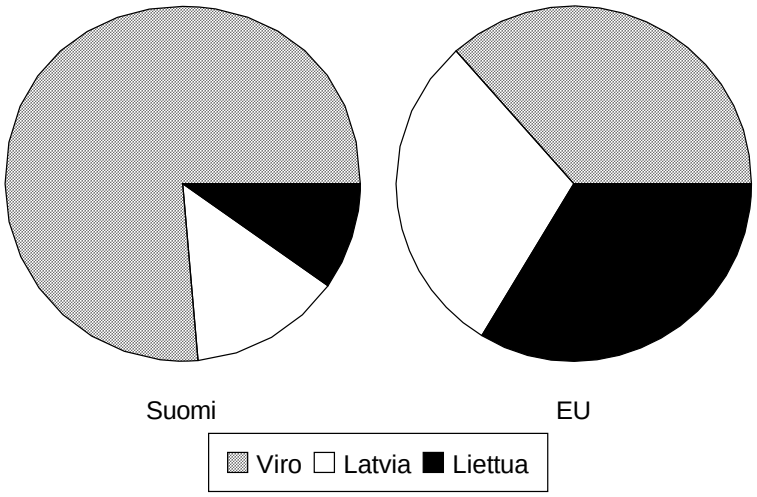

Viro on avoimin Baltian talouksista. Suhteessa asukaslukuunsa Viron ulkomaankauppa on suurimpia myös verrattaessa muihin KIE-maihin, mutta muiden mukana edelleen kohtalaisen paljon jäljessä verrattuna EU-maihin.

Arvioitaessa Baltian maiden avoimuutta merkille pantavaa on kuitenkin, että Virossa vienti on 47 prosenttia suhteessa BKT:hen. Vastaavat luvut ovat Latviassa 29 prosenttia ja Liettuassa 43 prosenttia. Esimerkiksi Suomessa vastaava suhde oli vuonna 1996 37 prosenttia. Matalat asukasta kohti lasketut ulkomaankauppavirrat selittyvät kohtalaisen kehittymättömillä ja pienellä tarjonnalla.

Baltian maiden avoimuuden erot ulkomaankaupassa heijastuvat myös niiden osalta merkittävää roolia näyttelevässä välityskaupassa. Se koostuu pääosin öljyn ja öljytuotteiden viennistä, mutta myös kuljetusvälineiden sekä metallien ja mineraalien viennistä. Välityskauppa on kohtalaisen merkittävää kaikille Baltian maille. Taulukossa 4.1 on esitetty arviot Baltian maiden kautta kulkevan välityskaupan enimmäismäärille vuosille 1992, 1994 ja 1996.

Viimeinen vuosi perustuu omiin laskelmiimme, kaksi aiempaa vuotta on puolestaan poimittu tutkimuksesta Hoekman ja Djankov (1996). Vuosi 1996 ei välttämättä ole täysin vertailukelpoinen aiempien vuosien kanssa, sillä laskelma on tehty CN-luokituksen perusteella, kun taas Hoekmanin ja Djankovin laskelma on tehty SITC-luokituksen perusteella.[3]

Välityskaupan merkitys on pienin Virolle, vaikka se näyttääkin kääntyneen uudelleen kasvuun viime aikoina. Silti välityskaupan osuus on edelleen suurempi Liettualle ja erityisesti Latvialle. Sekä Latvian että Liettuan tapauksessa öljyn ja öljytuotteiden välitys nostaa välityskaupan osuutta, sillä ilman näitä Baltian maat eivät juuri eroa toisistaan. Huomattavaa on, että Baltian maiden suurista kauppakumppaneista välityskaupan osuus on merkittävä viennissä Hollantiin ja Isoon-Britanniaan. Sen sijaan Suomen, Ruotsin ja Saksan osalta luvut ovat varsin pieniä: osuus viennistä on noin 10 prosenttia Saksan ja Ruotsin osalta ja Suomelle vielä tätäkin pienempi.

Kuviossa 4.5 on esitetty välityskaupan maksimiarviot vuonna 1996 osuutena Baltian maiden viennistä eri EU-maihin. Siitä havaitaan, että välityskaupan osuus vaihtelee varsin paljon EU-maittain. Öljyn ja öljytuotteiden osuus on korostunut erityisesti Latvian ja Liettuan Belgiaan, Hollantiin, Isoon-Britanniaan ja Kreikkaan. Näistä maista Hollanti ja Iso-

[3] Huomattakoon, että vuoden 1996 arvio välityskaupalle vastaa Viron osalta komission avis'ssa esitettyä arviota. Komission lausunnossa todetaan myös, että välityskauppa oli edelleen vuoden 1997 alussa kasvussa Virossa, mikä on linjassa taulukon lukujen kehityksen kanssa.

Britannia kuuluvat myös Baltian tärkeimpien vientimaiden joukkoon. Baltian suurista vientimaista lisäksi öljyn merkitys on suhteellisesti varsin suuri Saksassa ja Ruotsissa, mutta Suomessa olemattoman pieni. Baltian Suomen-viennissä välityskaupan osuus on muutenkin kaikkein pienin suurten kauppakumppanien joukossa.

Taulukko 4.1 Arvio Baltian maiden välitysviennille EU:hun, %-osuus maiden viennistä EU:hun

Maa	1992		1994		1996	
	Välitys-vienti	Välitys-vienti ilman öljyä	Välitys-vienti	Välitys-vienti ilman öljyä	Välitys-vienti	Välitys-vienti ilman öljyä
Viro	44.9	39.2	21.7	16.6	33.7	15.3
Latvia	70.5	14.8	57.8	7.2	51.2	9.1
Liettua	68.5	28.7	47.3	15.1	37.3	27.9

Lähde: Hoekman ja Djankov (1996) ja omat laskelmat (vuosi 1996). Vuoden 1996 arvio sisältää seuraavien 2-numerotason CN-luokkien osuuden ao. Baltian maan viennissä: maa- ja kivilajit (25), malmit (26), kivennäispolttoaineet ja öljyt (27), epäorgaaniset kemikaalit ja yhdisteet (28), orgaaniset kemikaalit (29), farmaseuttiset tuotteet (30), lannoitteet (31), luonnonhelmet, jalokivet ja -metallit (71), rauta ja teräs (72), rauta- ja terästavarat (73), kupari ja -tavarat (74), nikkeli ja -tavarat (75), alumiini ja -tavarat (76), lyijy ja -tavarat (78), sinkki ja -tavarat (79), tina ja -tavarat (80), muut epäjalot metallit ja tavarat niistä (82), rautatien liikkuva kalusto (86), autot ja polkupyörät (87), ilma-alukset ja osat (88) sekä alukset ja veneet (89). Määrittely vastaa mahdollisimman tarkasti Hoekmanin ja Djankovin SITC-luokitteluun perustuvaa välityskaupan arviota.

Kuvio 4.5 Maksimiarviot Baltian maiden välitysviennin osuudelle koko viennistä EU-maihin vuonna 1996

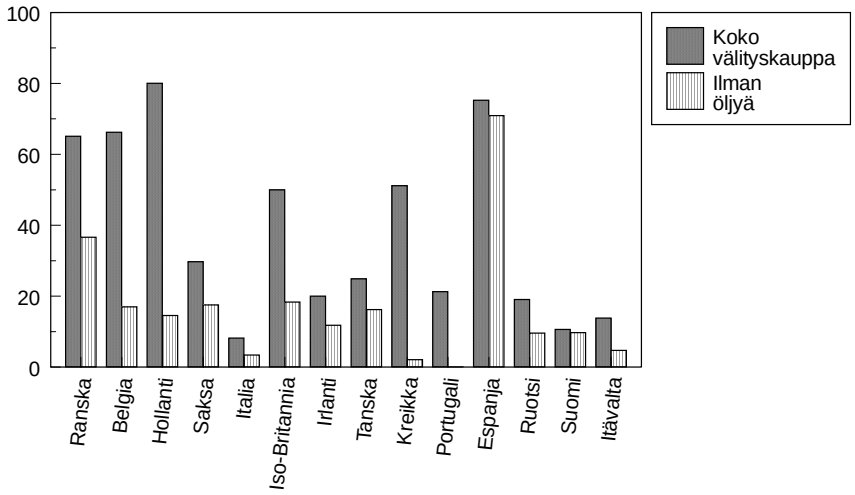

Kuvio 4.6 Maksimiarviot Baltian maiden välitysviennin osuudesta EU-maittain vuonna 1996

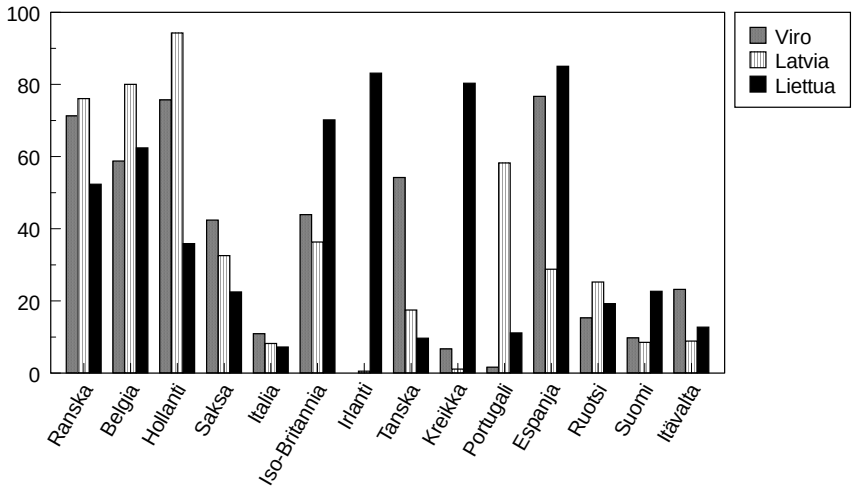

Tarkasteltaessa välityskaupan merkitystä Baltian maiden osalta erikseen (kuvio 4.6) havaitaan sen korostuneisuus Latvian kaupassa Hollannin, Belgian ja Ranskan kanssa. Hollannin kauppa Latvian kanssa on lähes yk-

sinomaan välityskauppaa. Suomen ja Ruotsin kohdalla välityskauppa ei ole kovin suurta minkään Baltian maan kanssa.

Aggregaattitasolla Baltian maiden EU-kaupan maarakenne näyttää säilyneen lähes ennallaan verrattuna maiden itsenäistymisen jälkeisiin vuosiin (vrt. Erkkilä ja Widgrén 1995a, 1995b). Maat, jotka kävivät Baltian maiden kanssa eniten kauppaa vuosina 1992 ja 1993 olivat edelleen vuonna 1996 niiden suurimpia kauppakumppaneita ja osin jopa vahvistaneet asemiaan. Verrattaessa EU-maiden suuruusjärjestystä Baltian-kaupassa vuosina 1993 ja 1996 ne ovat lähes identtiset.

Baltian maiden viennin tavararakenne oli vuonna 1996 edelleen hyvin yksipuolinen ja kapea. Kolme suurinta viennin tavararyhmää (CN-luokituksen 2-numerotasolla, jossa on 98 tavararyhmää) kattoi 53 prosenttia viennistä ja 10 suurinta jo yli kolme neljäsosaa. Baltian maiden tuonti on sekin kohtalaisen keskittynyttä, mutta ei läheskään yhtä voimakkaasti kuin vienti. Kolmen suurimman tuonnin tavararyhmän osuus Baltian EU-tuonnista oli vuonna 1996 31 prosenttia ja 10 suurimman 54 prosenttia.

Yksi varsin havainnollinen tapa kuvata Baltian viennin ja tuonnin rakenteen keskittyneisyyttä on laskea niin sanottu Herfindahl-indeksi (ks. liite). Sen käänteisluku voidaan tulkita efektiiviseksi (tässä tapauksessa) viennin tai tuonnin tavararyhmien lukumääräksi. Jos vienti ja tuonti on täysin tasaisesti jakautunut eri tavararyhmiin, on efektiivisten ryhmien lukumäärä sama kuin jakauman laskemisessa käytettyjen ryhmien lukumäärä (tässä tapauksessa 98). Vuonna 1996 Baltian viennissä oli ainoastaan kahdeksan efektiivistä tavararyhmää ja tuonnissa 21.

Taulukko 4.2 Baltian maiden EU-viennin 10 suurinta tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Baltian viennistä EU:hun, %
27	**Kivennäispolttoaineet, öljyt ym.**	24.7
44	**Puu ja puuteokset, puuhiili**	19.0
62	**Vaatteet, ei neulosta**	9.7
85	**Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet**	4.9
31	**Lannoitteet**	4.5
72	**Rauta- ja teräs**	3.6
61	**Vaatteet, neulosta**	3.2
94	**Huonekalut ja pehmustetut sisustustavarat, valaisimet**	3.1
84	**Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet**	3.0
52	**Puuvilla**	2.1
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	77.7

Baltian maiden tärkeimmät vientitavarat olivat vuonna 1996 kivennäispolttoaineet, öljyt ym. (CN 27), puu ja puuteokset, puuhiili (44) ja vaatteet, ei neulosta (62). Taulukossa 4.2 on esitetty Baltian maiden kymmenen tärkeintä viennin tavararyhmää ja niiden osuudet kokonaisviennistä.

Tuonnissa kolme tärkeintä tavararyhmää olivat puolestaan ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet (CN 84), sähkökoneet ja laitteet sekä äänentallennus- ja toistolaitteet (85) ja autot ja polkupyörät (87). Taulukossa 4.3 on esitetty Baltian maiden tuonnin kymmenen tärkeintä tavararyhmää ja niiden osuudet kokonaistuonnista.

Varsin karkealla CN-luokituksen 2-numerotasolla havaitaan mielenkiintoinen ilmiö, sillä kymmenen suurimman vienti- ja tuontitavararyhmän joukossa löytyy neljä samaa ryhmää. Tämä kertoo välityskaupan suuresta osuudesta, mutta esimerkiksi vaatteiden kohdalla siitä, että tiettyjä työvaiheita teetetään Baltian maissa. Vastaava ilmiö on havaittavissa erityisesti Visegrad-maiden ja Keski-Euroopan EU-maiden välisessä kaupassa. Seurauksena on ollut voimakas ristikkäiskaupan kasvu.

Taulukko 4.3 Baltian maiden EU-tuonnin 10 suurinta tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Baltian tuonnista EU:sta, %
84	**Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet**	12.3
85	**Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet**	10.4
87	**Autot ja polkupyörät**	8.2
27	**Kivennäispolttoaineet, öljyt ym.**	5.1
39	**Muovit ja muovitavarat**	4.2
48	**Paperi, kartonki ja pahvi sekä tuotteet niistä**	3.6
22	**Juomat, etikka**	2.7
73	**Rauta- ja terästavarat**	2.6
90	**Erilliset kojeet**	2.5
94	**Huonekalut ja pehmustetut sisustustavarat, valaisimet**	2.2
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	53.5

4.3 EU:n ja Baltian kaupan potentiaali

Jo kuvioista 4.2a ja 4.2b havaittiin, että EU:n Baltian kauppa on alueellisesti varsin keskittynyttä: keskittyneempää kuin sisämarkkinakauppa keskimäärin. Silmämääräisesti arvioiden näytti myös siltä, että pienten pohjoismaiden kauppa Baltian maiden kanssa on absoluuttisestikin hyvin suuri.

Arvioitaessa Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kannalta tulisi kyetä arvioimaan, mikä on Suomen ulkomaankaupan potentiaalinen taso Baltiassa ja lisäksi miten se jakautuu Baltian sisällä. Karkeana lähtökohtana voidaan tällöin pitää sitä, että Baltian maat muistuttavat mitä tahansa sisämarkkinoiden aluetta lisättynä niiden maantieteellinen läheisyys Suomen kannalta sekä niiden ulkomaankaupan suhteellinen etu. Mielenkiintoinen, hieman laajempi kysymys on puolestaan, miten tämän potentiaalisen tasapainon saavuttaminen vaikuttaisi EU-maiden kaupan rakenteeseen ja mitä heijastusvaikutuksia tällä olisi Suomen kannalta. Seuraavassa arvioidaan Baltian maiden EU-jäsenyyden vaikutusta ulkomaankaupan tasoon Suomen ja Baltian välillä pitkällä aikavälillä sekä Baltian EU-kaupan rakenteen kannalta.

Kaupan pitkän aikavälin potentiaalista tasapainotasoa arvioidaan usein niin sanotun gravitaatiomallin avulla. Siinä kaupan pitkän aikavälin tasa-

painon kuvitellaan määräytyvän kauppakumppanien keskinäisen vetovoiman mukaan. Vetovoimaa selittävät maiden koko (asukasluku), taloudellinen koko tai kauppapotentiaali (BKT/asukas), etäisyys (yleensä maiden suurimpien kauppapaikkojen tai satamien välillä) ja kulttuuriset yhtäläisyydet (esimerkiksi yhteinen kieli). Edellisten lisäksi malleihin lisätään usein kauppasopimuksia kuvaavia politiikkamuuttujia, jotka parantavat mallin sovitteita ratkaisevasti (ks. Wang & Winters 1991).[4] Yleisesti vetovoimamalli selittää hyvin bilateraalisia kauppavirtoja maailmassa.

Itä-Euroopan avautuminen ja sen vaikutusten arviointi ovat nostaneet vetovoimamallin uudelleen keskeiseksi ulkomaankaupan analyysivälineeksi. 1990-luvulla vetovoimamalliin perustuvia kauppavirta-analyyseja onkin tuotettu varsin runsaasti (esim. Wang-Winters 1991, Hamilton & Winters 1992, Baldwin 1994, Erkkilä & Widgrén 1995a, 1995b).

Taulukossa 4.4 on koottu kolmen vetovoimamallin estimointitulokset viimeaikaisista tutkimuksista. Laadullisesti kertoimet ovat hyvin samankaltaisia, mutta joitain eroja on silti löydettävissä. Wang-Winters-malli perustuu laajimpaan kauppavirta-aineistoon (79 maata) ja Erkkilä-Widgrén-malli suppeimpaan vain Euroopan maat kattavaan kauppavirtadataan. Ehkä merkittävin ero näiden välillä on se, että etäisyysmuuttuja on edellisessä ymmärrettävästi merkitsevämpi kuin jälkimmäisessä, joka perustuu alueellisesti lähempänä toisiaan sijaitseviin maihin.

Baldwinin (1994) estimoima malli eroaa kahdesta muusta siinä, että estimointi perustuu 10 vuoden paneeliaineistoon. Maajoukkona ovat Euroopan maat ja valikoitu joukko maita Euroopan ulkopuolelta (esimerkiksi USA). Paneeliaineiston käytöllä on haluttu ottaa huomioon se, että ulkomaankauppa on toisen maailmansodan jälkeen kasvanut yleisesti nopeammin kuin maailman tuotanto, mitä poikkileikkauksesta estimoitu malli ei ota huomioon.

[4] Yksinkertainen syy tälle on se, että kauppasopimukset ovat nykyään huomattavasti yleisempiä kuin 1960-luvulla, jolloin gravitaatiomalli alunperin kehitettiin. Varsinaista gravitaatiomallia ”korjaavat” dummy-muuttujat ovat tulleet mukaan uudempien sovellusten myötä.

Taulukko 4.4 Esimerkki kolmen vetovoimamallin kerroinestimaateista

	Wang-Winters (1991)	Baldwin (1994)		Erkkilä & Widgrén (1995)
		OLS	AR1	
Vakio	-12.5	-19.7	-17.5	-15.2
	(32.4)	(33)	(12)	(16.6)
Etäisyys	-0.8	-0.8	-0.9	-0.3
	(22.2)	(31)	(11)	(7.1)
Viejämaan asukasluku	0.4	0.8	0.77	0.7
	(15.7)	(76)	(26)	(20.9)
Tuojamaan asukasluku	0.2	0.8	1.2	0.8
	(8.2)	(73)	(13)	(22.2)
Viejämaan BKT asukasta kohti	0.8	1.4	0.8	1.1
	(58.2)	(38)	(25)	(20.5)
Tuojamaan BKT asukasta kohti	0.8	1.2	1.2	0.95
	(42.8)	(39)	(16)	(18.0)
Kauppapolitiikka-dummy-muuttuja	0.7	0.6	0.5	0.67
	(2.2)	(10)	(3)	(5.5)
Kulttuuri-dummy-muuttuja	0.8	0.3	0.3	1.2
	(3.3)	(5)	(2)	(8.5)
Selitysaste	0.70	0.85	0.99	0.85

Itä-Euroopan kohdalla vetovoimamallia käytetään usein arvioimaan kaupan potentiaalista tasoa olettamalla KIE-maiden tuotannon kasvulle tietty catching-up -skenaario. Erkkilä ja Widgrén (1995a) tarkastelevat Suomen kaupan potentiaalia Baltian maiden kanssa. Heidän mukaansa Viron osuus Suomen viennistä voi kohota täydellisen tulotasojen yhtäläistymisen jälkeen 3.2 prosenttiin, Latvian 1.6 prosenttiin ja Liettuan 1.9 prosenttiin. Koko Baltian osuus Suomen viennistä olisi tällöin 6.7 prosenttia.

Viron kohdalla on mielenkiintoista havaita, että sen osuus Suomen viennistä oli jo viime vuonna 3.2 prosenttia. Vetovoimamallien arvio tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että pitkällä aikavälillä Suomen Viron vienti kasvaa odotettavasti yhtä nopeasti kuin Suomen kokonaisvienti. Merkittävää on se, että näin tapahtuisi aikana, jolloin Viron tulotaso saavuttaa Suomen tulotasoa eli aikana jolloin sen oma BKT ja kysyntäpohja kasvavat. Onkin varsin todennäköistä, että Suomen vienti Viroon tulee kokemaan varsin suuria muutoksia, kun Viron tulotaso saavuttaa EU:n keskimääräistä tasoa. Suurimmat muutokset koskevat luultavasti viennin rakennetta, jolloin joidenkin tavararyhmien vienti kasvaa jopa huomattavas-

ti nopeammin kuin ne kasvavat Suomen viennissä keskimäärin, mutta samalla joidenkin toimialojen vienti puolestaan vähenee rajusti. Viron ja muiden Baltian maiden EU-jäsenyyden rooli tässä on kehitystä nopeuttava.

Koska on luultavaa, että täydellinen tulotasojen yhtäläistyminen vie vuosikymmeniä (ks. luku 3), Baltian maiden EU-jäsenyyden ensi vuosina on realistisempaa olettaa, että niiden tulotaso on korkeintaan noin puolet Suomen tulotasosta. Tällöin niiden potentiaalinen osuus Suomen viennistä olisi 3.4 prosenttia. Mainittakoon, että yhteenlaskettu osuus oli jo vuonna 1996 hieman tätä korkeampi 3.6 prosenttia.

Kuvio 4.7 Baltian maiden osuus Suomen viennistä vuonna 1996 ja potentiaalinen osuus osittaisen tulotasojen yhtäläistymisen (50 prosenttia) jälkeen

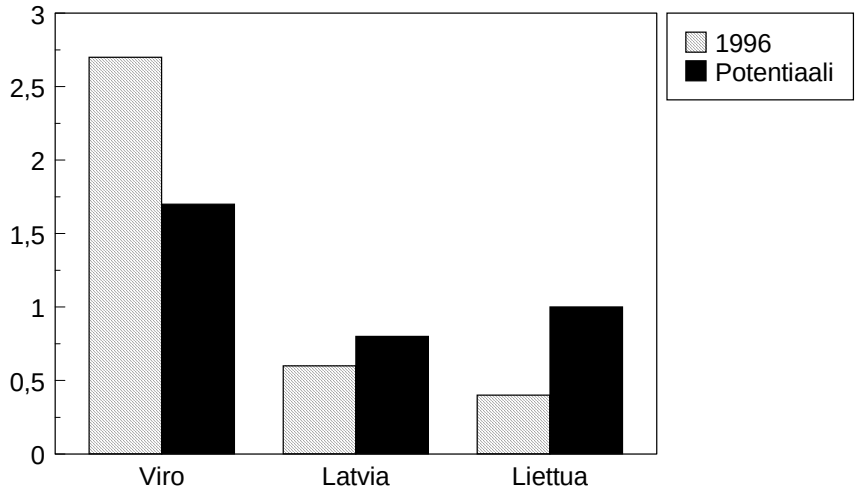

Kuviossa 4.7 on verrattu Suomen vientiosuuden potentiaalia Baltian maissa vuonna 1996 toteutuneisiin vientiosuuksiin, kun Baltian maiden tulotasoksi on oletettu 50 prosenttia Suomen tulotasosta. Arviot potentiaalista on laskettu käyttäen Erkkilän ja Widgrénin (1995a) estimointituloksia. Kuviosta havaitaan, että Suomen viennin osuus Viroon ylittää selkeästi näin arvioidun potentiaalisen tasonsa, mutta Latvian ja Liettuan kohdalla tämä ei pidä paikkansa.

Huomattakoon, että kuviota 4.7 tulkittaessa ei voida kuitenkaan vetää johtopäätöksiä Suomen viennin absoluuttisesta potentiaalisesta tasosta Baltiassa vaan ainoastaan suhteellisen osuuden potentiaalista. Kuvion pe-

rusteella voidaan päätellä, että Suomen Viron-viennin voidaan odottaa kasvavan hieman hitaammin kuin Suomen koko vienti keskimäärin, kun taas Latvian- ja Liettuan-viennin osalta päinvastainen näyttää pätevän aikana, jolloin niiden BKT saavuttaa 50 prosentin tason suhteessa Suomen BKT:hen. Niin ikään kuviosta havaitaan, että Viro on Baltian maista Suomelle potentiaalisesti tärkein vientikohde, vaikka se on maista pienin. Viron merkitys on Suomen kannalta noin kaksinkertainen verrattuna Latviaan ja puolitoistakertainen verrattuna Liettuaan.

Suomen vientipotentiaalin tasoa on Baltian osalta arvioitu Erkkilän ja Widgrénin (1995a) tutkimuksessa, jossa johtopäätöksenä oli, että mikäli Baltian maiden BKT kasvaa reaalisesti viisi prosenttia vuodessa ja EU-maissa 2.5 prosenttia vuodessa, olisi Suomen vientipotentiaali Baltiaan 20 vuoden kuluttua 6 miljardia markkaa vuoden 1993 hinnoin. Laskelman oletukset johtaisivat siihen, että Baltian maat saavuttaisivat tulotasoltaan EU:n köyhimmät maat periodin lopulla. Vuonna 1996 Suomen vienti Baltiaan oli 6.8 miljardia markkaa, joten kokonaisuutena viennin hyödyntämätöntä potentiaalia ei näyttäisi juuri olevan. Myös tässä laskelmassa johtopäätös näyttää tukevan sitä, että Suomen vienti odotettavasti kasvaa Baltiassa erityisesti Latviassa ja Liettuassa.

Erkkilän ja Widgrénin laskelmien heikkoutena on se, että BKT:n ja ulkomaankaupan välinen yhteys on lineaarinen, mikä ei saa tukea empiirisistä havainnoista. Joka tapauksessa voidaan päätellä, että nykytilanteessa Suomen vienti Viroon ylittää pitkän aikavälin potentiaalisen tasonsa. Latvian kohdalla vienti näyttäisi olevan karkeasti potentiaalisella tasollaan ja Liettuan osalta sen alle. Tältä osin johtopäätökset ovat yhtenevät Baldwinin tulosten kanssa.

Laskettaessa tulevaisuuden skenaarioita Baldwinin tulokset tukevat sitä, että Suomella on absoluuttisesti hyödyntämätöntä vientipotentiaalia kaikissa Baltian maissa edellyttäen, että kuvattu tulotason yhtäläistyminen tapahtuu. Tällöinkin käyttämätön vientipotentiaali on selvästi pienin Viron kohdalla ja verrattuna nykyiseen vientiin enää hyvin pieni.

Kuviossa 4.8 on tuotu esille EU-maiden kaupan todellinen ja potentiaalinen jakauma Baltiassa. Potentiaalinen jakauma on laskettu Baldwinin (1994) tutkimuksen perusteella ja todellinen jakauma vuoden 1996 vientitilastoista. Kuviosta huomataan, että Baltian suurimmat EU-kauppakumppanit ovat hyödyntäneet kauppapotentiaalinsa yli osuutensa koko EU:n Baltian-viennistä. Suurin positiivinen ero todellisen ja potentiaalisen osuuden välillä on Suomessa ja Saksassa. Suurin negatiivinen ero

on Italiassa, Ranskassa ja Isossa-Britanniassa, joilla on siis eniten hyödyntämätöntä potentiaalia jäljellä.

Jos Baltian maiden EU-jäsenyys muovaa niiden ulkomaankaupan rakennetta lähemmäs kohti pitkän aikavälin tasapainoa, myös kaupan maajakauman tulisi korjautua kohti vaaleampia raidoitettuja pylväitä. On kuitenkin huomattava, että vaaleampien pylväiden mukainen kehitys on joka tapauksessa odotettavissa jo pelkän Baltian maiden avautumisen ja EU:n kanssa noudatettavan vapaakauppasopimuksen perusteella. Baltian maiden EU-jäsenyys nopeuttaa, mutta ei muuta yleistä kehitystä.

Kuvio 4.8 EU-maiden vienti Baltian maihin: todelliset ja potentiaaliset osuudet

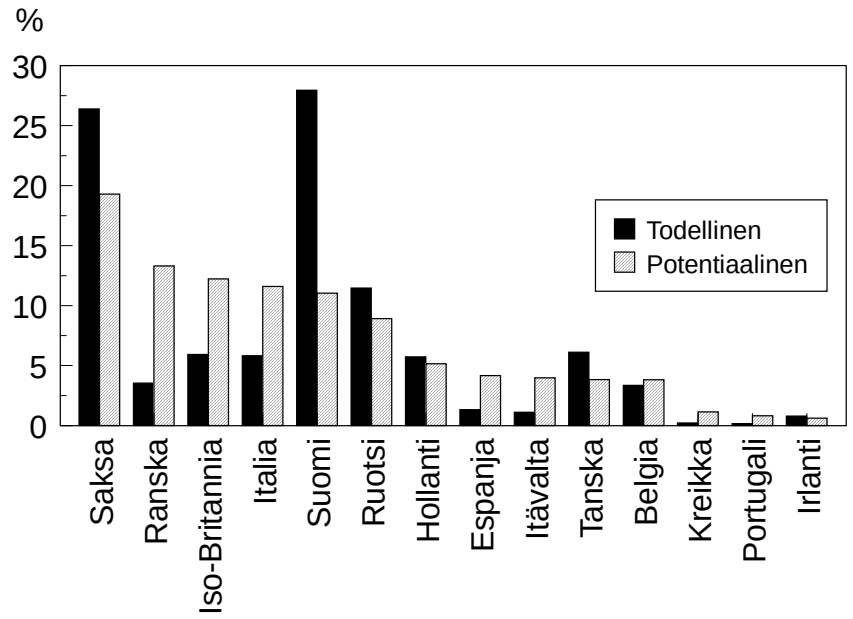

Yksi merkittävä piirre kaupan potentiaalilaskelmissa on joka tapauksessa se, että Viro on potentiaalisesti Suomen tärkein vientimaa kaikista kymmenestä EU-jäsenyyttä hakeneesta Itä-Euroopan maasta (ks. Baldwin 1994, 113). Baltian merkitys on muutenkin huomattava, koska Latvia on potentiaalisesti kolmas ja Liettua seitsemäs. Vuoden 1997 ulkomaankauppatilastojen perusteella tämä näyttää suunnilleen toteutuneen, sillä sijaluvut olivat ensimmäinen, neljäs ja kuudes.

Taulukossa 4.5 on esitetty EU-jäsenyyttä hakeneiden KIE-maiden potentiaalinen järjestys viennin määrän mukaan Suomelle, Ruotsille ja Saksalle. Siitä huomataan varsin selvästi, että Saksan viennin suurimmat potentiaaliset kohteet ovat Keski-Euroopassa, Suomella kohtalaisen painottuneet Baltian alueelle ja Ruotsin osalta siltä väliltä. Kiteytetyimmin Baltian alueen potentiaalisen merkityksen kertoo taulukon viimeinen rivi. Potentiaalisesti arvioiden 42 prosenttia Suomen viennistä KIE-maihin suuntautuu Baltiaan ja tästä Viro yksin kattaa noin 60 prosenttia, eli noin 25 prosenttia potentiaalisesta viennistä KIE-maihin.

Taulukko 4.5 EU-jäsenyyttä hakeneiden Itä-Euroopan maiden tärkeysjärjestys kolmelle EU-maalle vientipotentiaalin mukaan ja Baltian osuus maiden potentiaalisesta viennistä KIE-maihin

Maa	Suomi	Ruotsi	Saksa
Viro	1	7	10
Latvia	3	5	9
Liettua	7	6	8
Puola	2	1	1
Tsekki	4	2	2
Unkari	6	3	3
Slovakia	8	8	5
Slovenia	10	10	6
Romania	5	4	4
Bulgaria	9	9	7
Baltian osuus potentiaalisesta viennistä, %	42	25	12

Taulukon lukujen laskennassa on oletettu, että KIE-maiden tulotaso nousee EU:n köyhimpien jäsenmaiden tasolle paitsi Slovenia, jonka on oletettu nousevan Itävallan tasolle (ks. Baldwin 1994).

Baltian mailla on keskenään vapaakauppasopimus, joka laajeni koskemaan myös maataloustuotteita vuonna 1997. Baltian maiden keskinäinen kauppa ei ole kuitenkaan ainakaan vielä kasvanut yhtä vauhdikkaasti kuin erityisesti Viron ja Latvian EU-kauppa. Erkkilän ja Widgrénin (1995b) laskelmien mukaan näyttää siltä, että Viron ja Latvian välinen kauppa alittaisi potentiaalisen tasonsa selvästi, Viron ja Liettuan välinen kauppa olisi kutakuinkin potentiaalisella tasollaan, mutta Latvian ja Liettuan välinen kauppa ylittäisi nykyisen potentiaalinsa. On kuitenkin huomattava, että välityskauppa saattaa näytellä melko korostunutta osaa Baltian alueen sisäisessä kaupassa, mikä vaikeuttaa kaupan nykytason tulkintaa suhteessa

potentiaaliseen tasoon, koska välityskaupan merkitys todennäköisesti laskee varsin nopeasti.

4.4 Paljastettu suhteellinen etu EU:n ja Baltian maiden kaupassa

EU-maiden vienti Baltian maihin

Edellä todettiin, että useimmilla EU-mailla on paljon hyödyntämätöntä kauppapotentiaalia Baltian maiden kanssa. Edelleen todettiin, että ulkomaankaupan alueellinen jakauma on EU:n ja Baltian kaupassa varsin keskittynyt.

Tarkasteltaessa EU-maiden viennin erikoistumista Baltian markkinoilla voidaan erottaa kolme kysymystä:

1. kuinka samalla tavalla EU-maat erikoistuvat viennissään Baltiaan
2. kuinka samanlaista EU-maiden erikoistuminen on niiden Baltian kaupassa ja niiden kokonaiskaupassa
3. kuinka stabiilina erikoistuminen on säilynyt

Kuvioissa 4.9 ja 4.10 on esitetty EU-maiden suhteellisen edun hajaantuminen Baltian markkinoilla. Kuvion luvut on laskettu eräänlaisena etäisyysmittana EU:n keskimääräisestä suhteellisesta edusta. Toisin sanoen mitä lähempänä nollaa maan etäisyys EU:sta on, sitä vähemmän sen paljastettu suhteellinen etu poikkeaa EU:n keskiarvosta. Mitä vähemmän kaikkien maiden erikoistuminen poikkeaa keskiarvosta, sitä kireämpi kilpailutilanne ao. markkinoilla EU-maiden välillä oletettavasti on. Kuviossa 4.10 vastaava laskelma on tehty suhteessa Suomen paljastettuun etuun (vrt. vastaava tarkastelu Saksan, Ranskan ja Italian osalta, Cadot, Faini ja de Melo 1994).

Kuviot 4.9 ja 4.10 antavat vain hyvin karkean yleiskuvan EU-maiden paljastetusta suhteellisesta edusta suhteessa Suomeen ja unioniin keskimäärin. Mittarin ehdoton heikkous on se, että tietyt toimialat saattavat dominoida indeksiarvoja. Tästä huolimatta on mielenkiintoista havaita, että EU:n perustajamaiden suhteellinen etu Baltian markkinoilla näyttää suhteellisen yhdenmukaiselta, kun taas uudemmissa jäsenmaissa poikkeamat ovat suurempia. Verrattuna EU:n keskiarvoon suurimmat paljastetun suhteellisen edun poikkeamat löytyvätkin entisistä EFTA-maista.

Kuviossa 4.10 havaitaan selkeästi Suomen Baltian kaupan paljastetun suhteellisen edun erilaisuus suhteessa muihin EU-maihin. Yhdistettynä kuvioista 4.9 ja 4.10 voidaan vetää johtopäätös, että Suomen paljastettu

suhteellinen etu on lähempänä EU:n keskiarvoa kuin yhdenkään EU-maan paljastettu suhteellinen etu on Suomen etua Baltian markkinoilla. Ilmiö saattaa selittyä sillä, että Suomen suhteellinen etu Baltian markkinoilla koskee erittäin laajaa osaa vientiä. Jos tällöin muiden EU-maiden suhteelliset edut ovat kapeita, mutta toisistaan poikkeavia, Suomi eroaa kustakin yksittäisestä jäsenmaasta, mutta ei välttämättä EU:n keskiarvosta.

Yhdistämällä kuvioiden 4.9 ja 4.10 viesti voidaan vetää se johtopäätös, että Suomen vienti Baltian maihin erikoistuu kohtalaisen tasaisen eri tavalla verrattuna kaikkiin muihin EU-maihin. Hieman yllättäen ero näyttää olevan melko suuri verrattuna Ruotsiin. Verrattaessa Suomea koko EU:hun paljastetun suhteellisen edun ero on keskitasoa. Baltian maiden nykyisistä suurista kauppakumppaneista Saksa näyttää kilpailevan kaikkein lähimmin samoissa tavararyhmissä kuin muut EU-maat.

Kuvio 4.9 **Paljastetun suhteellisen edun ero EU:n keskiarvoon Baltian maiden markkinoilla EU-maittain**

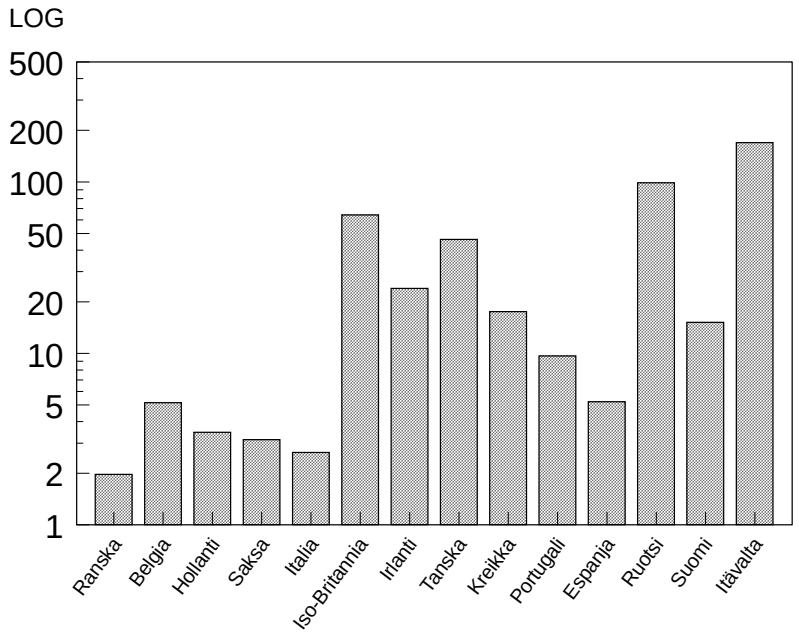

Kuvio 4.10 EU-maiden paljastettu suhteellinen etu suhteessa Suomen suhteelliseen etuun Baltian maiden markkinoilla

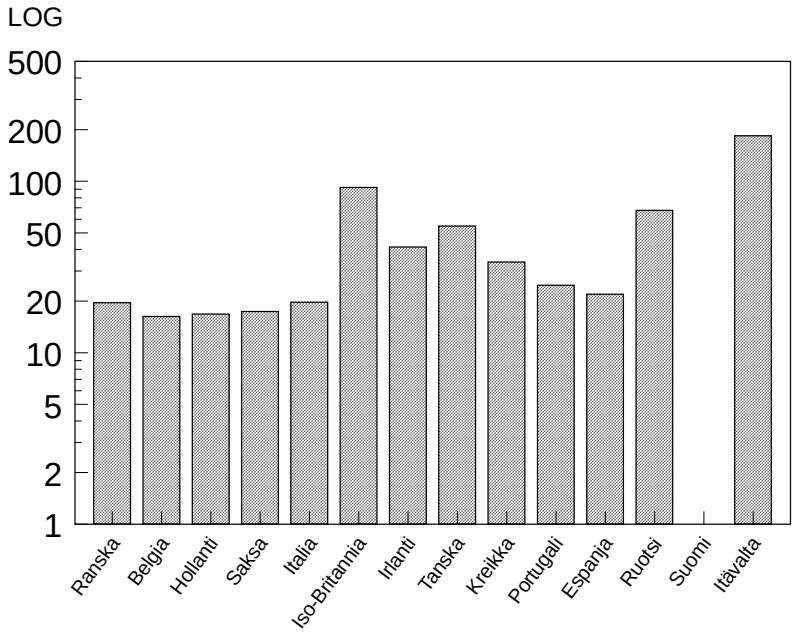

EU-maiden tämänhetkisiä Baltian markkinoiden kilpailuasetelmia arvioitaessa mielenkiintoisimmat vertailukohteet ovat kolme suurinta vientimaata Saksa, Suomi ja Ruotsi. Tätä on valotettu kuviossa 4.11 a-c sekä taulukossa 4.6. Kuviossa 4.11 on esitetty tavararyhmittäiset (CN 2-numerotaso) Balassa-indeksit Suomelle ja Ruotsille (kuvio 4.11a), Suomelle ja Saksalle (kuvio 4.11b) sekä Ruotsille ja Saksalle (kuvio 4.11c) korrelaatiodiagrammeina.

Tämä poistaa kuvioihin 4.9 ja 4.10 liittyvää harhaa, joka aiheutuu viennin tai tuonnin rakenteen keskittymisestä, koska yksittäiset toimialat eivät enää hallitse tarkastelua. Taulukko 4.6 kokoaa kaikkien EU-maiden Baltian-viennin paljastetun suhteellisen edun korrelaatiokertoimet maapareittain. Korkeat korrelaatiot kertovat suhteellisen edun samankaltaisuudesta. Tilastolliset merkitsevät korrelaatiot on lihavoitu.

Verrattaessa kuvioita 4.9, 4.10 ja 4.11 havaitaan, että tavararyhmien asettaminen tavallaan yhtä suuriksi (korrelaatiodiagrammit) tuo esille selkeän kilpailuasetelman ainakin suurimpien viejämaiden välillä. Taulukossa 4.6 esitettyjen korrelaatiokertoimien perusteella kilpailuasetelma ei enää näytä pätevän, jos tarkastellaan pienempiä kauppakumppaneita.

Taulukko 4.6 EU-maiden Baltian-viennin paljastetun suhteellisen edun korrelaatiokertoimet maapareittain

	Ranska	Belgia	Hollanti	Saksa	Italia	Britannia	Irlanti
Ranska	1.000						
Belgia	-0.044	1.000					
Hollanti	**0.792**	0.126	1.000				
Saksa	0.044	**0.432**	**0.271**	1.000			
Italia	-0.032	0.178	0.070	0.390	1.000		
Britannia	0.038	0.079	0.164	**0.780**	**0.439**	1.000	
Irlanti	-0.020	-0.066	0.074	-0.013	-0.055	0.009	1.000
Tanska	-0.036	0.103	0.058	0.271	-0.034	0.026	-0.020
Kreikka	-0.014	-0.013	0.095	0.171	0.066	0.070	-0.012
Portugali	-0.040	0.166	0.029	0.129	0.078	0.001	0.035
Espanja	0.027	0.216	0.162	0.189	**0.314**	0.191	0.051
Ruotsi	-0.049	**0.512**	0.130	**0.225**	0.013	0.036	0.046
Suomi	-0.095	0.297	0.071	0.175	0.060	-0.004	-0.035
Itävalta	0.023	-0.044	0.050	0.150	-0.026	0.000	-0.017

	Tanska	Kreikka	Portugali	Espanja	Ruotsi	Suomi	Itävalta
Ranska							
Belgia							
Hollanti							
Saksa							
Italia							
Britannia							
Irlanti							
Tanska	1.000						
Kreikka	-0.028	1.000					
Portugali	0.061	0.024	1.000				
Espanja	-0.035	0.035	0.019	1.000			
Ruotsi	0.106	-0.041	0.168	0.044	1.000		
Suomi	0.158	0.008	0.005	0.007	**0.576**	1.000	
Itävalta	**0.584**	-0.017	-0.031	-0.013	0.027	0.113	1.000

Taulukosta 4.6 havaitaan, että suurin osa korrelaatiomatriisin kertoimista on lähellä nollaa. Kilpailu Baltian markkinoilla ei ole kovin intensiivistä EU-maiden välillä. Tilastollisesti nollasta poikkeavia kertoimia on kymmenen 225:stä. Lisäksi näistäkin osaa hallitsee jonkin yksittäisen toimialan suuri osa joko ao. EU-maiden viennissä tai tuonnissa. Suurimpien viejämaiden osalta nähdään, että Suomen ja Ruotsin kilpailuasetelma näyttää

näin arvioiden kireämmältä kuin Suomen ja Saksan tai Ruotsin ja Saksan varsinkin kuin tiedetään, että Suomen ja Ruotsin vienti on Baltiassa keskittynyt suurelta osin Viroon. Suomen ja Saksan paljastettujen suhteellisten etujen korrelaatio ei ole edes tilastollisesti nollasta poikkeava.

Kuvio 4.11a Suomen ja Ruotsin paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuus Baltian markkinoilla

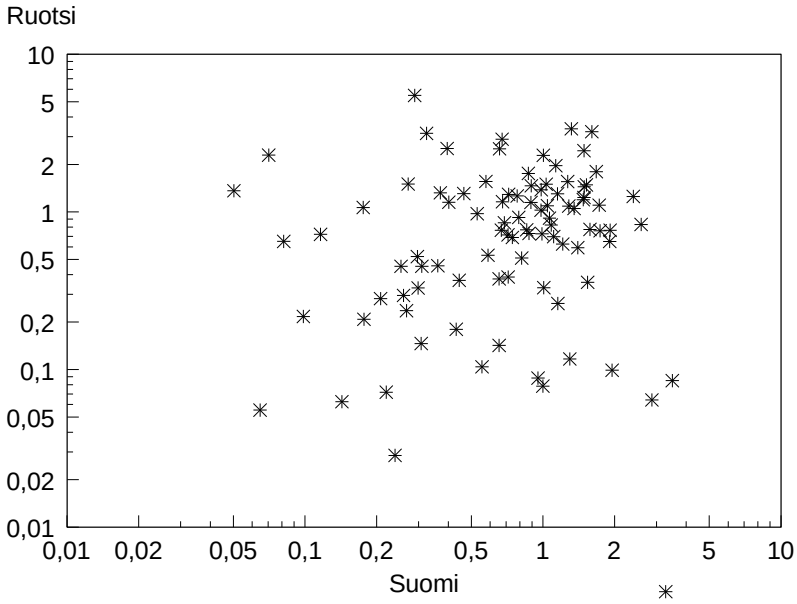

Kuvio 4.11b Suomen ja Saksan paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuus Baltian markkinoilla

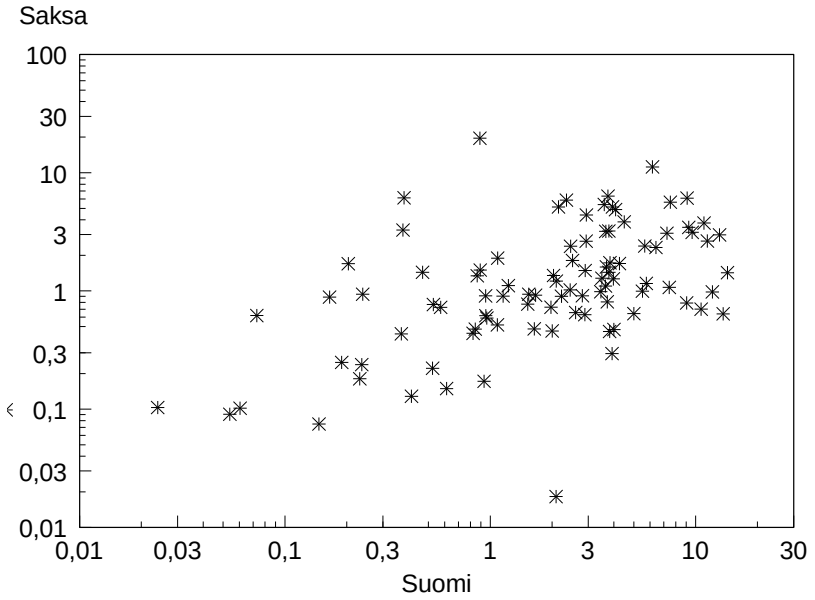

Kuvio 4.11c Ruotsin ja Saksan paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuus Baltian markkinoilla

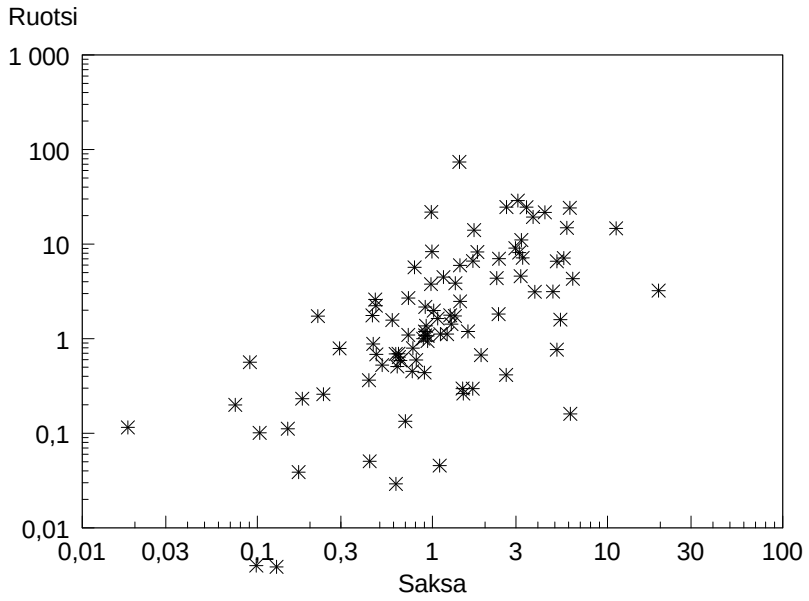

Suomen ja Ruotsin kilpailuasetelmaa on kuvattu tarkemmin taulukossa 4.7. Siinä on ristiintaulukoitu paljastetun suhteellisen edun ja haitan toimialojen osuus Suomen viennistä Baltian maihin. Kilpailuasetelma on sitä kireämpi mitä suurempi osa viennistä asettuu taulukon diagonaalille.

Suomen ja Ruotsin suhteellinen etu tai haitta vastaa toisiaan noin puolessa Suomen viennistä Baltian maihin. Erityisesti noin kolmannes Suomen viennistä Baltiaan on sellaista, johon myös Ruotsi näyttää erikoistuneen. Toisin sanoen maiden suhteellinen etu näyttää olevan viennissä Baltian maihin samankaltaista, mutta suhteellinen haitta ei niinkään. Taulukosta nähdään myös Suomen ja Baltian kaupan epätasapaino, sillä Suomella on paljastettu suhteellinen etu peräti 72 prosentissa viennistään Baltian maihin. Tämä kertoo myös siitä, että Suomen ja Ruotsin kilpailuasetelman merkittävin ero seuraa siitä, että Suomen paljastettu suhteellinen etu on Baltian markkinoilla leveämpi kuin Ruotsin. Suomen suhteellinen etu on siis monipuolisempi kuin Ruotsin tarkasteltaessa Baltian markkinoita.

Taulukko 4.7 Suomen ja Ruotsin Baltian kaupan suhteellisen edun ja haitan osuus Suomen viennistä Baltiaan

		Suomi	
		Suhteellinen etu	**Suhteellinen haitta**
Ruotsi	**Suhteellinen etu**	34	14
	Suhteellinen haitta	38	14

Kuvioissa 4.12a on esitetty Suomen paljastetun suhteellisen edun korrelaatiodiagrammi Suomen EU-viennin ja Baltian-viennin välillä ja 4.12b vastaava kuvio niin, että viennin CN-luokat on järjestetty Suomen EU-viennin suhteellisen edun mukaiseen suuruusjärjestykseen. Jälkimmäinen arvio on parempi, koska Balassa-indeksin suuruus ei sinänsä merkitse sitä, että suhteellinen etu olisi suurempi tavararyhmässä, jossa indeksin arvo on kolme kuin sellaisessa, jossa se on kaksi. Joka tapauksessa käytettiinpä korrelaatiokerrointa tai järjestyskorrelaatioon perustuvaa arviota (kuvio 4.12b) johtopäätös on sama. Suomen paljastettu etu ei näytä korreloivan lainkaan EU-viennin ja Baltian-viennin kesken. Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin saa arvon 0.02, mikä merkitsee lähes täydellistä korreloimattomuutta. Kuvio 4.12b osoittaa tämän varsin selvästi.

Kuvio 4.12a Suomen paljastettu suhteellinen etu EU-sisämarkkinoilla ja viennissä Baltian maihin, korrelaatiodiagrammi

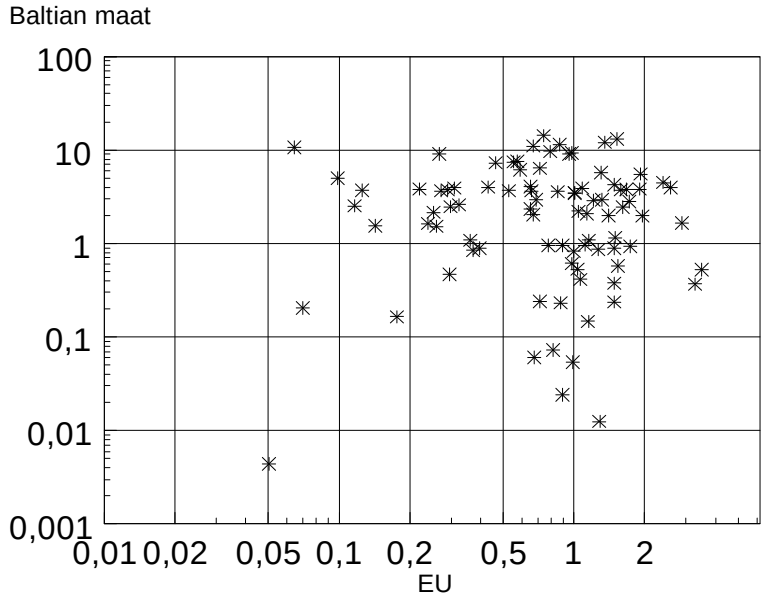

Kuvio 4.12b Suomen paljastettu suhteellinen etu EU-sisämarkkinoilla ja viennissä Baltian maihin, järjestyskorrelaatiodiagrammi

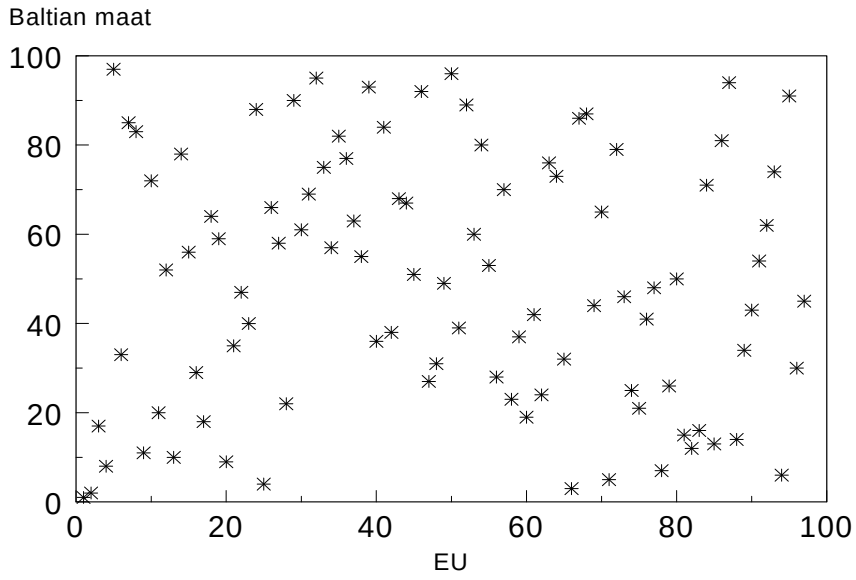

Sisämarkkinoiden suhteellisen edun ja Baltian-kaupan suhteellisen edun korreloimattomuus ei ole tavanomainen piirre EU-maiden joukossa. Useiden maiden osalta johtopäätösten tekoa haittaa se, että Baltian maiden kanssa käytävä kauppa on vähäistä ja sisältää paljon nollatavararyhmiä. Suurista viejämaista korreloimattomuus näyttää pätevän erityisesti Suomen ja Ruotsin osalta.

Kuviossa 4.13a-c on esitetty suhteellisen edun korrelaatiodiagrammi Suomen, Ruotsin ja Saksan osalta. Kaikissa tapauksissa johtopäätös on sama. Suhteellisen edun ja samalla suurimpien viejämaiden Baltian-kaupan rakenne on säilynyt hyvin stabiilina kaikkien kolmen maan kohdalla. EU-maiden ulkomaankaupassa Baltian maiden kanssa ei ole siis ainakaan vielä tapahtunut normalisoitumista kohti tavanomaista sisämarkkinakauppaa kovin suuressa mittakaavassa.

Kuvio 4.13a Suomen suhteellinen etu viennissä Baltian maihin vuosina 1993 ja 1996

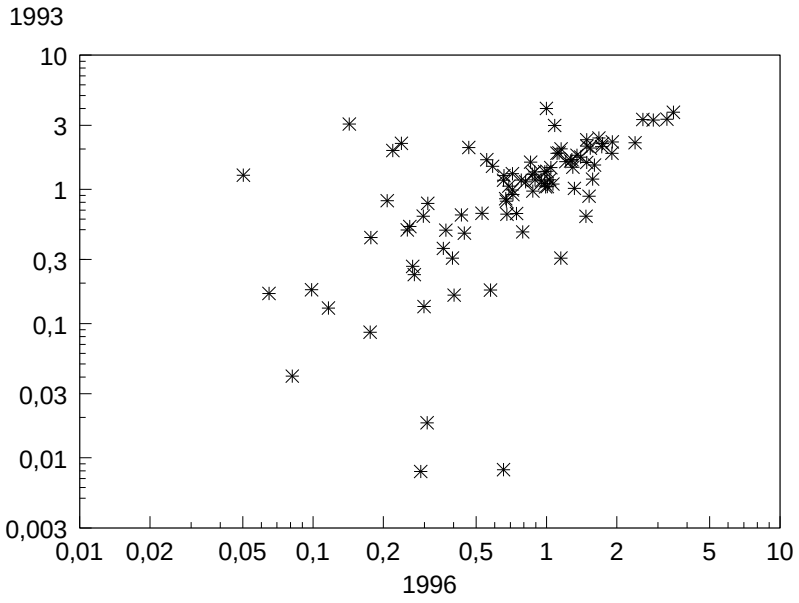

Kuvio 13b **Ruotsin suhteellinen etu viennissä Baltian maihin vuosina 1993 ja 1996**

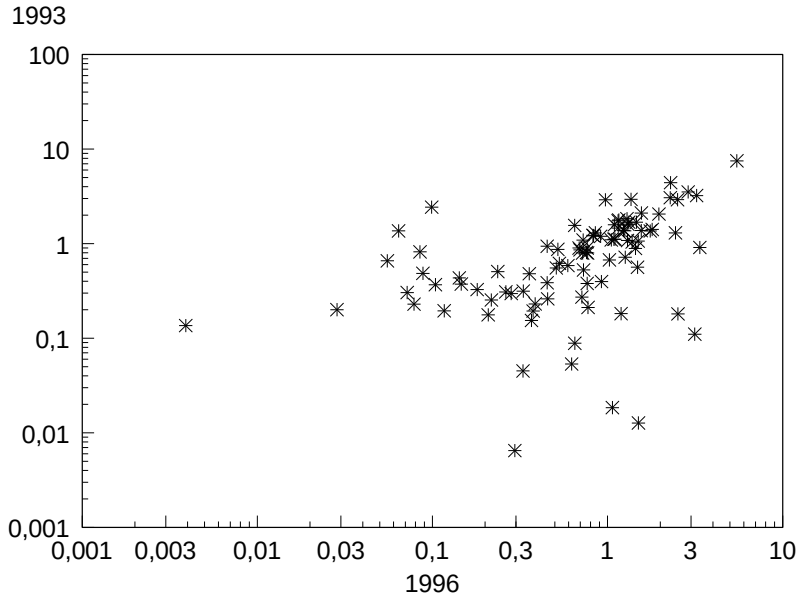

Kuvio 4.13c **Saksan suhteellinen etu viennissä Baltian maihin vuosina 1993 ja 1996**

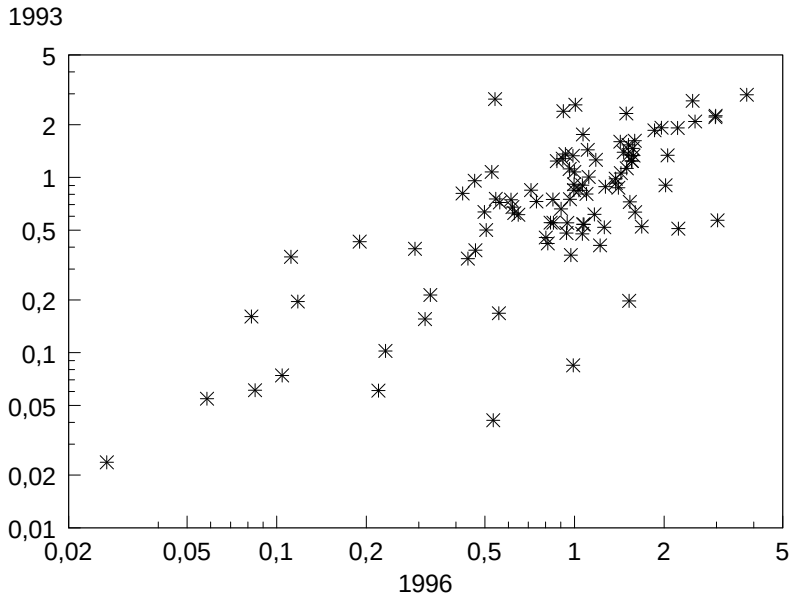

Kuviot 4.13a-c tarkastelevat Suomen, Ruotsin ja Saksan suhteellisen edun muutosta Baltian maiden markkinoilla tavallaan osuutena ao. maiden kaupasta Baltian maiden kanssa. Kuviosta huomataan, että muutos on melko vähäistä, mutta sitä kuitenkin on jonkun verran löydettävissä.

Taulukoissa 4.8a-c tätä on kuvattu ristiintaulukoimalla tavararyhmät vuosien 1993 ja 1996 paljastetun suhteellisen edun mukaan sekä ryhmien lukumäärän sekä niiden EU-kokonaisvientiosuuden mukaan. Taulukoiden 4.8a-c luvut antavat kaikkein parhaan kuvan suhteellisesta edusta, koska Balassa-indeksi on tarkkaan ottaen vain luokitteluasteikon muuttuja. Tämän lisäksi taulukoiden luvut vertaavat yhtä aikaa suhteellisen edun muutosta Baltiassa vuosien 1993 ja 1996 välillä sekä vertaa tätä muutosta Suomen, Ruotsin ja Saksan paljastettuun suhteelliseen etuun EU-markkinoilla. Tämän vuoksi taulukoista 4.8a-c voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, kulkeeko muutos kohti näiden maiden tavanomaista paljastettua suhteellista etua EU-markkinoilla vai siitä poispäin.

Taulukoiden 4.8a, b ja c perusteella havaitaan, että Suomella ja Ruotsilla oli vuonna 1996 suurimmista vientimaista suhteellinen etu Baltian-kaupassa useammassa tavararyhmässä kuin niillä on haitta. Kuviossa 4.13 tämä näkyy siitä, että pistejoukot painottuvat oikeaan yläkulmaan. Suomen suhteellinen etu on monipuolisin kattaen peräti 64 tavararyhmää 97:stä. Ruotsilla suhteellisen edun tavararyhmiä on 56 ja Saksalla 46, joka on alle puolet ryhmien lukumäärästä.

Ryhmien lukumäärän perusteella suhteellinen etu on säilynyt varsin stabiilina, mistä kuvion 4.13 korrelaatiodiagrammitkin kertoivat, sillä suhteellisen edun tavararyhmien määrä ovat vuosina 1993 ja 1996 erityisesti Suomen kohdalla lähes samat. Kokonaismuutos, eli edusta haittaan tai haitasta etuun, on Suomelle 14 tavararyhmää, Saksalla 18 ja Ruotsilla suurin 23 tavararyhmää, mikä on jo noin neljännes.

Viennin osuudet taulukoissa 4.8a-c on laskettu ao. maiden viennistä EU:hun. Näin arvioiden kokonaisrakennemuutos on suurempi. Suomen osalta osuus jää alle 20 prosenttiin, Saksalla ja Ruotsilla osuus kipuaa noin neljännekseen. Vaikka pääosin rakennemuutos varsinkin Suomen suhteellisen edun rakenteessa on pientä, osuutena Suomen viennistä EU-sisämarkkinoille se ei ole mitätöntä.

Taulukko 4.8a Suomen Baltian kaupan suhteellisen edun ja haitan osuus Suomen EU-viennistä (Suluissa CN 2 -numerotason tavararyhmien lukumäärä)

		1996	
		Suhteellinen etu	**Suhteellinen haitta**
1993	**Suhteellinen etu**	35 (56)	16 (6)
	Suhteellinen haitta	2 (8)	46 (27)

Taulukon laskelmassa on poimittu ne tavararyhmät, joissa Suomella on kaupassaan Baltian maiden kanssa suhteellinen etu ja laskettu niiden osuus Suomen viennistä Euroopan unioniin.

Taulukko 4.8b Ruotsin Baltian kaupan suhteellisen edun ja haitan osuus Ruotsin EU-viennistä (Suluissa CN 2- numerotason tavararyhmien lukumäärä)

		1996	
		Suhteellinen etu	**Suhteellinen haitta**
1993	**Suhteellinen etu**	7 (42)	14 (9)
	Suhteellinen haitta	12 (14)	66 (32)

Taulukon laskelmassa on poimittu ne tavararyhmät, joissa Ruotsilla on kaupassaan Baltian maiden kanssa suhteellinen etu ja laskettu niiden osuus Ruotsin viennistä Euroopan unioniin.

Taulukko 4.8c Saksan Baltian kaupan suhteellisen edun ja haitan osuus Saksan EU-viennistä (Suluissa CN 2 -numerotason tavararyhmien lukumäärä)

		1996	
		Suhteellinen etu	**Suhteellinen haitta**
1993	**Suhteellinen etu**	12 (32)	18 (4)
	Suhteellinen haitta	5 (14)	65 (47)

Taulukon laskelmassa on poimittu ne tavararyhmät, joissa Saksalla on kaupassaan Baltian maiden kanssa suhteellinen etu ja laskettu niiden osuus Saksan viennistä Euroopan unioniin.

Taulukoiden 4.8a, b ja c ehdottomasti yllättävin piirre on kuitenkin se, että kaikilla kolmella maalla on paljastettu suhteellinen haitta Baltian kaupassa niissä tavararyhmissä, jotka kattavat valtaosan niiden EU-vientiä. Suomella osuus on 62 prosenttia, Ruotsilla 80 prosenttia ja Saksalla 83 prosenttia. Huolimatta tavararyhmien lukumäärällä arvioiden leveästä paljastetusta suhteellisesta edusta, näyttää siltä, että kaikkien kolmen suurimman vientimaan kohdalla vienti Baltian maihin perustuu täysin toisenlaisiin tekijöihin kuin niiden kauppa EU-sisämarkkinoilla.

Lisäksi rakennemuutos suhteellisessa edussa Baltiassa kulkee toimialojen lukumäärällä mitaten samaan suuntaan kuin yleinen suhteellinen etu, mutta EU-viennin osuudella mitaten poispäin yleisestä suhteellisesta edusta. Toisin sanoen Saksan, Suomen ja Ruotsin suhteellisen edun yhtäläistyminen koskee kaikkein merkityksettömimpiä viennin tavararyhmiä ja erilaistuminen puolestaan maiden tärkeimpiä viennin tavararyhmiä EU:ssa.

EU:n tuonti Baltiasta

Taulukossa 4.9 on esitetty Baltian maiden EU-viennin suhteellisen edun korrelaatiomatriisi. Kaikki kolme korrelaatiota ovat tilastollisesti merkitseviä, mutta erityisesti Viron ja Latvian kilpailuasetelma näyttää varsin kireältä EU-sisämarkkinoilla. Tätä taustaa vasten Baltian maiden eriaikaisella EU-jäsenyydellä voi olla haitallisia vaikutuksia erityisesti Latvian kannalta. Ulkomaankaupan kustannusten kannalta EU-jäsenyyden ja vapaakauppasopimuksen välinen ero on kuitenkin kohtalaisen pieni edellyttäen, että vapaakauppasopimus on Viron liittyessä EU:hun poikkeuksitta voimassa Latvian osalta.

Taulukko 4.9 Baltian maiden suhteellisen edun korrelaatiomatriisi

	Viro	Latvia	Liettua
Viro	1.00		
Latvia	0.78	1.00	
Liettua	0.51	0.33	1.00

Haitallinen marginaalivaikutus voi olla kuitenkin pahimmassa tapauksessa Latvian ja Liettuan integroitumista hidastava tekijä ja saattaa jopa kääntää niiden integraatioprosessin päälaelleen. Tämän vuoksi on tärkeää,

että Latvian ja Liettuan valmistelevat EU-jäsenyysneuvottelut etenevät suotuisasti, jos Viro liittyy niitä ennen unionin jäseneksi. Huomattakoon, että vastaavankaltainen marginaalivaikutus oli yksi EFTA-maiden peruste aluksi alkaa neuvotella ETA-sopimuksesta ja myöhemmin myös EU-jäsenyydestä (ks. Baldwin 1995 sekä Alho, Kotilainen ja Widgrén 1992).

Erkkilä ja Widgrén (1995a) tarkastelevat Viron viennin suhteellista etua Suomeen ja sen resurssiperustaa (ks. kuvio 4.14). Siinä teollisuustoimialat on jaettu viiteen ryhmään sen mukaan miten paljon ne käyttävät koulutettua tai kouluttamatonta työvoimaa sekä fyysistä pääomaa tuotannossaan. Luokittelussa on käytetty neljää muuttujaa: palkat ja sotu suhteessa arvonlisään, kiinteät investoinnit suhteessa arvonlisään, keskipalkka ja toimihenkilöiden osuus toimialan työllisistä.

Luokat on määritelty niin, että luokan 1 toimialoilla on korkea keskipalkka ja korkea toimihenkilöiden osuus työllisistä sekä korkea palkkojen suhde arvonlisään; luokissa 2 ja 3 investoinnit suhteessa arvonlisään ovat matalat ja palkkojen suhde arvonlisään korkea, mutta ryhmässä 2 keskipalkka on korkea ja ryhmässä 3 matala; luokissa 4 ja 5 investointien suhde arvonlisään on korkea, mutta ryhmän 4 keskipalkka ja toimihenkilöiden osuus ovat matalia ja ryhmän 5 korkeita (ks. Neven 1994).

Liittämällä Suomen ulkomaankaupan paljastettu suhteellinen etu näihin ryhmiin havaitaan, että viennissä EU:hun suhteellinen etu Suomessa perustuu tavararyhmiin, joiden tuotannossa kouluttamaton työvoima on runsas resurssi, mutta myös intensiivisesti pääomaa ja koulutettua työvoimaa käyttävillä toimialoilla (esimerkiksi paperiteollisuus). Viennissä Viroon Suomen suhteellinen etu kattaa kaikki muut ryhmät paitsi runsaasti kouluttamatonta työvoimaa ja pääomaa käyttävillä toimialoilla.

Ryhmässä 3, jossa kouluttamatonta työvoimaa käytetään intensiivisesti, mutta pääomaa ei, suhteellista etua on vaikea havaita, koska nettokauppa on keskimäärin hyvin lähellä nollaa. Tätä ilmiötä ei aiemmassa Suomen ja Viron kauppaa käsitelleessä tutkimuksessa tarkasteltu enempää, mutta tämän tutkimuksen tuloksia vasten näyttää siltä, että tuotantovaiheiden teetättämiseen Virossa liittyvä välituotteiden ja komponenttien vienti ja valmiiden tuotteiden tuonti selittää sen, miksi kummallakaan maalla ei näyttänyt olevan varsinaisesti suhteellista etua ryhmässä 3.

Kuvio 4.14 Paljastettu suhteellinen etu Suomen ulkomaankaupassa EU:n ja Viron kanssa panosintesiteettien mukaan

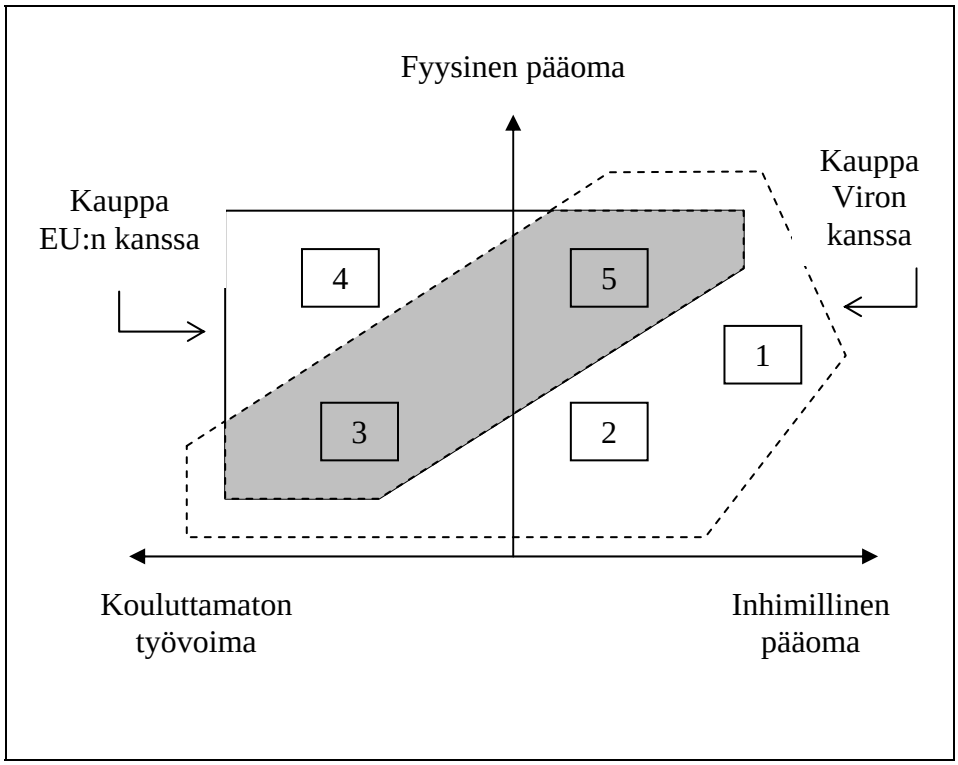

Yksi tapa kuvata Baltian maiden viennin kapeutta ja myös samankaltaisuutta on tarkastella niiden viennin suurimpia tavararyhmiä. Kolme suurinta tavararyhmää ovat kaikilla kivennäispolttoaineet ja öljyt, puu ja puutuotteet sekä vaatteet (ei neulosta). Latvialla näiden kolmen tavararyhmän osuus sen EU-viennistä on 74 prosenttia, Virolla 44 prosenttia ja Latvialla 39 prosenttia. Virolla ja Latvialla kolme suurinta tavararyhmää ovat lisäksi samassa järjestyksessä. Myös seuraavaksi suurimmat tavararyhmät ovat paljolti samoja. Niiden joukosta löytyvät kaikilta kolmelta maalta neulotut vaatteet, huonekalut ja metallit.

Taulukossa 4.10 on esitetty Baltian maiden paljastettua suhteellista etua osuutena Suomen EU-tuonnista. Taulukon prosenttiosuudet ovat siis asianomaisten tavararyhmien osuuksia Suomen tuonnista EU:sta. Yli 70 prosenttia Suomen EU-tuonnista asettuu Baltian maiden suhteellisen haitan alueelle. Baltian maat eivät näin ollen kilpaile merkittävästi EU-maiden kanssa Suomen markkinoilla. Baltian maiden viennin suhteellisen

edun rakennemuutos on Suomen markkinoilla suunnilleen samaa luokkaa kuin Suomen viennissä Baltiaan eli noin 20 prosenttia. Merkittävää on kuitenkin se, että varovaisesti arvioiden Baltian suhteellinen etu näyttää hieman laajentuneen Suomen markkinoilla.

Taulukko 4.10 Baltian maiden Suomen viennin suhteellisen edun ja haitan osuus Suomen EU-tuonnista vuosina 1993 ja 1996 (Suluissa CN 2 -numerotason tavararyhmien lukumäärä)

		1996	
		Suhteellinen etu	**Suhteellinen haitta**
1993	**Suhteellinen etu**	13 (26)	5 (11)
	Suhteellinen haitta	16 (4)	66 (56)

Taulukoiden 4.8 ja 4.10 perusteella näyttää siltä, että Baltian maiden EU-viennin ja EU-maiden EU-viennin välillä on ainakin Baltian maiden suurimpien kauppakumppanien kohdalla yhteys. Tarkastellaan tätä seuraavassa hieman tarkemmin.

4.5 Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitys Suomen ulkomaankaupalle

Vaikka Baltian maat muodostavat yhdessäkin vain noin Ruotsin kokoisen markkina-alueen, ovat ne sijaintinsa vuoksi nykyisistä EU-maista tärkeitä kauppakumppaneita varsinkin Suomelle, mutta myös Ruotsille ja Saksalle. Näiden kolmen maan osuus Baltian maiden ulkomaankaupasta onkin kohonnut nopeasti vuoden 1991 itsenäistymisen jälkeen tuonnissa melkein kahteen kolmasosaan ja viennissäkin yli puoleen.

Läheskään kaikki EU-maat eivät käy kovin intensiivisesti kauppaa Baltian maiden kanssa. Niiden sijainti on melko syrjäinen ja ostovoima varsin rajallinen, joten myös kauppapotentiaali Baltian maiden markkinoilla on pieni. Kilpailun puute on osin saanut aikaan sen, että Baltian maiden kauppa EU-maiden kanssa keskittyy hyvin vahvasti niihin maihin, jotka olivat Baltian maiden markkinoilla ensimmäisenä. Toisaalta osa EU-maista, kuten Portugali, ovat tuotantorakenteensa puolesta kilpailijoita Baltian maiden kanssa.

Baltian maiden EU-jäsenyys toteutunee ainakin kahdessa vaiheessa. Viro aloitti jäsenyysneuvottelut maaliskuussa 1998, mutta Latvia ja Liettua

vasta valmistavat neuvottelut. Tämä saattaa ajan myötä tarjota Virolle väliaikaisen kilpailuedun EU-sisämarkkinoilla, millä olisi haitallisia vaikutuksia Latvian ja Liettuan lähentymiselle kohti sisämarkkinoita. Viron muita aiempi jäsenyys haittaisi Latviaa enemmän kuin Liettuaa, koska edellisen tuotannon ja kaupan rakenne on lähempänä Viroa kuin Liettuan. Kilpailuetu on sitä merkittävämpi mitä enemmän Eurooppa-sopimukset vielä Viron liittyessä EU:n jäseneksi rajoittavat esimerkiksi elintarvikkeiden ja vaatteiden kauppaa.

Koska Viro harjoittaa avoimempaa kauppapolitiikkaa kuin Euroopan unioni, sen jäsenyydellä voi olla kauppaa syrjäyttävä vaikutus EU:n ulkopuolelta. Kaikkein eniten tämä koskee maita, joiden kanssa EU:lla ei ole vapaakauppasopimusta. Koska Viron kauppa on jo nykyisellään vahvasti keskittynyt EU:hun ei kaupan syrjäytymisvaikutus nouse kovin merkittäväksi.

Euroopan unionin jäsenmaiden viennin maajakauma tulee vähitellen muovautumaan kohti kaupan pitkän aikavälin potentiaalista jakaumaa. Viron ja myöhemmin Latvian ja Liettuan EU-jäsenyyden merkitys on tässä suhteessa todennäköisesti kehitystä nopeuttava. Jo maiden vapaakauppasopimukset EU:n kanssa tasaavat nykyisin hyvin keskittynyttä maajakaumaa.

Suomen osalta sen osuus Baltian maiden kauppakumppanina muiden EU-maiden joukossa todennäköisesti pienenee. Suomen vienti Viroon oli vuonna 1997 yhtä merkittävää kuin sen pitäisi olla, jos Viron tulotaso BKT:llä asukasta kohti mitattuna olisi sama kuin Suomen. Potentiaalisesti Suomen vienti Viroon voi siis edelleen kasvaa pitkällä aikavälillä yhtä nopeasti kuin Suomen muukin vienti, mutta muiden EU-maiden kauppa Viron kanssa kasvanee tätäkin nopeammin.

Kaupan tasapainottuminen merkitsee todennäköisesti Suomen Baltian, erityisesti Viron, kaupan suurta rakenteellista muutosta. Suomen vienti Baltiaan perustuu tällä hetkellä suurelta osin tavararyhmiin, joissa Suomella ei ole suhteellista etua EU-sisämarkkinoilla. Koska ei ole mitään syytä olettaa, että suomalaisyritykset erikoistuisivat viennissään pitkällä aikavälillä eri tavalla Baltian markkinoilla kuin EU-sisämarkkinoilla, on odotettavissa, että viennin rakenne kokee varsin suuria muutoksia.

Toinen seikka joka on leimallista kaikkien Baltian maiden kaupalle EU:n kanssa on se, että sekä vienti ja tuonti näyttävät keskittyneen suurelta osalta välituotteisiin. Kauppa perustuu siis paljolti tuotantovaiheiden sijoitteluun Baltian maiden ja EU-maiden välillä. Tältä osin Suomen lä-

heinen sijainti tarjoaa kaikkia muita EU-maita selvästi paremman mahdollisuuden hyödyntää tätä mahdollisuutta.

Taulukoissa 4.11a ja 4.11b on esitetty viisi tärkeintä tavararyhmää sekä Suomen viennissä Viroon että Suomen tuonnissa Virosta. Taulukoissa 4.12a-b ja 4.13 a-b on esitetty vastaavat luvut Suomen kaupalle Latvian ja Liettuan kanssa. Kaikille taulukoille on yhteistä keskittyminen muutamiin tavararyhmiin sekä viennissä että tuonnissa. Tuonti on hieman vientiä keskittyneempää, mutta viennissäkin viisi suurinta tavararyhmää kattaa kaikissa tapauksissa yli 50 prosenttia Suomen viennistä Baltian maihin.

Viiden suurimman viennin tavararyhmän joukosta ei löydy kuin yksi Suomen kokonaisviennin suhteellisen edun tavararyhmä: paperi, kartonki, pahvi ja tuotteet niistä (48). Suomen Latvian-viennissä se on kolmanneksi tärkein ja viennissä Liettuaan neljäs. Suomen viennissä Viroon paperiteollisuuden viennin merkitys on pienempi ja se sijoittuu noin kolmen prosentin osuudellaan seitsemänneksi.

Yksi leimaa antava piirre, joka taulukoista selvästi näkyy on se, että vienti ja tuonti Suomen ja Baltian maiden välillä koostuu kohtalaisen karkealla kaksinumerotason luokittelulla paljolti samojen tavararyhmien vientiin ja tuontiin. Ominaispiirre pätee myös esimerkiksi 10 tai 15 suurimman tavararyhmän kohdalla. Luvut kertovat siitä, että suurin osa Suomen ja Baltian maiden välisestä kaupasta perustuu ao. tavararyhmien eri tuotantovaiheiden sijoittumisesta Suomeen ja toisaalta kuhunkin Baltian maahan.

Eurooppa-sopimukset antavat selkeät insentiivit toimia näin, koska EU:n ulkopuoliseen valmistukseen vietävien komponenttien ja tuotavien lopputuotteiden kauppa on vapaata, vaikka lopputuote sisältää KIE-maassa tuotettua arvonlisää esimerkiksi vaatteissa, joiden tuontia muuten EU:hun rajoitetaan Eurooppa-sopimuksilla. Tilastoitu ulkopuolisen valmistuksen kauppa on Baltian maille hieman vähemmän merkityksellistä kuin Visegrad-maille, mutta selvässä nousussa. Vuonna 1994 osuudet olivat 5 prosenttia Viron ja Latvian viennistä EU:hun ja 10 prosenttia Liettuan viennistä EU:hun (ks. Hoekman ja Djankov 1996), mutta taulukoiden 4.11-4.13 perusteella huomattavasti korkeammat vuonna 1996 erityisesti Baltian maiden kaupassa Suomen kanssa.

Taulukko 4.11a Suomen Viron-viennin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Suomen viennistä Viroon, %
85	Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet.	19.1
84	Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet	12.2
27	Kivennäispolttoaineet, öljyt	11.1
87	Autot ja polkupyörät	5.5
73	Rauta- ja terästavarat	3.9
	5 SUURINTA YHTEENSÄ	51.7

Taulukko 4.11b Suomen Viron-tuonnin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Viron viennistä Suomeen, %
84	Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet	19.8
62	Vaatteet, ei neulosta	17.3
85	Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet.	11.8
44	Puu ja puuteokset	10.1
94	Huonekalut	6.7
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	65.7

Taulukko 4.12a Suomen Latvian-viennin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan nume-ro	Luokan nimi	Osuus Suomen viennistä Latviaan, %
27	Kivennäispolttoaineet, öljyt	23.4
84	Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet	13.4
85	Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet.	12.4
48	Paperi, kartonki ja pahvi sekä niistä valmistetut tavarat	9.3
87	Autot ja polkupyörät	6.4
	5 SUURINTA YHTEENSÄ	65.0

Taulukko 4.12b Suomen Latvian-tuonnin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Latvian viennistä Suomeen, %
44	Puu ja puuteokset	38.6
62	Vaatteet, ei neulosta	10.6
52	Puuvilla	10.2
61	Vaatteet, neulosta	9.9
94	Huonekalut	5.5
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	74.7

Taulukko 4.13a Suomen Liettuan-viennin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Suomen viennistä Liettuaan, %
85	Sähkökoneet ja -laitteet sekä äänentallennus ja -toistolaitteet.	19.1
84	Ydinreaktorit, höyrykattilat ja mekaaniset laitteet	17.4
48	Paperi, kartonki , pahvi ja niistä valmistetut tavarat	7.5
43	Turkikset	6.4
87	Autot ja polkupyörät	4.8
	5 SUURINTA YHTEENSÄ	55.3

Taulukko 4.13b Suomen Liettuan-tuonnin viisi tärkeintä tavararyhmää

CN-luokan numero	Luokan nimi	Osuus Liettuan viennistä Suomeen, %
61	Vaatteet, neulosta	20.9
62	Vaatteet, ei neulosta	19.6
25	Maa- ja kivilajit	13.5
27	Kivennäispolttoaineet, öljyt	11.5
23	Väkirehu	4.6
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	70.1

Toinen piirre joka taulukoista on selkeästi luettavissa on välityskaupan suuri osuus, joka on säilynyt varsin korkeana koko Baltian maiden palautuneen itsenäisyyden ajan. Välityskaupan lisäksi kaikkien Baltian maiden tärkeimpien vientitavaroiden joukosta löytyvät hyvin yhdenmukaisesti vaatteet, puu- ja puutuotteet sekä huonekalut. Se, että Baltian maiden tarjonta ja vienti perustuvat pitkälti tiettyjen tuotantovaiheiden siirtymiseen Baltian maihin selittää myös paljon, miksi Baltian maiden ulkomaankauppa on alueellisesti niin keskittynyttä Suomeen, Ruotsiin ja Saksaan. EU-maihin nähden Baltian maat ovat tavallaan kilpailijoita esimerkiksi Portugaliin nähden.

Suomen kannalta esimerkiksi vaatetusteollisuuden tuotannon siirtyminen Baltian maihin näyttää ainakin toistaiseksi palvelevan ainoastaan Suomen kotimarkkinoita. Baltian maiden EU-jäsenyys myös todennäköisesti laajentaa tätä ilmiötä, jolloin on epätodennäköistä, että työvoimavaltaisten tuotantovaiheiden siirtyminen Baltian maihin lisäisi esimerkiksi Suomen vaatteiden vientiä EU-sisämarkkinoille.

Baltian maiden oman tarjontapohjan kehittyessä todennäköinen kehityskuva ainakin Baltian maiden nykyisillä tärkeillä vientialoilla on niin sanottu vertikaalinen ristikkäiskauppa. Tuotantovaiheiden siirtyminen johtaa tällöin myös teknologian siirtymiseen ja vähitellen siihen, että samoja, mutta differoituja ja myös laadullisesti erilaisia, tavaroita tuotetaan ja viedään sekä Suomesta Baltian maihin että Baltian maista Suomeen (ks. suorista sijoituksista luku 6). Verikaalinen ristikkäiskauppa on ollut tärkeässä roolissa esimerkiksi Visegrad-maiden kaupassa EU:n kanssa (ks. Arutupane, Djankov ja Hoekman 1997). Tässäkin Baltian maiden oman valmiin tarjontapohjan kapeus saattaa asettaa rajoitteita.

Taulukossa 4.14 on kuvattu ristikkäiskaupan osuutta EU-maiden ja Baltian maiden välisessä kaupassa. Taulukosta havaitaan, että ristikkäiskauppa näyttää olevan hieman yllättäen keskimäärin yleisintä Liettuan ja EU-maiden välisessä kaupassa. Tältä osin on merkille pantavaa Portugalin ja Liettuan ristikkäiskaupan korkea osuus. Toisaalta on muistettava, että Portugalin ja Liettuan kauppa on kokonaismäärältään varsin vaatimatonta.

Taulukko 4.14 Ristikkäiskaupan osuus EU-maiden ja Baltian maiden välisessä kaupassa, %

Maa	Viro	Latvia	Liettua
Ranska	7	7	20
Belgia	7	4	17
Hollanti	9	8	10
Saksa	17	19	24
Italia	25	9	14
Iso-Britannia	9	16	12
Irlanti	1	1	4
Tanska	28	17	27
Kreikka	1	4	26
Portugali	10	0	61
Espanja	4	4	6
Ruotsi	43	21	21
Suomi	42	6	14
Itävalta	19	3	12

Suomen ja Ruotsin, jotka ovat Viron suurimmat kauppakumppanit, osalta näyttää pätevän täsmälleen se, mikä on leimannut ulkomaankauppavirtojen kehitystä Visegrad-maiden ja Keski-Euroopan EU-maiden välillä. Kaupan nopea kasvu ja suorat sijoitukset ovat lisänneet nopeasti ristikkäiskauppaa. Yleisemmin näyttää pätevän, että KIE-maiden avautuessa tämänkaltainen skenaario toteutuu nopeimmin juuri lähimpien EU-maiden kanssa käytävässä kaupassa. Suomen ja Ruotsin osalta kauppa-investoinnit-ristikkäiskauppa näyttää toteutuvan kaupassa Viron kanssa, Keski-Euroopan EU-maiden osalta puolestaan Tsekissä ja Unkarissa.

4.6 Johtopäätökset

Baltian maiden integroituminen Euroopan unioniin on ollut erityisesti Virossa nopeaa sen saatua takaisin itsenäisyytensä vuonna 1991. Suomen kannalta Baltian maiden kaupan avautuminen ja niiden myöhemmin toteutuva EU-jäsenyys ovat tärkeitä, Baltian maiden läheisen sijainnin vuoksi.

Kaupan potentiaaleihin perustuvien laskelmien perusteella Baltian maiden potentiaalinen merkitys Suomen ulkomaankaupalle on noin seitsemän prosentin osuus tilanteessa, jossa Baltian maiden tulotaso ja ostovoima ovat Suomen tasoa. Vuonna 1997 Suomen vienti Baltian maihin saavutti

tämän, vaikka Baltian maiden tulotaso on vain noin neljännes Suomen tulotasosta. Suomen tuonti Baltiasta ei ole myöskään yhtä suurta.

Baltian maiden integroituminen Euroopan unioniin on jo nyt selkeästi ollut kauppaa luova tekijä Itämeren alueella. Keski-Euroopan ja myös aiemmat Espanjan ja Portugalin EU-jäsenyyden kokemukset tukevat sitä, että kaupan luomiskehitys alueella jatkuu, kun Baltian maat integroituvat EU-täysjäseniksi.

Baltian maiden EU-jäsenyys kuitenkin myös vähentää Suomen läheisen sijainnin antamaa etua Baltian maiden markkinoilla suhteessa muihin EU-maihin. Vientikilpailun kiristyessä Baltian maiden markkinoilla Suomen osuus Baltian kauppakumppanina todennäköisesti vähenee EU-maiden joukossa pitkällä aikavälillä. Baltian maiden EU-jäsenyys nopeuttanee tätä kehitystä, mutta ei muuta jo Eurooppa-sopimusten ja vapaakauppasopimusten mukaista kehitystä. Baltian maiden oman tarjontapohjan kehittyessä myös niiden vienti Suomeen kasvaa suunnilleen tuonnin tasolle.

Suomen viennin rakenne eroaa merkittävästi sen mukaan tarkastellaanko vientiä EU:hun vai Baltian maihin. Niin sanotun paljastetun suhteellisen edun laskelmien perusteella vain murto-osa Suomen EU-viennissä vahvoista toimialoista on merkittävästi edustettuna viennissä Baltian maihin. Vuosien 1993 ja 1996 välillä ei ole tapahtunut merkittävää rakenteellista muutosta. Baltian maiden EU-jäsenyys nostaa perinteisempien vientitavaroiden osuutta Suomen viennissä Baltian maihin.

Baltian maiden vienti Suomeen on hyvin keskittynyttä. Tärkeimmät vientitavarat ovat vaatteet, huonekalut, raakapuu ja välitysöljy. Vienti perustuu pääosin halvan työvoiman intensiiviselle käytölle.

Vaikka Suomen viennin suhteellinen etu Baltian markkinoilla kattaa valtaosan CN 2-numerotason tavararyhmistä, tarkastelemalla näiden tavararyhmien osuuksia viennistä, ne ovat pääosin hyvin pieniä. Myös Suomen vienti Baltian maihin on varsin keskittynyttä ja yllättäen vielä samoihin tavararyhmiin kuin Baltian maiden vienti Suomeen.

Yleensä maiden ulkomaankauppa perustuu sitä enemmän suhteelliseen etuun mitä erilaisempi on maiden kehitystaso. Euroopassa on 1990-luvulla koettu uudentyyppinen kehitys, jossa kaksi kohtalaisen erilaisella kehitystasolla olevaa maata käy merkittävästi ristikkäiskauppaa keskenään. Eurooppa-sopimusten tarjoamat edut EU:n ulkopuolella tapahtuvasta valmistuksesta EU-peräisistä komponenteista on ruokkinut tätä kehitystä, jossa välituotteiden vientiä EU:sta ja lopputuotteiden tuontia EU:hun on seurannut myös merkittävät suorat investoinnit EU-maista KIE-maihin.

Baltian maiden osalta ristikkäiskaupan ja ulkomaisten investointien väliseen vuorovaikutukseen perustuva teknologian siirto ja kaupan luominen ovat edenneet hitaammin kuin Visegrad-maissa. Koko EU:ta tarkasteltaessa ilmiö on laajin Liettuassa, mutta parhaan esimerkin Baltian maiden joukossa tarjoaa kuitenkin Viron kauppa Suomen ja Ruotsin kanssa. Viron kaupasta Suomen kanssa on 42 prosenttia ristikkäistä. Baltian maiden suhteellisen edun kapeus merkitsee myös todennäköisesti sitä, että valmistukseen tai välittämiseen perustuva ulkomaankauppa pysyy merkittävänä tekijänä Baltian maissa myös niiden liityttyä EU-jäseniksi.

Tavararyhmät, joiden tuotantovaiheita on siirtynyt Suomesta esimerkiksi Viroon, edustavat Suomen kannalta tavararyhmiä, joissa Suomella ei ole kaupassaan suhteellista etua. Tämän vuoksi se näyttää palvelevan Suomen kotimarkkinoiden tarjontaa. Tämä hyödyttää kotimaisia kuluttajia. Toiminnan rajoittuminen kohtalaisen pienelle markkina-alueelle asettaa myös rajoja sen laajuudelle.

Baltian maiden EU-jäsenyys edistää ristikkäiskauppaan perustuvaa kehitystä. Samalla tämäntyyppinen kauppa leviää koskemaan laajemmin kaikkia EU-maita ja useampia tavararyhmiä, jolloin Suomen suhteellinen merkitys EU-maiden joukossa luultavasti vähenee, mutta toiminta ulottunee samalla useammille toimialoille. Teknologian siirtymisvaiheen jälkeen ja Baltian maiden liityttyä Euroopan unioniin Baltian maissa toimivat yritykset ovat vapaampia tuomaan välituotepanoksensa mistä tahansa EU-maasta, mikä kiristää vientikilpailua alueella. Joka tapauksessa Suomen läheinen sijainti ja läheinen kulttuurisuhde Viron kanssa pitänee Suomen Viron tärkeimpänä kauppakumppanina.

LIITE 4.1 Luvussa käytettävät indeksit

Ulkomaankaupan suhteellista etua mitataan niin sanotulla Balassa-indeksillä. Se määritellään seuraavasti:

$$\text{Balassa-indeksi} = \frac{\text{tavararyhmän osuus maan i viennissä Baltian maihin}}{\text{tavararyhmän osuus koko maailman viennissä}}$$

Tässä tutkimuksessa maailman tilalla viiteryhmänä on käytetty Euroopan unionia.

Balassa-indeksien etäisyyttä on kuvioissa n.n. ja m.m. mitattu neliöjuurena kahden maan Balassa-indeksien erotusten neliösummasta eli tavanomaisena tasoetäisyytenä.

Jakauman keskittyneisyyttä tai tasaisuutta mitataan niin sanotulla Herfindahl-indeksillä. Ulkomaankaupan rakennetta tarkasteltaessa se määritellään

$$\text{Herfindahl-indeksi} = \Sigma\ (\text{tavararyhmän osuus maan i viennissä})^2$$

Summan arvo 1 merkitsee, että vientiä on vain yhdessä tavararyhmässä ja jakauman lähestyessä tasaista indeksiarvot menevät kohti nollaa. Herfindahl-indeksin käänteisluku voidaan tulkita efektiivisten luokkien (tavararyhmien) lukumääräksi.

5 VÄESTÖ JA TYÖVOIMAN LIIKKUVUUS

Eurooppalaiset ovat tyypillisesti suhteellisen kiinni juurissaan verrattuna muun muassa yhdysvaltalaisiin. Edes maiden sisäiset työttömyyserot eivät Euroopan unionissa ole synnyttäneet niitä tehokkaasti tasaavaa muuttoliikettä, ja vielä vähäisempää muuttoliike on ollut maiden välillä.

EU15-maiden väestö oli vuoden 1994 alussa yhteensä 370.4 miljoonaa. Jossain toisessa EU-maassa asui 5.6 miljoonaa muiden EU-maiden kansalaisia ja 11.7 miljoonaa muiden kuin EU-maiden kansalaisia. Euroopan unionin ulkopuolisten maiden kansalaisten osuus kaikista ulkomaalaisista oli noin kaksi kolmasosaa.

Taulukossa 5.1 on esitetty ulkomaalaisten osuus väestöstä Euroopan unionin jäsenmaissa. Suomessa kyseinen osuus on EU-maiden alhaisimpia. EU:n ulkopuolisten maiden kansalaisten osuus kaikista ulkomaalaisista on Suomessa keskimääräistä suurempi ja edelleen kasvanut viime vuosina. Vuoden 1996 lopussa taulukon 5.1 suhdeluvut olivat Suomelle 98.6 - 0.3 - 1.2 - 19.1. Taulukossa ei ole huomioitu maissa laittomasti oleskelevia.

Työvoiman vapaa liikkuvuus on kuitenkin yksi Euroopan unionin sisämarkkinoiden perustekijöistä. Baltian maiden EU-jäsenyyden seurauksena työvoima liikkuu (todennäköisten siirtymäaikojen jälkeen) vapaasti myös niiden ja Suomen välillä. Eurooppa-sopimusten perusteella liikkuvuutta ei vielä ole tällä tavalla vapautettu, joskin joitakin työntekijöiden liikkumista koskevia artikloja sopimuksiin sisältyy (ks. luku 2). Rajoituksia tarkistetaan näillä näkymin vuoden 1999 lopussa (Sorsa 1997).

Suomen ja Baltian maiden väestökehitys sekä maiden suhteellinen taloudellinen kehitys — elintaso, työllisyys, työttömyys ja toimialoittainen työllisyystilanne — vaikuttavat työvoiman liikkuvuuteen. Esimerkiksi Virosta on ulkomaille, lähinnä Venäjälle, arvioitu muuttavan jopa 20-30 prosenttia vuosikymmenen alun väestöstä. Vuodesta 1990 Viron väestömäärä on alentunut lähes yhdeksällä prosentilla. Tästä on suuri osuus Venäjälle muuttaneita. Lisäksi luonnollinen väestönkasvu on negatiivinen, joten koko väheneminen ei johdu nettomuuttotappiosta.

Taulukko 5.1 Ulkomaalaisten osuus maan väestöstä Euroopan unionissa (EU15) 1.1.1994, %

	Oman maan kansalaisia	Muiden EU-maiden kansalaisia	Muiden kuin EU-maiden kansalaisia	Muiden EU-maiden kansalaisten osuus kaikista ulkomaalaisista
Italia	98.9	0.2	0.9	19.2
Suomi	98.9	0.2	0.8	22.5
Espanja	98.9	0.5	0.6	46.6
Kreikka	98.6	0.4	1.0	28.7
Portugali	98.4	0.4	1.2	24.7
Irlanti	97.4	2.0	0.3	88.2
Britannia	96.5	1.4	2.1	40.7
Tanska	96.4	0.8	2.8	22.4
EU15	95.3	1.5	3.2	32.2
Alankomaat	94.9	1.3	3.8	24.9
Ruotsi	94.2	2.1	3.7	36.0
Ranska	93.7	2.3	4.0	36.7
Saksa	91.5	2.2	6.3	25.4
Itävalta	91.2	8.8[1]		..
Belgia	90.9	5.4	3.7	59.6
Luxemburg	68.2	28.8	3.0	90.6

Lähde: Migration Statistics 1996. Eurostat.

[1] = Vuonna 1991 Itävallan väestöstä oli ulkomaiden kansalaisia 6.6 prosenttia, mistä 1.0 prosenttiyksikköä oli muiden EU15-maiden kansalaisia ja 5.6 prosenttiyksikköä muiden kuin EU15-maiden kansalaisia. Viimeisen sarakkeen suhdeluku oli siten tällöin 15.2.

Kreikan liittyessä jäseneksi silloiseen EY:hyn vuonna 1981 ja Espanjan ja Portugalin vuonna 1986 ennakoitiin muuttoliikettä vauraampiin pohjoisiin jäsenmaihin. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Toisaalta liikkumisen vapautumiselle näistä maista oli käytössä pitkät siirtymäajat, jotka päättyivät Kreikan osalta 1.1.1988 sekä Espanjan ja Portugalin osalta 1.1.1993 (Luxemburgiin 1.1.1996). Siirtymäaikoja saatetaan hyvinkin asettaa myös KIE-maille, koska nykyisissä EU-maissa ollaan jälleen huolestuneita muuttoaallosta, jonka toteutumisella nykyisessä työttömyystilanteessa voisi olla negatiivisia seurauksia.

Euroopankin sisällä on kuitenkin ollut suuria muuttovirtoja. Esimerkiksi Portugalista on suuntautunut suurehko muuttovirta Ranskaan. Vuoden 1958 jälkeen Euroopan talousyhteisön sisällä oli muuttoliikettä Italiasta vauraampiin pohjoisiin maihin kuten Saksaan. Ensimmäisen öljykriisiin aiheuttama työttömyyden nousu pohjoisissa jäsenmaissa tyrehdytti

muuttovirran. Myös Suomesta on sotien jälkeen suuntautunut kaupungistumisen yhteydessä erityisesti vuosina 1969-70 suuri muuttoliike Ruotsiin, missä työtä oli enemmän tarjolla.

Tilanne EU:ssa on kuitenkin nyt erilainen kuin se oli 1960-luvulla. Silloinen täystyöllisyys ja työvoimapula on muuttunut siirtolaisuutta hillitseväksi massatyöttömyydeksi lähes koko EU:ssa. Suuret elintasoerot KIE-maiden ja nykyisten EU-maiden välillä kuitenkin lisäävät siirtolaisuutta kohdemaan työttömyydestä riippumatta.

Euroopan parlamentti on arvioinut, että aiemmat kokemukset unionin muuttoliikkeestä köyhemmistä jäsenmaista rikkaampiin jäsenmaihin viittaisivat siihen, yhteensä noin kuuden miljoonan työntekijän muuttoliike olisi mahdollinen itälaajenemisen seurauksena. (Euroopan parlamentti 1997.) Baldwin (1994) arvioi, että Puolasta, Tsekistä, Unkarista ja Slovakiasta, joissa asuu 64.5 miljoonaa ihmistä eli lähes 61 prosenttia kaikista KIE-maiden asukkaista, voisi suuntautua noin 3-6 miljoonan hengen muuttoliike länteen. Tämä on 5-10 prosenttia näiden neljän maan koko väestöstä.

Seuraavaksi käsitellään ensin Suomen ja Baltian maiden, erityisesti Viron, väestö- ja työllisyyskehitystä. Sen jälkeen analysoidaan migraation syitä ja seurauksia.

5.1 Väestö- ja työllisyyskehitys Suomessa ja Baltian maissa

Baltian maiden yhteenlaskettu väestö on noin puolet suurempi kuin Suomen. Erityisesti Viron ja Latvian väestön alkuperä on suhteellisen heterogeeninen.

Taulukko 5.2 Suomen ja Baltian maiden väestöt

	Suomi	Viro	Latvia	Liettua
Väestö 1997, milj.	5.13	1.47	2.46	3.72
”Omaa” väestöä, %	..	64	55	81
Venäläisiä, %	..	29	33	8
Muita, %	..	7	12	11

Lähteet: EIU (1997, 1998), Tilastokeskus

Suomen väestö- ja työllisyyskehitys

Taulukossa 5.3 ja kuviossa 5.1 on esitetty Suomen väestöpyramidi vuosina 1996, 2010 ja 2020 Tilastokeskuksen huhtikuun 1997 väestöennusteen mukaisesti. Kokonaishedelmällisyysluku ennusteessa on 1.75 koko ajalle.

Kuolleisuuden on oletettu alenevan vuoteen 2010 asti, jolloin miesten elinajanodote on 76.1 vuotta ja naisten 82.4 vuotta. Vuonna 1996 miesten elinajanodote oli 73.0 vuotta ja naisten 80.5 vuotta. Nettomääräinen maahanmuutto on ennusteessa + 3 000 henkeä vuodessa vuoteen 2010, minkä jälkeen sen on oletettu olevan nolla. Maahanmuuttoa on hyvin vaikea arvioida. Kuvaavaa on, että vuonna 1991 arvioitiin, että Suomessa olisi vuonna 2030 alle 4.8 miljoonaa ihmistä, mutta vuonna 1995 arvio oli noussut 5.1 miljoonaan.

Taulukko 5.3 Suomen väestökehitys 1996-2020

Ikäluokka	Väestö, 1000 henkeä			Osuus koko väestöstä, %		
	1996	2010	2020	1996	2010	2020
60-	983	1 318	1 540	19.2	25.1	29.5
20-59	2 855	2 752	2 574	55.6	52.4	49.2
0-19	1 294	1 186	1 114	25.2	22.6	21.3
Yhteensä	5 132	5 256	5 228	100.0	100.0	100.0
	1996	**2010**	**2020**			
Huoltosuhde[1]	0.80	0.91	1.03			

Lähde: Tilastokeskus, väestöennuste huhtikuu 1997.
[1] = Alle 20- ja yli 59-vuotiaiden määrä suhteessa 20-59-vuotiaiden määrään.

Elatussuhde, eli työssä olemattoman väestön määrä suhteessa työllisen työvoiman määrään olisi huoltosuhdetta kuvaavampi luku, mutta se edellyttäisi arviota työllisyyden kehityksestä, mikä on hyvin vaikea tehdä pitkän ajan päähän. Lisäksi käytettävissä ei ollut Viron arviota työllisyyskehityksestä, jota olisi jäljempänä tarvittu.

Kuvio 5.1 **Suomen väestöpyramidi vuonna 1996 ja arviot vuosille 2010 ja 2020**

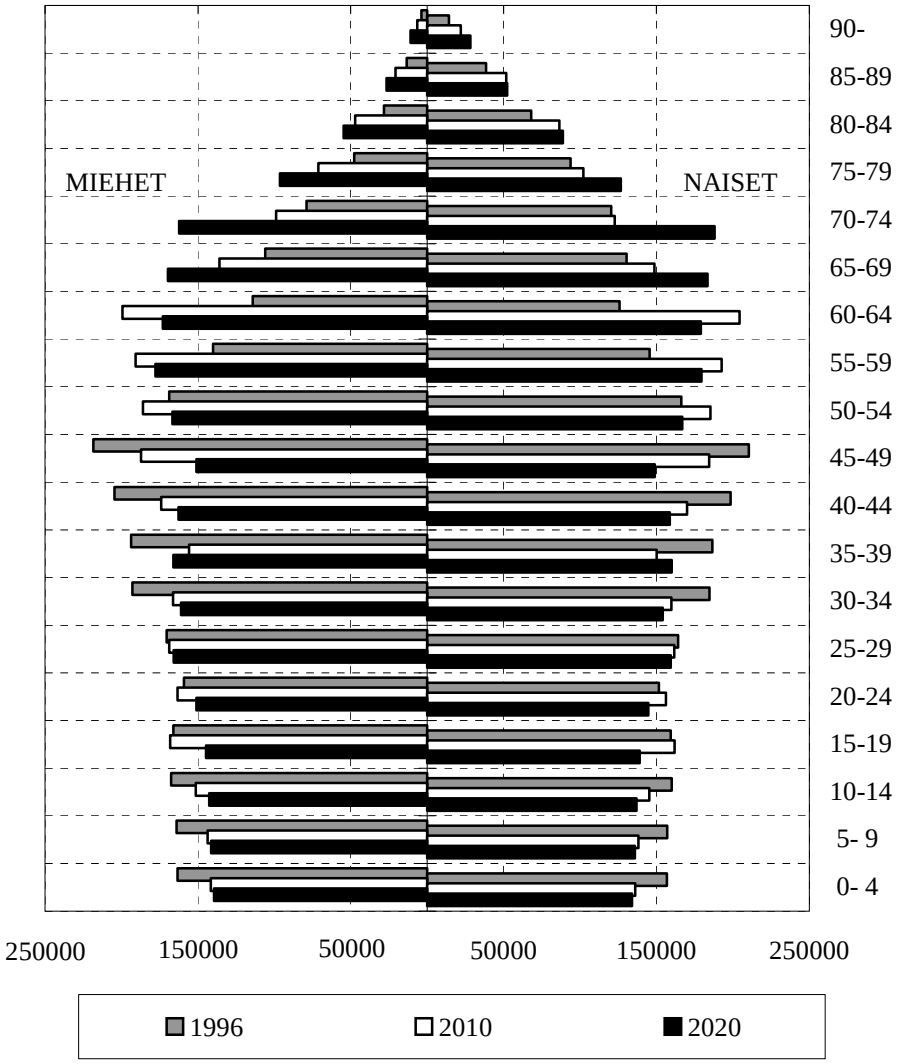

Oli nettomääräinen maahanmuuttokehitys millainen tahansa, on varmaa, että Suomen väestö ikääntyy ja että huollettavien määrä (alaikäisten ja eläkeläisten osuus koko väestöstä) kasvaa nykyisestä. Eläkkeelle siirrytään nykyään keskimäärin 59 vuoden iässä. Yli 59-vuotiaiden määrä alkaa kasvaa nopeasti vuoden 2005 jälkeen. Tämä kehitys merkitsee kohoavaa

verorasitusta sekä työllisyyden ja työttömyyden rakenteellista muutosta nykyiseen.

Kuviossa 5.2 on esitetty prosentuaalinen muutos kunkin ikäluokan koossa vuodesta 1996 vuoteen 2010 ja vuodesta 2010 vuoteen 2020, mikä havainnollistaa suhteellisia muutoksia.

Kuvio 5.2 Ikäluokan suhteellinen muutos 1996-2010 (yllä) ja 2010-2020 (alla), %

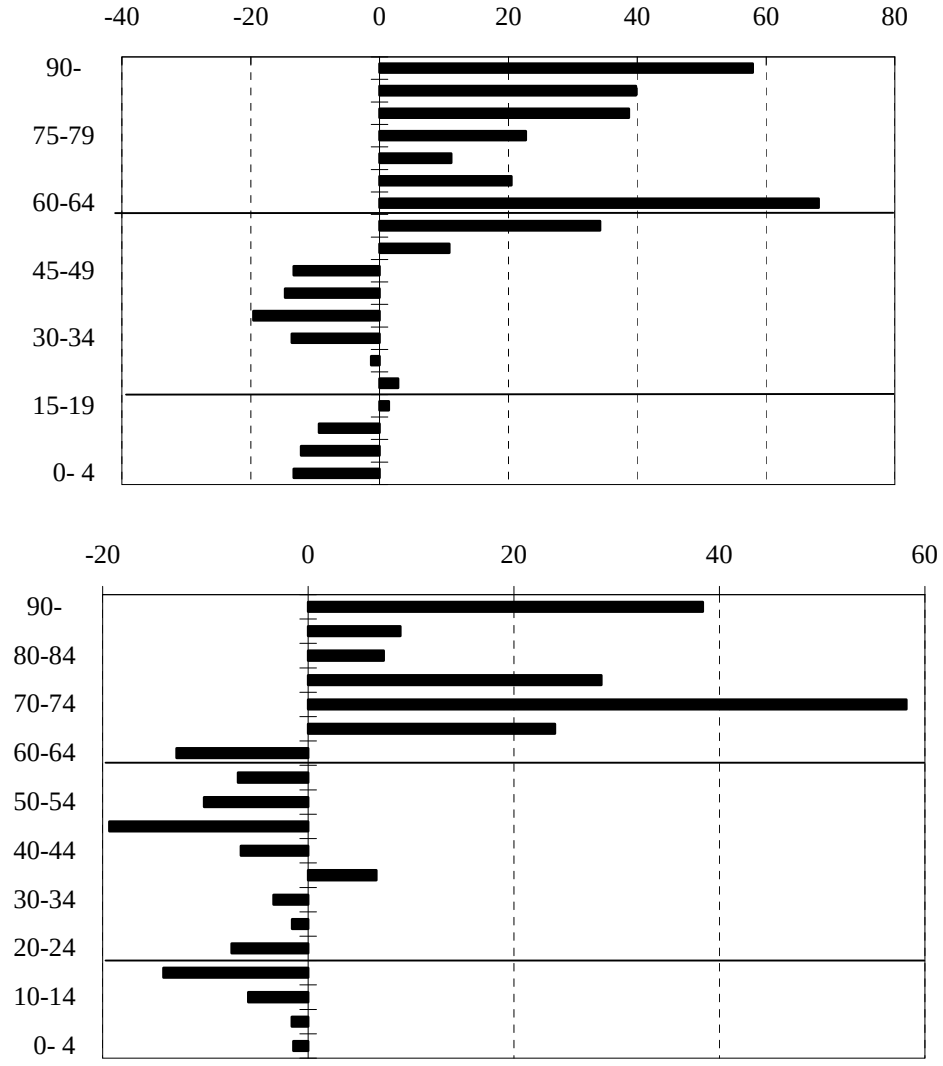

Rantala (1997) arvioi Suomen työllisyyden kasvavan 2.35 miljoonaan vuonna 2010, missä olisi kasvua lähes 300 000 vuodesta 1995. Työvoiman kysyntä kasvaisi vuosina 2001-2010 keskimäärin 0.6 prosenttia vuodessa.

Suomessa oli vuonna 1996 2.86 miljoonaa 20-59-vuotiasta kun heitä olisi Tilastokeskuksen edellä esitetyn väestöennusteen mukaan vuonna 2010 2.75 miljoonaa. Osa 20-59-vuotiaista ei kykene terveydellisistä syistä työntekoon, osa on opiskelijoita, osa varusmiehiä, osa äitiyslomalla tai kotiäitejä, jne. Vuonna 1996 20-59-vuotiaiden osallistumisaste eli työvoimaan kuuluvien osuus ikäluokan koko väestöstä, oli 82.8 prosenttia. (15-19-vuotiaiden osallistumisaste oli 22.1 prosenttia ja 60-64-vuotiaiden 22.9 prosenttia). Pulaa on jo nyt suurtyöttömyyden aikana tullut tiettyjen erikoisalojen osaajista. Tämä kehitys laajentuu uusille aloille ensi vuosikymmenen aikana.

Taulukossa 5.4 on vertailtu Suomen työvoimatilannetta vuodelta 1990 ja arviota vuodelle 2010. Työikäisiä, eli 15-64-vuotiaita on vuonna 2010 enemmän kuin vuonna 1990, mutta yli 60-vuotiaiden osuus on noussut 7.6 prosentista 11.6 prosenttiin. Suppeamman ikäryhmän 20-59-vuotiaat henkilömäärä on suunnilleen sama molempina vuosina, mutta osuus pienentynyt 83.5 prosentista 79.0 prosenttiin.

Osallistumisaste oli Suomessa 1980-luvun lopulla Euroopan kärkeä, mutta se on alentunut 1990-luvulla. Taulukossa on käytetty vuodelle 2010 vuosien 1990 ja 1996 osallistumisasteiden keskiarvoja ikäluokille 20-59 sekä 15-19- ja 60-64-vuotiaat. Tällöin koko ikäluokan 15-64-vuotiaat osallistumisaste laskee, sillä vähemmän aktiivisten 60-64-vuotiaiden osuus kasvaa ajan myötä. Perusoletuksena on siis, että varsinaisen työvoiman (20-59-vuotiaat) osallistumisaste nousee nykyisestä, muttei saavuta vuoden 1990 tasoa.

Käyttäen Rantalan (1997) arviota Suomen työllisten määrästä vuodelle 2010 ja edellä mainittua osallistumisastetta, alla oleva laskelma umpeutuu, jos työttömyys on keskimäärin kuusi prosenttia. Osallistumisasteen nousu vuoden 1990 tasolle merkitsisi tässä suhteessa kahdeksan prosentin työttömyyttä. Jos osallistumisaste kuitenkin jää alhaisemmalle tasolle, vallitsee Suomessa käytännöllisesti katsoen täystyöllisyys, joten ulkomaalaisen työvoiman tulo maahan ei olisi tässä mielessä ongelma. Tilanne muuttuu, jos eläkkeelle aletaan jäädä nykyistä myöhemmin, mihin jossain vaiheessa onkin todennäköisesti pakko mennä.

Taulukko 5.4 15-64-vuotiaat: väestö ja työvoima, 1000 henkeä

	1990			2010		
	15-64	20-59	15-19, 60-64	15-64	20-59	15-19, 60-64
15-64-vuotiaiden määrä[1]	3 367	2 812	555	3 486	2 752	734
Osuus 15-64-vuotiaista, %	100.0	83.5	16.5	100.0	79.0	21.0
Työvoiman määrä	2 537	2 366	171	2 464	2 304	151
Osallistumisaste, %[2]	75.3	84.1	30.8	71.7	83.7	26.7
Työllisten määrä[3]	2 450	2 289	161	2 350	2 210	140
Työttömien määrä	89	78	11	149		
Työttömyysprosentti[4]	3.5	3.3	5.8	6		

[1] = Vuoden 2010 luvut ovat Tilastokeskuksen arvio.

[2] = Ikäluokille 20-59 sekä 15-19- ja 60-64-vuotiaat on vuodelle 2010 käytetty vuosien 1990 ja 1996 osallistumisasteiden keskiarvoa.

[3] = Arvio koko työllisien määrälle vuonna 2010 on Rantalalta (1997). 20-59 sekä 15-19- ja 60-64-vuotiaiden työllisien määrä on tässä laskettu arvioidun osallistumisasteen avulla. (Työministeriön arvio työllisyydelle on 2 309 000 Työvoima 2017 -väliraportissa.)

[4] = Laskelman työttömyysprosentti vuodelle 2010 on se, jolla laskelma menee umpeen.

Työministeriön 2017 -väliraportin arvion mukaan työllisten määrä kääntyy 2010-luvulla loivaan laskuun, mutta vain noin 20 000 hengellä koko vuosikymmenen aikana. Työllisyys alenisi tällöin huomattavasti hitaammin kuin 15-59-vuotiaiden määrä, joten työmarkkinatilanne kiristyisi. Väestöennusteen mukaan 20-59-vuotiaita olisi vuonna 2020 enää 2.57 miljoonaa. Huoltosuhde laskettuna alle 20- ja yli 59-vuotiaiden määrän suhteena 20-59-vuotiaiden määrään nousisi vuoden 1996 0.80:sta 0.91:een vuonna 2010 ja 1.03:een vuonna 2020. Akuuttia tarvetta ulkopuoliselle työvoimalle voisi siten syntyä jo hieman yli kymmenen vuoden kuluttua, jos eläkkeelle edelleen siirrytään nykyiseen malliin keskimäärin 59 vuoden iässä.

Baltian maiden väestökehitys

Syntyvyyden lasku on 1990-luvulla ollut voimakas kaikissa Baltian maissa. Riippuen siitä, kuinka kauan kestää ennen kuin syntyvyys elpyy, tällä voi olla suuriakin vaikutuksia maiden kehitykseen. Työvoiman tarjonta on pienempää kuin se olisi, jos syntyvyys olisi normaalilla tasollaan. Pienet ikäluokat eli 1990-luvulla syntyneet astuvat työelämään noin vuodesta 2008 eteenpäin, eli maasta riippuen hieman ennen tai hieman jälkeen EU-jäsenyyden. Työvoiman vapaa liikkuminen toteutunee kuitenkin vasta

vuoden 2008 jälkeen. Ikäluokkien pieni koko hillitsee nuorten maastamuuttoa.

Kuolleisuus ylitti syntyvyyden Virossa vuonna 1997 noin 47 prosentilla. Syntyneitä oli vuodessa hieman yli 7 promillea suhteessa koko väestöön.[1] Kuudessa vuodessa 1990-luvulla Viron väestö on vähentynyt 75 500 hengellä. Näistä lähes 90 prosenttia on ollut poismuuttaneita venäläisiä, valkovenäläisiä ja ukrainalaisia. Viron väestön arvioidaan vähenevän vuosina 1996-2000 0.19 prosentilla vuodessa. Väestön määrä laskisi tällöin 1.4 miljoonaan. (United Nations 1997b.)

Yhdysvaltain Bureau of the Censuksen (International Data Base: http://www.census.gov/ipc/www/idbsum.html) mukaan Viron väestökehitys on jatkossakin negatiivinen eikä syntyvyys palaudu 1980-luvun tasolle. Kuvio 5.3 antaa kuvan Viron väestökehityksestä.

Taulukko 5.5 Viron väestön ikäjakauma

Ikäluokka	Väestö 1000 henkeä		Osuus koko väestöstä, %	
	1997	**2005**	**1997**	**2005**
60-	280	284	19.5	20.9
20-59	776	762	54.0	56.2
0-19	382	311	26.6	22.9
Yhteensä	1 438	1 357	100.0	100.0
	1997	**2005**		
Huoltosuhde[1]	0.85	0.78		

Lähde: U.S. Bureau of the Census

[1] = Alle 20- ja yli 59-vuotiaiden määrä suhteessa 20-59-vuotiaiden määrään.

[1] Syntyneitä oli Suomessa vuonna 1996 lähes 12 promillea suhteessa koko väestöön.

Kuvio 5.3 Viron väestöpyramidit 1996, 2010 ja 2020

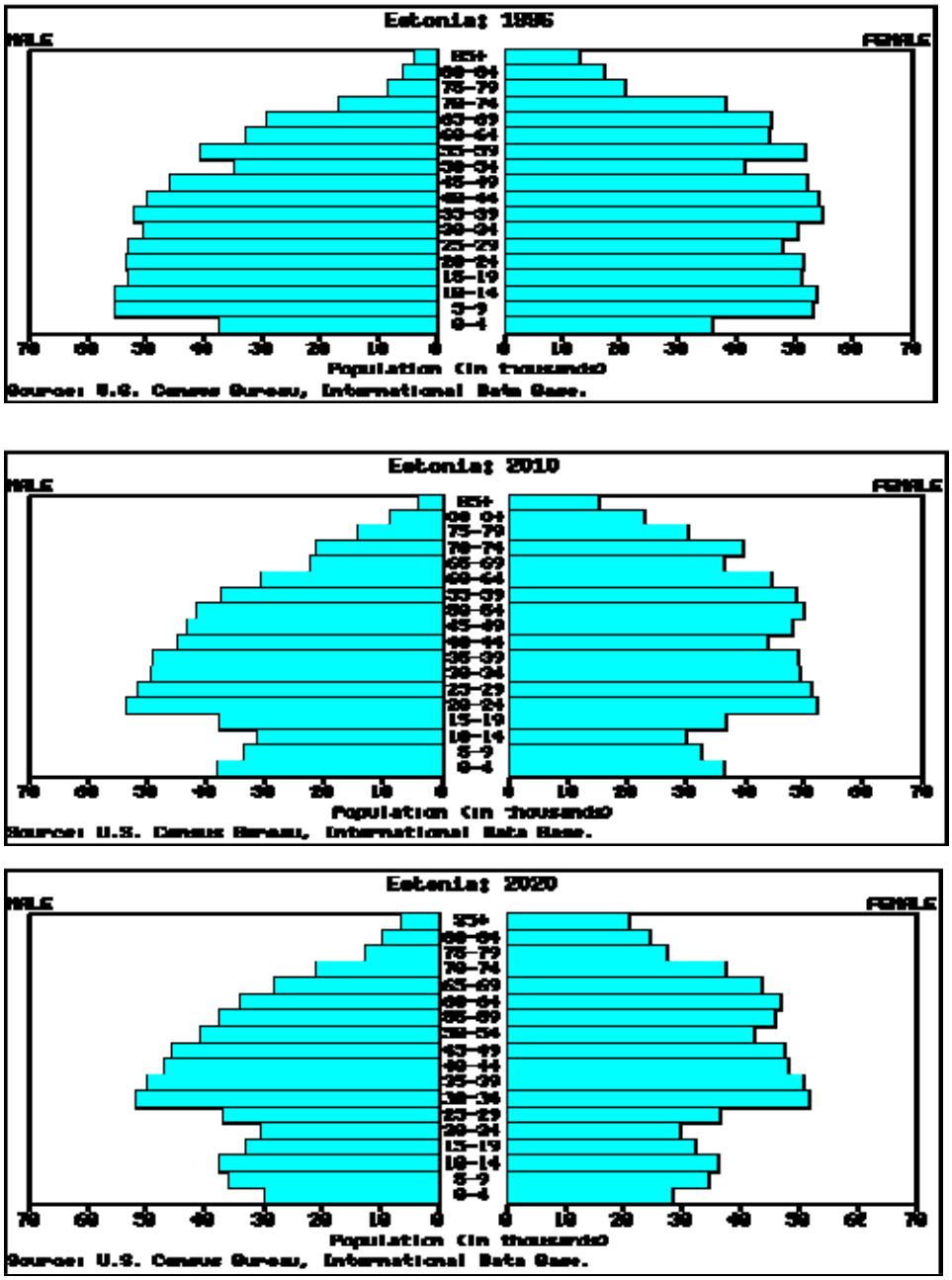

Bureau of the Census arvioi, että Viron syntyvyys nousee 11 promilleen vuonna 2005. Suomen vastaavien lukujen laitos arvioi laskevan 12:sta 10:een. Tilastokeskuksen arvio vuodelle 2010 on 11 promillea. Viron väestö vähenisi kuitenkin keskimäärin 0.4 prosenttia vuodessa vielä vuonna 2005, jolloin Virossa olisi noin 1 357 000 asukasta. Tästä eteenpäin väestön määrä laskisi edelleen samaa vauhtia. Kokonaishedelmällisyysluku on tällä hetkellä 1.3, mutta sen odotetaan nousevan 1.4:ään vuoteen 2005 mennessä.

Latvian väestön nettokasvu (syntyneet – kuolleet) on ollut negatiivinen vuodesta 1992, mutta väheneminen on vuoden 1994 jälkeen alkanut tasaantua. Syntyvyys aleni kuitenkin rajusti. Vuonna 1997 Latviassa asuneiden ja siellä syntyneiden joukossa oli vuonna 1989 syntyneitä lähes 24 000 Latvian ja 6 000 jonkin muun maan kansalaista, mutta vuonna 1996 syntyneitä oli vastaavasti vain 13 000 ja 3 000. Syntyvyys oli vuonna 1996 noin 8 promillea suhteessa koko väestöön. Latvian kantaväestön keski-ikä on korkeampi kuin Latvian venäläisen väestön, mitä jonkin verran korjaa edellisten jälkimmäisiä hieman korkeampi syntyvyys. (United Nations 1997c.)

Bureau of the Census arvioi Latvian väestökehityksen vielä Viroakin synkemmäksi. Väestön määrä vähenee 1990-luvulla 1.4 prosenttia vuodessa ja ensi vuosikymmenelläkin 0.8 prosenttia vuodessa. Syntyvyys nousee 11 promilleen vuonna 2005, kuten Virossa. Kokonaishedelmällisyysluku on tällä hetkellä 1.2, mutta sen odotetaan nousevan 1.5:een vuoteen 2005 mennessä.

Liettuan väestökehitys ei Bureau of the Censuksen kuitenkaan olisi yhtä synkkä kuin Viron. 1990-luvulla väestön määrä vähenisi 0.4 prosenttia vuodessa ja ensi vuosikymmenellä 0.2 prosenttia vuodessa. Syntyvyys nousisi vuoden 1997 11 promillesta 12 promilleen vuoteen 2005 mennessä. Kokonaishedelmällisyysluku on tällä hetkellä 1.5, mutta sen odotetaan nousevan 1.7:ään vuoteen 2005 mennessä.

5.2 Työvoiman liikkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä ja Baltian maiden EU-jäsenyys

Edellä tarkasteltiin väestökehitystä Suomessa ja Baltian maissa 1990-luvulla sekä arvioita tulevasta kehityksestä. Seuraavassa luodaan katsaus siihen, millaiset tekijät vaikuttavat maasta- ja maahanmuuttoon.

Ihmisten hakeutumiseen työn perässä muille alueille ja muihin maihin vaikuttaa moni tekijä, joista osa on taloudellisia, osa ei. Tässä luvussa käsitellään ainoastaan ns. normaaleja olosuhteita, sillä muuton syyt voivat

olla myös poliittisia ja liittyä paikallisiin sekasortoisiin tiloihin. Näiden tekijöiden ei kuitenkaan voida katsoa olevan ajankohtaisia EU:ssa eikä itälaajenemisen yhteydessä.

Jos lähtömaasta on historiallisesti suuntautunut paljon muuttoliikettä ulos, on siirtolaisuus luonnollinen vaihtoehto työtä etsiessä myös nykyisin. Esimerkiksi Irlannilla on pitkät siirtolaisuuden perinteet. Lisäksi jos kohdemaassa on paljon aikaisemmin omasta maasta lähteneitä siirtolaisia, on sinne helpompi lähteä. Tällöin kulttuurishokki ei ole yhtä suuri ja siirtolaisilla saattaa olla virallisia tai epävirallisia järjestöjä auttamassa uusia siirtolaisia alkuun kohdemaassa.

Jos lähtömaan talouden rakenne on homogeeninen, on eri alueiden ja talouden sektoreiden kehitys keskenään enemmän samanlaista kuin jos talouden rakenne on monipuolinen. Edellisessä tapauksessa siirtolaisuus on todennäköisempää kuin jälkimmäisessä, koska talous ei anna työllistymisvaihtoehtoja työttömyyden edessä. (Daveri – Faini 1996.)

Kohdemaan valintaan vaikuttavat maantieteellinen ja kulttuurinen etäisyys. Mitä lähempänä kohdemaa näissä suhteissa on, sen helpompaa muuttaminenkin on. Viro on kulttuurisesti suhteellisen lähellä pohjoismaita, ja Tallinnasta on helppo käydä Helsingin seudulla viikolla töissä ja sen jälkeen mennä viikonlopuksi takaisin perheen pariin. Näissä suhteissa Virosta on hyvin helppo tulla Suomeen töihin ja päinvastoin. Tällaisten ”rajatyöntekijöiden” lukumäärä on vielä ollut pieni mutta sen odotetaan kasvavan (Työministeriö 1998).

Selkeä taloudellinen tekijä on odotettavissa oleva tulovirta suhteessa kotimaassa odotettavissa olevaan. Mitä enemmän tulotasoaan on mahdollista kasvattaa muuttamalla toiseen maahan, sen todennäköisempää muuttaminen on. Muuttamisesta koituu kuitenkin myös taloudellisia kustannuksia tavaroiden siirtämisestä, asunnon etsimisestä jne. Lisäksi työpaikan löytämiseen liittyy epävarmuustekijöitä: työtä ei ehkä heti löydy tai palkkataso saattaa olla alhaisempi kuin muuttaja on ajatellut saavuttavansa.

Suomessa keskimääräinen bruttopalkka oli huhtikuussa 1997 11 300 markkaa kuukaudessa. Virossa se oli noin 1 180 markkaa, Tallinnassa noin 1 400 markkaa. Eroa pienentää Suomen korkeampi verotus ja hintataso. Virossa on käytössä 26 prosentin tulovero kaikille tuloille. Ostovoimalla mitattuna Viron bruttokansantuote henkeä kohti on noin neljännes Suomen tasosta. Latvian keskimääräinen bruttopalkka oli vuonna 1996 noin 830 markkaa ja nettopalkka noin 670 markkaa. Liettuassa keskimääräinen bruttopalkka oli joulukuussa 1996 noin 890 markkaa ja nettopalkka noin 660 markkaa.

Ostovoiman kasvamiseen ei kuitenkaan välttämättä tarvita ansiotyötä, sillä yhteiskunnasta riippuen saattaa tarjoutua myös muita tulomuotoja esimerkiksi toimeentulo- tai työttömyysturvan muodossa. Riippuen lähtömaan taloudellisesta kehitystasosta nämäkin saattavat tarjota mahdollisuuden kohottaa elintasoa kohdemaassa.

Työmarkkinatilanne vaikuttaa muuttohalukkuuteen. Jos lähtömaassa on huono työllisyystilanne, on muuttohalukkuus korkeampi kuin jos maassa on täystyöllisyystilanne. Viron työttömyysaste noin viisi prosenttia, Latvian seitsemän prosenttia ja Liettuan seitsemän prosenttia.

Vastaavasti jos kohdemaassa on huono työllisyystilanne, pienenee muuttohalukkuus. Suomen työmarkkinoilla vallitsee tällä hetkellä työvoiman ylitarjontatilanne 1990-luvun alun laman jäljiltä. Tilanne alkaa kuitenkin muuttua ensi vuosikymmenellä, kun vuosina 1945-49 syntyneet erityisen suuret ikäluokat tulevat eläkeikään. Kun väestö ikääntyy, kasvaa muun muassa hoivatyön tarve. Rantala (1997) arvioi, että ensi vuosikymmenellä teollisuuden työvoiman kysyntä vähenisi noin prosentin vuodessa, mutta rakennustoiminnan, kaupan, majoitus- ja ravintolatoiminnan sekä julkisen sektorin työvoiman kysyntä olisi riittävän voimakasta siten, että työvoiman kysyntä kasvaisi keskimäärin 0.6 prosenttia vuodessa. Suomen työmarkkinatilanne muuttuukin Viron EU-jäsenyyden alkuvuosiin mennessä nykyistä tasapainoisemmaksi.

Monilla ulkomaalaisryhmillä on yleensä korkeampi työttömyysaste kuin maan omilla kansalaisilla. Riittävän kielitaidon puuttuminen heikentää työnsaantimahdollisuuksia. Virolaisille on suhteellisen helppo oppia suomen kieli, mutta latvian-, liettuan- ja venäjänkielisille tilanne on toinen. Kaikkien ulkomaalaisten työttömyysaste Suomessa oli 48 prosenttia vuonna 1996. Virolaiset asettuivat läheisestä kielisukulaisuudestaan huolimatta keskiarvon kohdalle 47 prosenttiin. On kuitenkin mahdotonta sanoa, mikä on tämän tilastoinnin ulkopuolelle jäävän pimeän työn merkitys todelliselle työllisyydelle.

Muuttamiseen liittyy myös ei-taloudellisia tekijöitä, jotka saattavat olla ja usein ovatkin tärkeämpiä kuin taloudelliset. Arvioiden tekemisen kannalta tämä on hankalaa, koska ei-taloudellisia tekijöitä on yleensä vaikea, ellei mahdoton mitata. Tällainen ei-taloudellinen ja vaikeasti arvioitavissa oleva tekijä on muuttamiseen liittyvät sosiaaliset ja psyykkiset kustannukset. Jos muuttamiseen liittyy vanhan ystäväpiirin menetys ja sukulaisuussuhteiden katkeaminen, ei uuteen maahan muuttaminen muodostu pienellä elintason nousulla houkuttelevaksi.

Ikä ja koulutustaso ovat niin ikään tekijöitä, jotka vaikuttavat siirtolaisuuteen. Nuoret, hyvin koulutetut ja kielitaitoiset lähtevät keskimääräistä herkemmin työn perässä ulkomaille. Muuttohalukkuuteen vaikuttaa lisäksi muun muassa ilmasto. Suomen ilmasto on maahanmuuttohalukkuutta vähentävä tekijä.

Kielitaidon lisäksi myös koulutustasolla on vaikutus työllistymiseen. Koulutustaso Baltian maissa on suhteellisen korkea ja perustieteiden osaamisessa on Neuvostoliiton ajoilta jatkuvia perinteitä. Kun vuonna 1995 Suomessa oli 260 opiskelijaa 10 000 asukasta kohti ylemmällä korkeakoulutasolla, vastaava luku oli vuonna 1996 Virossa 149 ja Latviassa 204 sekä vuonna 1994 Liettuassa 138. Koulutustaso on Baltian maista korkein Latviassa. (Berg 1997b.)

Ero Suomen ja Baltian maiden välillä kasvaa tohtorikoulutustasolle tultaessa. Jos Viron lukuihin kuitenkin lisätään alempaa korkeakoulututkintoa opiskelevat, luvut ovat suunnilleen samalla tasolla kuin Suomessa. Tähän vaikuttaa Baltian maiden itsenäistymisen aiheuttama muutos tutkintojärjestelmässä. Tilanne korjautuu aikaa myöten eikä korkeakoulutuksen väestöintensiteetin välillä liene pitkällä aikavälillä suurtakaan eroa Suomen ja Baltian maiden välillä. (Berg 1997b.)

1990-luvulla kouluttamattomien osuus Viron työllisistä on laskenut ja ammattikoulutettujen osuus vastaavasti noussut. Samaan aikaan työllisten kokonaismäärä on laskenut. Kerem ja Piliste (1997) arvioivat Viroon syntyvän keskipitkällä aikavälillä ylitarjontaa yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen koulutuksen saaneista, mutta puutetta teollisuuden ja palvelualojen korkeasti koulutetusta osaajista. Tällä hetkellä ongelmana on edelleen myös perusliiketaloudellisen osaamisen puute.

Viron nopea talouskasvu pienentää elintasokuilua ja Virossakin työvoiman kysyntä on todennäköisesti riittävää työttömyyden pitämiseen suhteellisen alhaisella tasolla. Kovin suurta muuttovirtaa Virosta, muista Baltian maista puhumattakaan, Suomeen tuskin suuntautuu. Muuttoliikkeen saattaisi aiheuttaa talouslama ja työttömyyden nopea kasvu Virossa, mutta niiden todennäköisyys ei tällä hetkellä ole kovinkaan suuri. Lisäksi Suomen korkeahko työttömyys hillitsee tällä hetkellä muuttohaluja.

Suomen väestöpyramidin epäsuotuisa kehitys merkitsee sitä, että nykyinen suurtyöttömyys kääntyy vähitellen työvoimapulaksi. Koska eläkeläisten määrä kasvaa niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin, olisi Suomen kannalta edullista, että maahamme tulisi väestöä ulkomailta. Kulttuurisen läheisyyden vuoksi Viro olisi tässä suhteessa erittäin hyvä lähtömaa. Siir-

tolaisuus tuo kansantalouteen dynamiikkaa, mitä ikääntyvä väestö ei voi tarjota.

Jonkinlainen merkitys saattaa olla suomalaisten siirtymisellä Viron työmarkkinoille. Suomesta siirtyy lähinnä yrittäjiä uusille markkinoille ja jonkin verran työvoimaa suomalaisessa omistuksessa oleviin yrityksiin. Heidän lukumääränsä voidaan kuitenkin olettaa suhteellisen vähäiseksi ja joka tapauksessa vähäisemmäksi kuin virolaisten siirtyminen Suomeen.

5.3 Maahanmuuton vaikutuksia

Monissa tutkimuksissa lähdetään siitä, että maahanmuuttajat ovat substituutteja kotimaiselle vähän koulutetulle työvoimalle mutta komplementteja kotimaiselle korkeasti koulutetulle työvoimalle. Tällöin seurauksena olisi joko vähän koulutetun työvoiman palkkatason aleneminen työvoiman tarjonnan kasvun vuoksi tai, jos palkkataso on alaspäin jäykkä, työttömyyden kasvu. Lisäksi koulutetun työvoiman kysyntä nousisi, mutta koska lyhyellä aikavälillä sen tarjonta on muuttumaton, sen palkkataso nousisi.

Suomella on historiallisia kokemuksia muuttoliikkeestä Suomen sisällä ja Suomesta pois, mutta varsinaista muuttoliikettä Suomeen ei ole suuressa määrin koettu. Seuraavassa käsitellään lyhyesti tutkimuksia Saksasta ja Espanjasta.

Bauerin ja Zimmermannin (1995) mukaan KIE-maiden koulutetun, mutta työttömänä olevan työvoiman maastamuutto voi nostaa varallisuutta Euroopan unionissa lähtömaataan vahingoittamatta. Lisäksi siirtolaisuus alentaisi kohdemaan työttömyyttä, koska koulutetun työvoiman maahanmuutto lisää myös kouluttamattoman työvoiman kysyntää. Sen sijaan kouluttamattoman työvoiman maahanmuutto lisää kouluttamattomien työttömyyttä.

Siirtolaisuus Saksaan on nostanut saksalaisia kokonaispalkkoja. Kouluttamattomat siirtolaiset ovat toimineet komplementteina koulutetulle saksalaiselle väestölle. Samaan aikaan ei ole havaittavissa vaikutusta kouluttamattoman työvoiman palkkatasoon. Siirtolaisuudella on ollut pieni vaikutus toimihenkilöiden palkkatasoon, ja positiivinen vaikutus korkeasti koulutettujen työntekijöiden palkkatasoon. (Haisken-DeNew – Zimmermann 1996.)

Doladon *et al.* (1996) tulosten mukaan maahanmuutto Espanjaan voi hieman nostaa sekä kotimaisten kouluttamattomien henkilöiden palkkatasoa että kokonaistyöllisyyttä. Kouluttamattomien henkilöiden työllisyys

on kuitenkin tarkasteluajanjaksolla 1990-luvulla vähentynyt hieman. Maahanmuuton määrän kasvaessa positiiviset tulokset voivat kuitenkin kääntyä päinvastaisiksi. (Dolado *et al.* 1996.)

5.4 Muuttaminen Suomen ja Baltian maiden välillä 1990-luvulla

Baltian maista on Suomeen tullut 1990-luvulla selvästi eniten virolaisia. Latvian ja Liettuan kansalaisia asuu Suomessa hyvin vähän.

Taulukko 5.6 Suomen ja Baltian maiden välinen muuttoliike lähtö- ja tulomaittain 1992-1996

	Viro ⇒ Suomi	Suomi ⇒ Viro	Latvia ⇒ Suomi	Suomi ⇒ Latvia	Liettua ⇒ Suomi	Suomi ⇒ Liettua
1992	2 637	130	49	1		
1993	2 648	226	52	12		
1994	1 739	297	43	7		
1995	1 263	363	42	13	15	5
1996	875	367	48	7	44	9
Yhteensä	9 162	1 383	234	40		

Lähde: Tilastokeskus

Latvialaiset ja liettualaiset suuntautuvat paljon virolaisia herkemmin muun muassa Keski-Eurooppaan kuin Suomeen. Esimerkiksi Latviasta muutti vuonna 1996 Saksaan 638, Yhdysvaltoihin 453 ja Israeliin 581 henkeä.[2] Erityisesti Liettua on monella tapaa osa Keski-Eurooppaa ja Saksan henkisessä vaikutuspiirissä. Sen sijaan Viro on lähempänä pohjoismaita.

Myöskään jatkossa ei ole nähtävissä, että Latviasta tai Liettuasta suuntautuisi Suomeen merkittävää siirtolaisuutta. Esimerkiksi Puolasta kohdistunee suurempi, joskin pieneksi jäävä paine, koska Puolassa on huomattavasti suurempi väestö kuin Latviassa ja Liettuassa yhteensä. Virosta sen sijaan saattaa Suomeen tulla enemmänkin ihmisiä. Taulukossa 5.7 on esitetty Suomessa asuvien Baltian maiden kansalaisten määrä vuosina 1992-97 ja muutos edellisestä vuodesta. Virolaisten määrä nousi nopeasti vuo-

[2] *Etnisten* latvialaisten nettomääräinen maahanmuutto Latviaan oli vuonna 1996 positiivinen 402. Suurin osa nettomääräisestä maahanmuutosta syntyi Venäjän kanssa, 317 henkeä. Länteen oli suurin negatiivinen saldo Saksaan, mutta muuttotappio oli sinnekin vain 30 henkeä. Suomeen muutti latvialaisten tilastojen mukaan vain yksi henkilö vuonna 1996, joten tilastotiedot eroavat suomalaisista tilastoista merkittävästi. Koko Latvian väestön osalta oli 7 252 hengen muuttotappio, joista venäläisiä oli 5 100 ja ukrainalaisia 744 henkeä. (Demografic Yearbook of Latvia 1997.)

sikymmenen alkupuolella mutta kasvu on sittemmin hidastunut. Näistä Viron kansalaisista on kuitenkin jopa kaksi kolmasosaa inkerinsuomalaisia paluumuuttajia ja heidän perheenjäseniään (Työministeriö 1998). Osa Virosta tulleista on lisäksi tilastoitu Neuvostoliiton kansalaisiksi. Heitä oli vuoden 1997 lopussa Suomessa 4 675 henkeä, mutta heidän määränsä on vähenemässä, koska Neuvostoliiton kansalaisuutta ei enää myönnetä.

Taulukko 5.7 Suomen väestö kansalaisuuden mukaan 1992-97 ja muutos edellisestä vuodesta, %

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Virolaiset	3 380	5 893	7 472	8 446	9 038	9 689
- muutos, %	369	74	27	13	7	7
Latvialaiset	35	74	100	98	108	134
- muutos, %	483	111	35	-2	10	24
Liettualaiset	34	47	64	83	132	163
- muutos, %	325	38	36	30	59	23

Lähde: Tilastokeskus

Vuoden 1996 lopussa Suomessa asui 8 876 viroa, 82 latviaa ja 124 liettuaa äidinkielenään puhuvaa henkilöä. Baltiasta Suomeen tulleet henkilöt eivät siten ole olleet maiden venäjänkieliseen vähemmistöön kuuluvia, paitsi jos heillä on Venäjän tai Neuvostoliiton passi.

Virossa syntyneitä oli Suomessa vuoden 1996 lopussa vain 5 994 eli noin 3 000 vähemmän kuin virolaisia tai vironkielisiä. Jos tilastot ovat luotettavia, nämä henkilöt ovat todennäköisesti enimmäkseen etnisiä virolaisia, jotka ovat syntyneet muualla Neuvostoliitossa ja ovat sittemmin hankkineet Viron kansalaisuuden. Latviassa syntyneitä oli 162 ja Liettuassa syntyneitä 100 henkeä.

5.5 Johtopäätöksiä

Vapaan liikkuvuuden toteutuminen Suomen ja Baltian maiden välillä lisää potentiaalisesti maahanmuuttoa Suomeen. Vapaa liikkuvuus ei kuitenkaan toteudu heti EU-jäsenyyden toteutuessa vaan vasta todennäköisesti jopa kymmenen vuoden siirtymäajan jälkeen. Suomen kannalta maahanmuuton paine tulee ensisijaisesti Virosta ja johtuu lähinnä suuresta elintasoerosta maiden välillä ja läheisistä kulttuuriyhteyksistä. Latviasta ja Liettuasta länteen suuntautuva muuttopaine kohdistuu lähinnä muualle Euroopan unionin alueelle, erityisesti Saksaan, Ruotsiin ja Tanskaan.

Virolaisten muuttohalukkuutta vähentää Viron ja Suomen välisen elintasoeron pieneneminen sekä Suomessa vielä tällä hetkellä vallitseva korkea työttömyys. Viron EU-jäsenyyden alkuvuosina väestökehitys alkaa kuitenkin Suomessa kehittyä kiihtyvässä määrin epäedullisesti suurten ikäluokkien alkaessa jäädä eläkkeelle suunnilleen vuodesta 2004 alkaen. Tämä lisää vähitellen työvoiman tarvetta Suomessa.

Ei kuitenkaan ole poliittisista syistä todennäköistä, että Baltian maiden EU-jäsenyys välittömästi vapauttaisi työvoiman liikkuvuuden. EU:n laajentuessa köyhiin Välimeren maihin 1980-luvulla asetettiin suhteellisen pitkät siirtymäajat, jotka kestivät pisimmillään jopa kymmenen vuotta. On odotettavissa, että suhteellisen pitkiä siirtymäaikoja työvoiman liikkuvuuden vapautumiselle asetetaan myös EU:n itälaajenemisen yhteydessä.

Uuden työvoiman jonkin asteinen maahanmuutto Suomeen olisi taloudellista aktiviteettia piristävä tekijä, joka koituisi kansantalouden hyväksi erityisesti huomioon ottaen Suomen demografinen kehitys. Demografinen kehitys on kuitenkin Virossa vieläkin kärjistetympää, mikä omalta osaltaan hillitsee maastamuuttoa.

Jos oletetaan, että Viron ja Suomen talouskehitys on normaalia ja tulotasot konvergoituvat, ja jos Virosta olisi vielä tässäkin vaiheessa rohkean arvion mukaan muuttamassa pois 20 prosenttia väestöstä, mistä puolet Venäjälle, ei kyseessä olisi kuin 150 000 hengen potentiaalinen maastamuutto länteen. Hekään eivät varmasti muuttaisi yhtenä aaltona. Jos kuitenkin oletetaan, että Suomen osuus voisi tästä paineesta olla puolet, olisi kyseessä 75 000 henkeä eli noin 1.5 prosenttia Suomen väestöstä. Ottaen huomioon se, että Suomessa on muihin Euroopan unionin maihin verrattuna poikkeuksellisen vähän ulkomaalaisia, seurauksena olisi korkeintaan Suomen aseman osittainen eurooppalaistuminen.

6 SUORAT SIJOITUKSET

Suorat sijoitukset vähemmän kehittyneille alueille perustuvat yleensä ainakin osittain korkeamman teknologian siirtoon. Suorilla sijoituksilla on yleensä positiivisia tuottavuuden kehitystä ja talouskasvua nopeuttavia heijastusvaikutuksia myös muualle kohdemaan talouteen. Osa heijastusvaikutuksista voi kuitenkin olla myös negatiivisia.

Suurin osa kaikista suorista investoinneista Baltian maihin on perustunut haluun etabloitua paikallisille uusille markkinoille. Etabloitumista on helpottanut paikallisen kilpailun vähyys. Lisäksi suurin osa sijoituksista on kohdistunut suljetun sektorin palveluihin tai vientiin Venäjälle ja muualle entisen Neuvostoliiton alueelle erikoituneeseen teollisuuteen. Sen sijaan suorat investoinnit, jotka pyrkisivät hyödyntämään paikallista tuotantoa viennissä Euroopan unioniin tai muihin maihin ovat olleet vähäisempiä. Tällainen poikkeus on ainakin Virossa toimiva suomalainen Elcoteq. Tämä asiantila on osittain johtunut voimassa olleista ja osittain edelleen voimassa olevista kaupan rajoitteista muun muassa tekstiili- ja elintarviketeollisuuden sekä palvelujen kaupassa. Lisäksi EU:n tiukat alkuperärajoitukset ja Eurooppa-sopimusten bilateraalinen luonne ovat vaikuttaneet tähän suuntaan. Monilla toimialoilla vapaakauppaan oikeuttava alkuperäraja on vähintään 60 prosenttia jalostusarvosta. Alkuperän kumuloituminen on kuitenkin jo sallittu Baltian maiden sisällä ja laajenee lähiaikoina kattamaan kaikki hakijamaat. (Sorsa 1997.)

6.1 Suorien sijoitusten merkitys Suomelle

Tarkasteltaessa 30 suurimman suomalaisen teollisuusyrityksen kansainvälistymistä vuosina 1980-95, havaitaan, että Suomesta on suuntautunut ulkomaille suoria investointeja sitä enemmän mitä alhaisempi Suomen kilpailukyky työvoimakustannuksilla mitattuna on ollut ja mitä suurempi on ollut OECD-maiden ja Suomen talouksien kasvuvauhtien ero (Ali-Yrkkö 1996.)

1980-luvulla kansainvälistymisen vaikutukset olivat Suomelle pääasiassa positiivisia, mutta 1990-luvulla ulkomainen tuotanto on yhä enemmän muuttunut vaihtoehdoksi kotimaiselle tuotannolle. Tämä kehitys on tapahtunut erityisesti perusteollisuudessa. Sen sijaan tutkimus- ja tuotekehittelyintensiivisissä yrityksissä koti- ja ulkomaisen tuotannon vaihtelut ovat olleet positiivisesti korreloituneita. Myös ruotsalaiselle teollisuudelle

on ulkomainen tuotanto muodostunut yhä enemmän vaihtoehdoksi kotimaiselle. (Ali-Yrkkö 1996.)

Erkkilän (1997) tulosten mukaan suomalaisten yritysten suorat investoinnit johonkin tiettyyn maahan ovat vuosina 1975-94 korreloineet positiivisesti kohdemaan bruttokansantuotteen, EU:n sisämarkkinoiden, kohdemaan Suomen vientiosuuden sekä Suomen ja kohdemaan tuotantorakenteen samankaltaisuuden kanssa. Baltian maiden alhainen bruttokansantuote ja erilainen tuotantorakenne ovat siten suoria investointeja potentiaalisesti rajoittavia tekijöitä. Viron kasvu vuonna 1997 jo Suomen kahdeksanneksi suurimmaksi vientimaaksi on suoria investointeja tukeva tekijä kuten myös odotukset sisämarkkinoiden laajenemisesta Suomenlahden etelärannalle.

Vastaavasti ulkomaiset suorat investoinnit korkeiden kustannusten Suomeen ovat viime aikoina suuntautuneet keskimääräistä enemmän teknologialtaan suhteellisen korkeille toimialoille, kuten kemian teollisuuteen ja sähköteknisten tuotteiden valmistukseen (Pajarinen 1997).

Suomesta on viime vuosina tehty paljon suoria investointeja ulkomaille. Vuonna 1997 niitä tehtiin ennakkotietojen mukaan lähes 23 miljardin markan arvosta, mikä vastaa vajaata 3.8 prosenttia bruttokansantuotteesta. Tästä summasta suuntautui Viroon 155 miljoonaa markkaa eli vain vajaat 0.7 prosenttia kaikista suorista investoinneista. Latvia ja Liettua olivat huomattavasti pienempiä suorien sijoitusten kohdemaita. Baltian maiden rooli Suomen suorissa investoinneissa on siten markkamääräisesti hyvin vaatimaton. On odotettavissa, että Viron osuus Suomen viennistä on jatkossakin selvästi suurempi kuin sen osuus Suomesta peräisin olevista suorista investoinneista.

Taulukko 6.1 Suorien sijoitusten virta Suomesta ulos 1993-1997, milj. mk ja osuus koko virrasta, %

	1993	1994	1995	1996	1997
Kaikki suorat sijoitukset	8 050	22 447	6 539	16 516	22 879
EU15	13 281	20 584	4 233	12 004	14 054
Muu Eurooppa	253	195	-700	3 007	2 945
Viro	..	113	112	134	155
Pohjois-Amerikka	710	958	2 078	-141	2 907
Muut	221	978	437	575	573
Uudelleen sijoitetut voitot	-6 415	-268	491	1 071	2 400
Osuus, %					
Kaikki suorat sijoitukset	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
EU15	165.0	91.7	64.7	72.7	61.4
Muu Eurooppa	3.1	0.9	-10.7	18.2	12.9
Viro	..	0.5	1.7	0.8	0.7
Pohjois-Amerikka	8.8	4.3	31.8	-0.9	12.7
Muut	2.7	4.4	6.7	3.5	2.5
Uudelleen sijoitetut voitot	-79.7	-1.2	7.5	6.5	10.5

Lähde: Suomen Pankki

Suomalaisten sijoitusten painopiste Virossa oli vuonna 1995 siirtymässä enemmän teknologian siirtoon sekä suomalaisen osaamisen ja yrityspalvelujen vientiin ja näihin liittyviin investointeihin. Alhaisiin tuotantokustannuksiin perustuvien investointien osuus oli vähenemässä. Investointien rakenne oli lähestymässä länteen suuntautuvien sijoitusten rakennetta. Investointien ei kyselytutkimuksissa ole nähty toimivan substituutteina vaan pikemminkin komplementteina kotimaiselle tuotannolle elektroniikka-, telekommunikaatio- ja tietoteollisuuden aloilla. Sen sijaan substituutteina investoinnit toimivat työvoimavaltaisilla aloilla kuten tekstiili- ja vaatetusalalla. Tämäkin kuitenkin vaikuttaa positiivisesti alan työllisyyteen suunnittelutyössä ja muussa korkeamman koulutuksen vaativassa työssä. Myös elintarvike- ja rakennusaineteollisuus saattavat osittain käyttää ulkomaan tuotantoa kotimaista tuotantoa korvaavina. (Borsos 1995).

Nämä tulokset tukevat toisiaan. Vähäistä ammattitaitoa ja halvempaa työvoimaa edellyttävät toiminnot ovat osittain siirtyneet ulkomaille. Sen sijaan tutkimus- ja tuotekehittelyintensiivisissä, eli korkeasti koulutettua työvoimaa käyttävissä yrityksissä sijoitukset ulkomaiseen tuotantoon ovat toimineet komplementteina kotimaiselle tuotannolle.

6.2 Baltian maat, EU-jäsenyys ja suorat investoinnit

Periaatteessa EU-jäsenyys tekee maan kiinnostavammaksi sijoituskohteeksi, koska jäsenyydellä on positiivinen vaikutus taloudelliseen kehitykseen. Jäsenyyden myötä rajasuoja muuhun sisämarkkina-alueeseen verrattuna alenee. Jäsenyys helpottaa vientiä uudesta jäsenmaasta muualle sisämarkkinoille, mutta vaikutus toimii toisinkin päin: muualta sisämarkkina-alueelta on helpompi viedä tuotteita uuden jäsenmaan alueelle. Kunkin Baltian maan kotimarkkinat ovat niin pienet, ettei monenkaan tuotteen paikallisen kulutuksen tyydyttäminen vaadi suurta tuotantolaitosta. Siten suurinvestointien teko Baltian maihin edellyttää usein myös vientinäkymiä. Tämä heikentää Baltian maiden kiinnostavuutta sijoituskohteena. Viron todennäköinen jäsenyys ennen Latviaa ja Liettuaa lisännee Viron kiinnostavuutta sijoituskohteena jälkimmäisten kustannuksella, mutta saattaa heikentänee koko alueen yhteenlaskettua vetovoimaa verrattuna tilanteeseen, missä kaikki Baltian maat liittyisivät ensimmäisten maiden joukossa.

Baltian maiden pieni koko nopeuttaa niiden tuotantokustannusten nousua ajan myötä suhteellisen lähelle suomalaista tasoa. Siten vaikka Baltian maat säilyvät vielä pitkään suhteellisesti halvempana tuotantopaikkana, siirtyy alhaisimpiin tuotantokustannuksiin perustuvien investointien painopiste yhä enemmän, jos taloudelliset ja poliittiset olot ovat riittävän vakaita ja talouskehitys suotuisaa, Venäjälle, Valko-Venäjälle ja Ukrainaan, jotka tulevat vielä paljon pidempään säilymään alhaisempien tuotantokustannusten maina.

Euroopan yhteisön laajentuessa alhaisempien tuotantokustannusten Espanjaan ja Portugaliin vuonna 1986, pelättiin niitä lähinnä olevassa EY-maassa Ranskassa että työvoimaintensiiviset tuotannonalat siirtyisivät Pyreneiden eteläpuolelle. Näin ei kuitenkaan käynyt vaikka Ranskasta suuntautui paljon suoria investointeja Espanjaan. Lisäksi Ranskan kauppayli-jäämä näiden maiden kanssa kasvoi huomattavasti. Sittemmin ristikkäiskaupan eli samanlaisten tuotteiden kaupan määrä Ranskan ja Espanjan välillä on alkanut kasvaa. (Faini – Portes 1995.)

Luvussa 2 sivuttua vertikaalista ristikkäiskauppaa, eli samanlaisten mutta erilaatuisten tuotteiden kauppaa, esiintyy tyypillisesti tilanteessa, missä kotimaahan suuntautuvat suorat sijoitukset tuovat maahan ulkomaista tuotantoteknologiaa, jota yhdistetään paikallisiin tekijöihin, yleensä työvoimaan, ja jolla tuotettuja hyödykkeitä viedään sen jälkeen ulkomaille. Horisontaalisesti differentioitujen tuotteiden kohdalla suorat sijoitukset

saattavat toimia substituutteina kotimaiselle tuotannolle. (Aturupane 1997.)

Viro on onnistunut houkuttelemaan suoria investointeja väkilukuunsa suhteutettuna kolmanneksi eniten kaikista KIE-maista. Taulukosta 6.2 nähdään, että Keski- ja Itä-Euroopan maiden osuus kaikista maailman suorista investoinneista on kuitenkin vaatimaton. Vuoden 1996 investointivirrasta KIE-maiden osuus oli 3.5 prosenttia ja koko investointikannasta 1.4 prosenttia. Viron osuus KIE-maihin vuonna 1996 tehdyistä suorista investoinneista oli 1.1 prosenttia, Latvian osuus 2.4 prosenttia ja Liettuan 1.2 prosenttia. KIE-maiden koko suorien investointien kannasta Viron osuus oli 1.8 prosenttia, Latvian 1.6 prosenttia ja Liettuan 0.6 prosenttia.

Taulukko 6.2 Koko maailman suorien sijoitusten virta kohdemaittain 1992-1996 sekä investointikanta 1996, milj. USD

Kohdemaa	1992	1993	1994	1995	1996*	1996* koko investointikanta
Maailma	173 761	218 094	238 738	316 524	349 227	3 233 228
Teollisuusmaat	119 692	138 762	142 395	205 876	208 226	2 269 313
Länsi-Eurooppa	85 861	83 979	77 120	115 589	105 379	1 302 485
Kehitysmaat	49 625	73 045	90 462	96 330	128 741	917 553
Keski- ja Itä-Eurooppa	4 444	6 287	5 882	14 317	12 261	46 363
Unkari	1 479	2 350	1 144	4 519	1 982	15 009
Puola	678	1 715	1 875	3 659	5 196	13 724
Venäjä	700	700	637	2 017	1 800	5 854
Tsekki	..	654	878	2 568	1 200	5 300
Romania	77	94	341	419	624	1 595
Ukraina	200	200	159	267	440	1 266
VIRO	82	162	215	202	138	838
LATVIA	29	45	214	180	292	760
Slovakia	-	199	203	183	150	735
Bulgaria	42	55	105	90	150	502
LIETTUA	10	30	31	73	152	297
Albania	20	58	53	70	72	272
Moldova	17	14	12	64	46	153
Valko-Venäjä	7	10	15	7	18	57

* Arvio.

Lähde: United Nations (1997a).

Yleensä eniten suoria sijoituksia kuhunkin Baltian maahan tehnyt maa on myös suurin viejä sinne. Vuoden 1996 lukuja käyttäen Suomi on EU-maista tärkein suora sijoittaja Viroon sijoitusten varannolla mitattuna ja myös tärkein viejä kaikista EU-maista. Ruotsi oli toisena molemmilla mittareilla tarkasteltuna. Latvian osalta tämä ajattelu ei kuitenkaan toimi, koska tärkein viejä, Saksa on vasta neljänneksi tärkein sijoittaja, ja tärkein sijoittaja Tanska on kuudenneksi suurin viejä Latviaan kaikista EU-maista. Kuitenkin vuonna 1997 Saksa oli noussut Tanskan jälkeen toiseksi tärkeimmäksi sijoittajaksi varannolla mitattuna. Sen sijaan Liettuan osalta Saksa oli vuonna 1996 sekä suurin viejä että sillä oli suurin suorien sijoitusten kanta.

Viron suorien investointien varanto suhteessa bruttokansantuotteeseen on hyvin korkea, vuonna 1995 jo noin 18 prosenttia. Latviankin vastaava luku oli maailman keskimääräisellä tasolla noin kymmenen prosenttia, mutta Liettuan huomattavasti tätä alhaisempi, vain hieman yli kaksi prosenttia bruttokansantuotteesta.

Taulukko 6.3 Koko maailman suorien sijoitusten kanta kohdemaittain 1990 ja 1995, % bruttokansantuotteesta

Kohdemaa	1990	1995	Kohdemaa	1990	1995
Maailma	8.3	10.1	**Tsekki**	-	8.7
Teollisuusmaat	8.3	9.1	**Puola**	0.5	7.2
Länsi-Eurooppa	10.9	13.4	**Ukraina**	-	7.1
Kehitysmaat			**Slovakia**	-	3.4
Keski- ja Itä-Eurooppa	1.3	4.9	**Romania**	-	3.2
Unkari	6.3	31.5	**LIETTUA**	**-**	2.4
VIRO	**-**	17.6	**Venäjä**	-	1.1
Albania	-	15.3	**Bulgaria**	-	0.8
LATVIA	**-**	10.5	**Valko-Venäjä**	-	0.4

Lähde: United Nations (1997a).

6.3 Suorat investoinnit Viroon

Vuonna 1997 suorat investoinnit Viroon kasvoivat voimakkaasti. Viro on onnistunut houkuttelemaan huomattavasti investointeja suhteessa väkilukuun ja sijoittuu KIE-maista tässä suhteessa kolmannelle sijalle.

Taulukko 6.4 Suorat investoinnit Viroon ja Virosta (virta), milj. EEK

	1996	1997				
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1-Q4
Kaikki suorat investoinnit, netto	1 330	954	378	761	-281	1 813
Virosta ulos	-485	-203	-370	-519	-721	-1 813
Viroon	1 814	1 157	748	1 280	441	3 626

Lähde: Eesti Pank

Kolmannes kaikista Viroon suuntautuneista suorista investoinneista on lähtöisin Suomesta. Toisena tulee Ruotsi reilun viidenneksen osuudellaan.

Taulukko 6.5 Suorat sijoitukset Viroon sijoittajamaittain 1992-96, milj. EEK

Maa	Pääoma yhteensä 3/96 mennessä,	josta osake-pääoman osuus, %,	lainojen ja muun pääoman osuus, %	12/96 loppuun mennessä	Osuus koko investointi-kannasta, %
Suomi	3 153	42.5	57.5	3 421	33.4
Ruotsi	2 000	49.6	50.4	2 278	22.2
Yhdysvallat	276	67.8	32.2	828	8.1
Venäjä	542	97.1	2.9	552	5.4
Tanska	256	20.4	79.6	432	4.2
Singapore				426	4.1
Britannia	369	70.6	29.4	348	3.4
Itävalta	293	81.5	18.5	327	3.2
Saksa				252	2.5
Alankomaat	229	89.7	10.3	200	2.0
Kaikki maat yhteensä	8 373	56.2	27.8	10 258	100.0

Lähde: Eesti Pank.

Vuonna 1996 Viroon tehdyistä suorista sijoituksista Suomen osuus oli 35 prosenttia, Yhdysvaltain 28 prosenttia, Tanskan 10 prosenttia ja Ruotsin 9 prosenttia. (Eesti Pank Bulletin No 3, 1997).

Vuoden 1997 ensimmäisellä neljänneksellä Viroon suuntautuneet suorat investoinnit menivät teollisuuteen (50 prosenttia), kuljetukseen, varastointiin ja liikenteeseen (29 prosenttia), rahoitustoimintaan (15 prosenttia), kiinteistö- ja vuokrauspalveluihin sekä palveluihin liike-elämälle (4 prosenttia) ja muille aloille (2 prosenttia) (Eesti Pank Bulletin 5/1997).

Vuoden 1997 toisella neljänneksellä Viron vastaanottamista suorista sijoituksista 54 prosenttia oli Suomesta, 16 prosenttia Tanskasta, 15 prosenttia Yhdysvalloista, 12 prosenttia Italiasta, 10 prosenttia Euroopan jälleenrakennuspankilta (EBRD) ja 9 prosenttia Luxemburgista. Ruotsi kotiutti investointeja. (Eesti Pank Bulletin No 7, 1997.)

Toisen neljänneksen investoinneista meni 73 prosenttia teollisuuteen, 31 prosenttia kaupan alalle, 24 prosenttia rahoitukseen ja 14 prosenttia majoitus- ja ravitsemustoimintaan. Investointeja kotiutettiin kuljetuksen, varastoinnin ja liikenteen alalta. (Eesti Pank Bulletin No 7, 1997.)

Vuoden 1997 kolmannella neljänneksellä Norja oli merkittävin sijoittaja (40 prosenttia kaikkiaan 1 248 miljoonasta kruunusta), Suomi toinen (20 prosenttia), ja Sveitsi kolmas (17 prosenttia). Tärkeimmät toimialat olivat teollisuus (48 prosenttia), kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle (36 prosenttia) ja rahoitus (23 prosenttia). (Eesti Pank Bulletin No 8, 1997.)

Taulukko 6.6 Suorat investoinnit Viroon toimialoittain 1992-31.3.1996

Toimiala	Koko pääoma, milj. EEK,	josta osakepääoman osuus, %	ja lainan ja muun pääoman osuus, %	Toimialan osuus koko pääomasta, %
Maa- ja metsätalous, metsästys	206	9.3	90.7	2.5
Kalastus	6			0.1
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	5			0.1
Teollisuus	4 035	69.7	30.3	48.2
Energia- ja vesihuolto	32			0.4
Rakentaminen	42			0.5
Kauppa, korjaustoiminta	1 746	30.7	69.3	20.8
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	175	47.1	52.9	2.1
Kuljetus, varastointi ja liikenne	1 144	57.5	42.5	13.7
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	270	86.1	13.9	3.2
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	210	57.8	42.2	2.5
Julkinen hallinto	30			0.0
Koulutus	12			0.1
Terveyspalvelut	1			0.0
Muut palvelut	489	42.0	58.0	5.8
Yhteensä	8 373	56.2	43.8	100.0

Lähde: Eesti Pank bulletin 6/1996.

Virosta ulos tehdyistä suorista investoinneista meni vuoden 1997 toisella neljänneksellä 63 prosenttia Latviaan ja 27 prosenttia Liettuaan. Kohteina olivat erityisesti kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle (55 prosenttia) mutta myös teollisuus (30 prosenttia). Kolmannella neljänneksellä virolaiset tekivät ulkomaille suoria sijoituksia 517 miljoonan kruunun arvosta, mistä 42 prosenttia Latviaan ja 57 prosenttia kiinteistö- ja vuokrauspalveluihin sekä palveluihin liike-elämälle. (Eesti Pank Bulletin No 7 ja No 8, 1997.)

Viro on ainoa Keski- ja Itä-Euroopan maa, joka on tehnyt huomattavia sijoituksia ulkomaille. Investointeja on tehty vuoden 1996 toiselta neljännekseltä alkaen ja niiden määrä on viime aikoina tasaisesti kasvanut.

Vuonna 1996 suorat investoinnit suuntautuivat aiempaa enemmän kaupan ja rahoituksen aloille. Sen sijaan teollisuuden sekä kuljetuksen, varastoinnin ja liikenteen osuus oli pienenemässä.

Taulukko 6.7 Suorat investoinnit Viroon 12/96 mennessä (varanto) ja vuonna 1996 (virta), osuus %

Toimiala	12/96 mennessä	Vuonna 1996
Kauppa	26	36
Rahoitus	7	27
Teollisuus	43	24
Muu	10	10
Kuljetus, varastointi ja liikenne	14	3
Yhteensä	100	100

Tärkeimmät suomalaiset investoinnit Virossa ovat Telecom Finlandin 24.5 prosentin osakkuus Eesti Telefonissa (ulkomaiset investoinnit yhteensä 799 miljoonaa kruunua) ja EMT AS:ssä (495 miljoonaa kruunua), Radiolinja 50 prosentin osakkuudella Radiolinja Eesti AS:ssä (350 miljoonaa kruunua), Neste Oy 210 miljoonalla kruunulla polttoainekaupassa, Elcoteq 66.8 prosentin ja Finnfund 33.2 prosentin osuuksilla Elcoteq Tallinn AS:ssä (117 miljoonaa kruunua), Baltia Beverages Holdin eli Hartwall-Pripps 75 prosentin osuudella Saku Õlletehasessa (103 miljoonaa kruunua) ja Kemira Agro 100 prosentin osuudella Kemira Agro Eesti AS.ssä (90 miljoonaa kruunua).

6.4 Suorat investoinnit Latviaan

Latvian ulkomainen investointikanta on kasvanut tasaisesti koko 1990-luvun. Investointikanta oli vuonna 1997 noin kuudesosa kyseisen vuoden bruttokansantuotteesta.

Tanska nousi vuonna 1994 Latvian tärkeimmäksi suoraksi sijoittajaksi. Suomen osuus on suhteellisen vaatimaton, vajaat kolme prosenttia. Latvian osuus laski kuitenkin vuoden 1997 aikana. Samoin kävi toiseksi suurimmalle sijoittajalle, Venäjälle. Niiden yhteenlaskettu osuus koko suorien investointien kannasta on alentunut noin yhdeksän prosenttiyksikköä. Myös Yhdysvaltain osuus on laskenut tasaisesti siitä, kun se oli vuona 1992 ylivoimaisesti merkittävin sijoittaja.

Taulukko 6.8 Ulkomaisten suorien sijoitusten kokonaiskanta Latviassa sijoittajamaittain 1992 - 9/1997

	1992	1993	1994	1995	1996	1997Q3
Yhteensä, 1000 LVL	22 497	50 295	173 298	274 175	377 649	496 576
Maiden osuus, %						
Tanska	5.0	4.2	26.4	26.0	26.3	20.0
Venäjä	9.3	10.7	5.9	18.7	13.4	10.4
Yhdysvallat	62.6	37.2	14.1	12.0	10.9	9.1
Saksa	2.6	7.3	6.9	6.0	4.7	7.3
Singapore	0.0	0.0	0.0	0.0	11.9	9.0
Britannia	1.5	2.2	5.9	4.9	7.3	5.1
Irlanti	0.2	4.9	4.5	4.0	1.6	4.7
Ruotsi	7.1	8.2	2.9	2.8	5.0	4.7
Sveitsi	0.3	6.1	5.7	3.6	4.0	3.4
Viro	0.1	0.4	0.2	0.3	1.4	2.9
Suomi	3.6	3.0	2.2	2.8	2.7	2.5
Liberia	0.0	0.0	0.6	0.0	2.6	2.1
Itävalta	0.3	3.7	2.7	2.4	2.4	1.8
Liechtenstein	0.0	0.3	1.3	0.5	1.7	1.3
Alankomaat	1.0	5.5	4.9	3.9	1.5	1.3
Kypros	0.0	0.1	2.2	0.5	0.6	0.6
Valko-Venäjä	0.1	0.3	0.6	0.6	0.5	0.4
Espanja	0.0	0.3	0.6	0.4	0.4	0.5
Ukraina	0.6	0.5	0.5	0.4	0.3	0.3
Norja	0.3	0.1	0.0	0.0	0.4	0.1

Lähde: Latvian tilastoviranomaiset

Taulukko 6.9 Eri toimialojen osuus koko ulkomaisesta investointikannasta Latviassa, %

Toimiala	1992	1993	1994	1995	1996	9/1997
Maa- ja metsätalous, metsästys	0.1	2.9	0.1	0.1	0.1	0.1
Kalastus	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	0.3	0.1	0.1	0.1	17.4	29.6
Teollisuus	16.2	17.9	22.5	18.1		
Elintarvikkeiden ja juomien valmistus	3.2	4.3	11.3	10.1	..	
Tupakkatuotteiden valmistus	1.8	0.8	0.2	0.1	..	
Tekstiilien valmistus	0.1	0.1	0.7	0.3	..	
Vaatteiden valmistus	3.7	2.4	1.2	0.8	..	
Nahkatuotteiden valmistus	0.1	2.8	0.8	0.5	..	
Puu- ja puutuotteet	3.2	2.0	2.2	2.0	..	
Paperi- ja paperituotteet	0.0	0.3	0.8	0.4	..	
Kustantaminen ja painaminen	0.5	0.3	0.2	0.2	..	
Kemikaalit ja kemialliset tuotteet	0.0	0.1	0.5	0.3	..	
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	0.0	0.0	0.5	0.5	..	
Lasi-, savi- ja kivituotteet	0.1	2.1	1.3	0.8	..	
Metallituotteiden valmistus	0.1	0.5	0.9	0.6	..	
Koneiden ja laitteiden valmistus	0.0	0.1	0.8	0.5	..	
Sähköteknisten tuotteiden valmistus	2.1	1.3	0.8	0.5	..	
Instrumenttien ja hienomekaanisten tuotteiden valmistus	0.0	0.0	0.2	0.1	..	
Huonekalujen valmistus	0.2	0.3	0.1	0.1	..	
Kierrätys	0.7	0.3	0.1	0.1	..	
Energia- ja vesihuolto	0.0	0.0	0.0	0.0	..	
Rakentaminen	0.2	2.9	1.4	1.0	0.7	0.6
Kauppa	70.7	38.8	5.9	4.5	9.2	7.8
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	0.6	0.9	0.3	2.3	2.0	1.6
Kuljetus, varastointi ja liikenne	1.3	7.0	31.4	42.5	45.1	36.0
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	5.1	23.5	28.5	22.2	16.9	16.8
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	1.0	3.1	0.7	0.6	2.4	1.8
Julkinen hallinto				0.0	0.0	0.0
Koulutus	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.1
Terveys- ja sosiaalipalvelu	4.3	2.0	1.5	2.4	1.1	0.9
Muut palvelut	0.3	0.9	0.6	0.4	0.4	0.2

Lähde: Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996 ja Monthly Bulletin of Latvian Statistics 1/1998. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga 1997

Singapore nousi tuli vuonna 1996 merkittäväksi ulkomaiseksi sijoittajaksi Latviassa. Kyseessä on todennäköisesti yksittäinen hanke. Myös Irlanti kasvatti osuuttaan merkittävästi vuoden 1997 aikana. Samana vuonna Viro ohitti Suomen suorien sijoitusten kannan osalta Latviassa.

Kuljetukseen, varastointiin ja liikenteeseen on mennyt lähes puolet kaikista suorista sijoituksista Latviaan. Tämä johtuu pitkälti tanskalaisten sijoituksista telekommunikaatioon ja venäläisen öljyn välityskaupan edellyttämistä investoinneista.

Vuoden 1997 aikana näyttää kuitenkin tapahtuneen käänne suorien investointien rakenteessa. Teollisuuden osuus suorien investointien varannosta nousi yli kymmenellä prosenttiyksiköllä noin 30 prosenttiin. Kuljetuksen, varastoinnin ja liikenteen osuus putosi samalla 36 prosenttiin.

Tanska on merkittävin suora sijoittaja Latviassa, joskin sen osuus aleni vuoden 1997 aikana. Käytännöllisesti katsoen kaikki investoinnit ovat suuntautuneet telekommunikaatioon. Investointeja tehtiin merkittävästi vielä vuonna 1996, koska Tanskan osuus kaikista suorista investoinneista pysyi muuttumattomana. On todennäköistä, että ainakin osa näistä investoinneista suuntautui edelleen telekommunikaatioon, koska ko. toimialan osuus koko Latvian investointikannasta kasvoi edelleen vuonna 1996. Vuoden 1997 aikana kuitenkin sekä Tanskan osuus kaikista suorista investoinneista Latviaan että telekommunikaation osuus alenivat.

Taulukko 6.10 Tanskan investointikanta Latviassa toimialoittain, 1000 LVL

Toimiala	1993	1994	1995	Osuus 1995, %
Yhteensä	2 100	45 690	71 347	100.0
Posti- ja telekommunikaatio	0	43 105	68 971	96.7
Lasi-, savi- ja kivituotteet	685	685	685	1.0
Puu- ja puutuotteet	600	739	620	0.9
Tupakkatuotteet	396	396	396	0.6
Kemikaalit ja kemialliset tuotteet	24	168	252	0.4
Maakuljetukset	0	362	96	0.1
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	0	60	60	0.1
Tukkukauppa	91	47	45	0.1

Lähde: Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga 1997.

Suomi ei ole ollut merkittävä sijoittaja Latviassa. Vuoden 1997 kolmannen neljänneksen jälkeen Suomen osuus koko suorien investointien

kannasta Latviassa oli 2.5 prosenttia. Osuus on laskenut vuoden 1995 jälkeen, joten Suomesta on tehty Latviaan keskimääräistä vähemmän suoria investointeja.

Suomen merkittävimmät investoinnit Latviaan ovat olleet Telecom Finlandin investoinnit telekommunikaatioon (mikä ei kuitenkaan taulukossa 6.11 näy), Nesteen investoinnit vähittäis- ja tukkukauppaan, Enson investoinnit kartonkituotantoon, Hartwallin Pripps Ringness AB:n investoinnit juomateollisuuteen ja AB Chippsin investoinnit elintarvikesektorille.

Taulukko 6.11 Suomen investointikanta Latviassa toimialoittain, 1000 LVL

Toimiala	1993	1994	1995	Osuus 1995, %
Yhteensä	1 523	3 818	7 760	100.0
Elintarvikkeiden ja juomien valmistus	0	1 110	3 851	49.6
Tukkukauppa	833	747	1 204	15.5
Sähköteknisten tuotteiden valmistus	0	382	605	7.8
Rahoitustoiminta	0	579	579	7.5
Kemikaalit ja kemialliset tuotteet	0	272	284	3.7
Vakuutus- ja eläketoiminta	225	0	225	2.9
Muu kaivos- ja kaivannaistoiminta	60	180	180	2.3
Kustantaminen ja painaminen	0	172	172	2.2
Kierrätys	161	0	161	2.1
Tukkukauppa	5	51	124	1.6
Metsätalous	6	92	92	1.2

Lähde: Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga 1997.

Ruotsinkin osuus Latviaan suuntautuneista suorista investoinneista on ollut suhteellisen vaatimaton: vuoden 1997 kolmannelle neljännekselle tultaessa vajaat viisi prosenttia koko investointikannasta oli ruotsalaista alkuperää. Investoinnit ovat suuntautuneet suhteellisen tasaisesti monelle toimialalle. Merkittävin on ollut vaatetusteollisuus, mutta yli vuoteen 1995 mennessä yli kymmenen prosentin osuuksia oli suuntautunut myös rahoitustoimintaan, posti- ja telekommunikaatioon, kulkuneuvojen myyntiin, elintarviketeollisuuteen ja tukkukauppaan.

Taulukko 6.12 Ruotsin investointikanta Latviassa toimialoittain, 1000 LVL

Toimiala	1993	1994	1995	Osuus 1995, %
Yhteensä	4 107	5 001	7 601	100.0
Vaatteiden valmistus	1 071	1 595	1 613	21.2
Rahoitustoiminta	368	682	1 013	13.3
Posti- ja telekommunikaatio	3	3	812	10.7
Kulkuneuvojen myynti, vuokraus ja korjaus	27	300	797	10.5
Elintarvikkeiden ja juomien valmistus	458	330	775	10.2
Tukkukauppa	273	134	764	10.1
Puu- ja puutuotteet	66	125	375	4.9
Kemikaalit ja kemialliset tuotteet	0	272	284	3.7
Muut palvelut liike-elämälle	220	0	220	2.9
Vakuutus- ja eläketoiminta	0	176	176	2.3
Rakennustoiminta	55	4	154	2.0
Huonekalut	37	37	149	2.0
Metsätalous	157	44	126	1.7

Lähde: Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga 1997.

Venäjän suorien investointien kanta oli vuoteen 1995 mennessä suuntautunut lähinnä maakuljetuksiin, joskin osittain myös rahoitustoimintaan sekä terveys- ja sosiaalitoimintaan. Venäjän osuus koko suorien investointien kannasta on kuitenkin alentunut vuoden 1995 jälkeen lähes puoleen silloisesta tasostaan, joten vuosina 1996-1997 Venäjältä ei ole tehty Latviaan juuri lankaan suoria investointeja. Vuoden 1998 aikana Venäjän ja Latvian välille on kehittynyt poliittinen konflikti Latvian venäläisväestön asemasta. Tämä saattaa vaikuttaa venäläisten suoriin investointeihin jopa niitä purkavasti.

Taulukko 6.13 Venäjän investointikanta Latviassa toimialoittain, 1000 LVL

Toimiala	1993	1994	1995	Osuus 1995, %
Yhteensä	5 392	10 289	51 280	100.0
Maakuljetukset	86	3 651	36 631	71.4
Rahoitustoiminta	2 398	3 302	7 088	13.8
Terveys- ja sosiaalitoimi	966	966	4 884	9.5
Tukkukauppa	429	762	763	1.5
Tukevat kuljetustoiminnot	159	281	429	0.8
Vaatteiden valmistus	86	194	255	0.5
Lasi-, savi- ja kivituotteet	383	375	225	0.4
Rakennustoiminta	31	81	134	0.3
Kulkuneuvojen, myynti, vuokraus ja korjaus	80	166	131	0.3
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	1	0	111	0.2
Metallituotteiden valmistus	47	58	110	0.2
Elintarvikkeiden ja juomien valmistus	3	60	107	0.2
Vähittäiskauppa	56	94	106	0.2
Vakuutus- ja eläketoiminta	45	100	100	0.2

Lähde: Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga 1997.

6.5 Suorat investoinnit Liettuaan

Liettua oli vastaanottanut huomattavasti vähemmän suoria investointeja väkilukuunsa tai bruttokansantuotteeseensa verrattuna kuin Viro tai Latvia vuoteen 1996 mennessä. Vuonna 1997 investointien kanta on kuitenkin noin kaksinkertaistunut, joten kehitys on suhteellisen nopeaa.

Tärkein yksittäinen sijoittajamaa on Yhdysvallat noin neljänneksen osuudellaan koko suorien investointien kannasta. Ruotsin ja Saksan osuus on noin kymmenesosa. Suomen osuus on reilu viisi prosenttia.

Taulukko 6.14 Suorien sijoitusten varanto Liettuassa milj. LTL ja osuus %

	Varanto, milj. LTL			Osuudet, %		
Maa	**1.1.1996**	**1.1.1997**	**1.10.1997**	**1.1.1996**	**1.1.1997**	**1.10.1997**
Yhdysvallat	241.1	662.6	943.6	17.1	29.0	24.2
Ruotsi	119.7	275.1	435.6	8.5	12.0	11.2
Saksa	273.5	300.8	404.0	19.4	13.2	10.4
Britannia	161.6	177.5	262.8	11.5	7.8	6.7
Suomi	55.0	101.4	215.6	3.9	4.4	5.5
Luxemburg	18.8	110.1	..	1.3	4.8	..
Tanska	63.4	106.0	..	4.5	4.6	..
Irlanti	72.0	92.3	..	5.1	4.0	..
Muut maat	401.3	461.5	..	28.5	20.2	..
Yhteensä	1 406.4	2 287.3	3 894.4	100.0	100.0	100.0

Lähde: Statistical Yearbook of Lithuania 1997; Suomen ulkomaankauppaliitto: Muuttuva Itä-Eurooppa, 1/1998.

Liettuan vastaanottamista suorista sijoituksista on mennyt teollisuuteen noin kolmasosa. Puolet tästä on suuntautunut elintarvike-, juoma- ja tupakkateollisuuteen. Toiseksi merkittävin suorien investointien kohde on ollut kevyt teollisuus eli tekstiili- ja vaatetusteollisuus. Kaupan alalle on suuntautunut vajaat 30 prosenttia kaikista suorista investoinneista Liettuaan. Kaupan osuus Liettuan bruttokansantuotteestakin on ylikorostunut — lähes 22 prosenttia. Myös posti- ja teleliikenteeseen on suuntautunut lähes kahdeksan prosenttia kaikista Liettuan vastaanottamista suorista investoinneista.

Tärkeimmät suomalaiset investoinnit Liettuaan ovat olleet Baltic Beverages Holdingsin eli Hartwallin ja Prippsin 37.2 miljoonan dollarin investoinnit, Nesteen 20.35 miljoonan dollarin investoinnit, Partek Insulationin, Finnfundin ja ruotsalaisen Nefcon 18.1 miljoonan dollarin sekä Kemira Agron 5 miljoonan dollarin investoinnit.

Taulukko 6.15 Suorat sijoitukset Liettuaan toimialoittain, %

Toimiala	1/1996	1/1997	7/1997	10/1997
Maa- ja metsätalous, metsästys	2.1	0.3	0.5	
Kaivos- ja kaivannaistoiminta	1.9	3.1	2.2	
Teollisuus	44.1	40.3	38.3	34.9
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakkatuotteiden valmistus	17.5	17.2	16.6	
Kevyt teollisuus	6.5	6.5	7.1	
Puu- ja paperituotteiden valmistus	3.2	4.0	3.7	
Kustantaminen ja painaminen	0.3	0.1	0.1	
Öljyjalosteiden ja kemiallisten tuotteiden valmistus	0.5	0.4	1.4	
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	2.5	1.8	1.5	
Lasi-, savi- ja kivituotteiden valmistus	1.9	2.2	2.1	
Metallien ja metallituotteiden valmistus	0.6	0.6	0.4	
Koneiden ja laitteiden valmistus	0.2	0.1	0.4	
Sähköteknisten ja optisten tuotteiden valmistus	4.1	4.1	1.8	
Kuljetusvälineiden valmistus	1.2	1.9	1.8	
Huonekalujen valmistus	5.8	1.3	1.3	
Energia- ja vesihuolto	0.0	0.0	0.0	
Rakentaminen	3.3	1.4	3.8	
Kauppa	29.3	34.5	31.3	27.8
Majoitus- ja ravitsemustoiminta	1.8	1.5	3.0	
Kuljetus ja varastointi	1.3	0.9	1.6	
Posti ja teleliikenne	4.1	9.8	9.6	7.7
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	6.7	5.2	5.3	
Kiinteistö- ja vuokrauspalvelut sekä palvelut liike-elämälle	1.8	2.1	1.4	
Koulutus, terveys, vapaa-aika ja kulttuuritoiminta	1.8	0.9	1.1	
Muut palvelut	1.6	0.1	2.0	
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	

Lähde: Liettuan tilastoviranomaiset.

6.6 Johtopäätöksiä

Baltian maat ja erityisesti Viro ovat vastaanottaneet suhteellisen paljon suoria investointeja maiden kokoon suhteutettuna. Viroon on virrannut väkilukuun verrattuna KIE-maista kolmanneksi eniten suoria investointeja. Merkittävin yksittäinen sijoittajamaa Viroon on ollut Suomi, jonka roo-

li suorissa investoinneissa Latviaan ja Liettuaan on kuitenkin ollut suhteellisen pieni.

Vironkaan osuus kaikista Suomen lähteneistä suorista investoinneista ei 1990-luvulla ole ollut edes yhtä prosenttia. Baltian maiden merkitys suomalaiselle tuotannolle on kuitenkin suurempi kuin sijoitusten markkamäärä antaa ymmärtää.

Suomalaiset ovat sijoittaneet erityisesti Baltian maiden elintarviketeollisuuteen, elektroniikkateollisuuteen ja vähittäiskauppaan sekä telekommunikaatioon. Lisäksi Suomen tekstiili- ja vaatetusteollisuus työllistää merkittävän osan Viron tämän alan työntekijöistä alihankinnan kautta.

Baltian maat ovat hyvin pieni, eivätkä millään tavalla yhtenäinen investointikohde. Yrityksen on etabloiduttava kuhunkin maahan erikseen. Maiden erilaisuus, pieni koko, alhainen elintaso ja Keski-Euroopan suuriin markkinoihin nähden suhteellisen syrjäinen sijainti toimivat laajamittaisen investointitoiminnan jarruina, vaikkakin vielä tässä vaiheessa suoria investointeja on Baltian maihin virrannut suhteellisen paljon. Kun tietty taso infrastruktuuria sekä paikallista kysyntää palvelevassa tavara- ja palvelutuotannossa on saavutettu, jatkoinvestointien täytyy kuitenkin perustua Baltian maista ulos suuntautuvaan vientikauppaan. Baltian maiden pienien kotimarkkinoiden vuoksi tämä raja tulee nopeammin vastaan kuin esimerkiksi Puolan kanssa. Tällaista vientiin perustuvaa suorien investointien toimintaa on ollut suhteellisen vähän. Esimerkkejä siitä ovat kuitenkin suomalainen Elcoteq Virossa ja venäläisten investoinnit Latvian maakuljetuksiin.

Joidenkin toimialojen, lähinnä tekstiiliteollisuuden tuotantoa ja pidemmällä aikavälillä jonkin verran myös elintarviketeollisuuden tuotantoa voi siirtyä Suomesta Baltian maihin. Tähän asti sijoitukset ovat pitkälti tukeneet suomalaista tuotantoa. Koska Suomella ei ole suhteellista etua näillä toimialoilla ja Baltian mailla sellainen jossain määrin on (ks. luvut 3.5 ja 7) olisi kansainvälisen työnjaon ja resurssiallokaation kannalta tehokasta, että siirtymistä jonkin verran tapahtuu. Kuitenkin tähän asti Baltian markkinoiden avautuminen on päinvastoin lisännyt suomalaisen elintarviketeollisuuden markkinoita ja tukenut omalla tavallaan myös suomalaista tekstiiliteollisuuden tuotantoa.

7 BALTIAN MAIDEN EU-JÄSENYYS JA SUOMALAISET TOIMIALAT

Eurooppa-sopimusten ja niihin vuoden 1998 alussa tehtyjen muutosten nojalla teollisuustuotteiden kauppa on vapaata EU:n ja Baltian maiden välillä viimeistään vuoden 2001 alussa. Tätä yleisperiaatetta rajoittavat poikkeukset muutamilla aloilla, lähinnä jalostetuissa maataloustuotteissa. Lisäksi EU:n alkuperäsäännökset vaikeuttavat Baltian maiden tekstiili- ja vaatetusteollisuuden vientiä Euroopan unioniin ja hygieniasäännökset niiden elintarviketeollisuuden vientiä Euroopan unioniin. On täysin mahdollista, että lisähelpotuksia myönnetään ennen Baltian maiden täysjäsenyyttä.

Suomen tärkeimpien teollisuuden alojen, metalli- ja metsäteollisuuden kannalta Baltian maiden EU-jäsenyys ei tuo kovinkaan paljon uutta. Molempien toimialojen kannalta Baltian maiden vaurastumisen luoma voimakkaampi kulutus ja investoinnit ovat tärkeimpiä tekijöitä. Vaurastumiseen EU-jäsenyydellä on positiivinen vaikutus, mutta maiden pienen koon vuoksi merkitys ei Suomen kannalta kuitenkaan ole erityisen suuri. Luvun 4 laskelmien mukaan vienti Viroon ei pitkällä aikavälillä kasvaisi nopeammin kuin muukaan vienti, mutta sen rakenne todennäköisesti muuttuu vastaamaan muun tavaraviennin rakennetta. Tällä hetkellä Suomesta viedään paljon sellaisia tuotteita, joissa Suomella ei ole länsimarkkinoilla suhteellista etua. Viron kaupan voidaan odottaa ajan myötä yhtäläistyvän muun vientikaupan kanssa, jolloin Suomen todellinen suhteellinen etu muun muassa metalli- ja metsäteollisuudessa tulisi viennin rakenteessa voimakkaammin esiin.

Metalliteollisuus on tehnyt suoria sijoituksia lähinnä Viroon, jonka suurin yksittäinen viejä on suomalainen Elcoteq. Virossakin alkaa kuitenkin korkeimmin koulutettu ja kielitaitoisin työvoima loppua, mikä rajoittaa uuden tuotannon perustamista ja olemassa olevan laajentamista.

Puunjalostusteollisuudelle Baltian maat muodostavat raaka-ainelähteen, jonka merkitys on kuitenkin huomattavasti pienempi kuin Venäjän. Piispasen (1996) kyselytutkimuksessa metsäteollisuuden yritykset olivatkin suuntautuneita lähinnä Venäjän suuntaan eivätkä Baltian maihin, joiden luonnonvaroja kohtaan ei tällöin tunnettu kiinnostusta ja joiden yritysten ei katsottu olevan kilpailullinen uhka tulevaisuudessa.

Viron puunjalostusteollisuus on viime vuosina ollut voimakkaassa kasvussa, mille luo pohjaa se, että maan pinta-alasta on metsää noin 48 pro-

senttia. Mekaanisen puunjalostusteollisuuden, mutta erityisesti huonekaluteollisuuden, kilpailuetuihin kuuluvat lisäksi huokea puuraaka-aine, ammattitaitoinen, edullinen työvoima ja alhainen pääomainvestointien tarve. Viron huonekaluteollisuus onkin kansainvälisesti kilpailukykyistä. Huonekaluteollisuus kattaa yli puolet puunjalostussektorin koko tuotannosta. (Euroopan komissio 1997c; Aader *et al.* 1997b.)

Baltian maiden EU-jäsenyydellä on jonkin verran merkitystä Suomen maatalouden, elintarviketeollisuuden sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuuden kannalta. Näitä aloja käsitellään seuraavassa tarkemmin. Ne ovat kaikki aloja, jotka eivät kuulu Suomen perinteisen suhteellisen edun piiriin. Kun Baltian maat liittyvät Euroopan unioniin, Suomi on 11:n, mahdollisesti 15:n maan talous- ja rahaliiton jäsen. Kiander (1996) arvioi Suomen elintarvike- ja tekstiiliteollisuuden kilpailukyvyn EMUssa heikoksi. Luvun 3.5 laskelmien mukaan Baltian maiden suhteellinen etu olisi keskenään melko samanlainen ja keskittyisi lähinnä elintarviketeollisuuden sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuuden aloille.

7.1 Maatalous

Maatalous Suomessa ja Baltian maissa

Eurooppa-sopimukset rajoittavat maataloustuotteiden kauppaa Euroopan unionin ja Baltian maiden välillä, joten jälkimmäisten EU-jäsenyydellä on maatalouden kannalta potentiaalisesti suurempi merkitys kuin sillä on teollisuuden kannalta. Viro muun muassa ei peri tulleja omasta tuonnistaan. Vuonna 1995 Suomi liittyi Euroopan unioniin ja myös maatalous joutui sopeutumaan tähän muutokseen. Sopeutuminen on edelleen käynnissä ja tulee jatkumaan vielä vuosia.

Suomen asema Euroopan unionissa ei Baltian maiden jäsenyyden myötä muutu siinä suhteessa, että kasvuolosuhteet ovat pohjoisesta sijainnista johtuen maassamme edelleen heikommat kuin muualla EU:ssa. Joitakin lisäsävyjä Baltian maiden EU-jäsenyys kuitenkin tuo, koska maat ovat maantieteellisesti lähellä Suomea ja koska erot tuottajahinnoissa ovat huomattavia. Itälaajeneminen — ja aivan erityisesti Puolan jäsenyys — tuo kuitenkin paineita koko yhteisen maatalouspolitiikan uudistamiseen, joten vaikutus ei kohdistu yksin Suomeen. Lisäksi maataloustuotteiden maailmankaupan vapauttaminen WTO-neuvotteluissa, jotka jälleen käynnistyvät vuonna 1999, vaikuttaa Euroopan unioniin.

Suomen EU-jäsenyydellä oli selkeä vaikutus maatalouteen. Kun Suomi joutui sopeutumaan EU:n alhaisempaan tuottajahintatasoon, aleni maata-

louden osuus tuottajahintaan ja käyvin hinnoin lasketusta bruttokansantuotteesta vuoden 1994 2.8 prosentista 1.7 prosenttiin Suomen ensimmäisenä EU-vuonna 1995. Vuonna 1996 osuus oli ennakkotietojen mukaan alentunut 1.5 prosenttiin. Tuottajahinnat alenivat vuonna 1995 neljänneksellä ja edelleen vuonna 1996 siten, että tuottajahintojen taso oli enää 64 prosenttia vuoden 1994 tasosta.

Maatalouden viennin arvo nousi vuosina 1992-94 yhteensä 162 prosenttia, mutta aleni neljäsosan ensimmäisenä EU-vuonna 1995. Vuosina 1996 ja 1997 viennin arvo on jälleen ollut suunnilleen vuoden 1994 tasolla. EU-jäsenyys näyttää ainakin väliaikaisesti pysäyttäneen maatalouden viennin kasvun, muttei aiheuttaneen siinä pysyvää pudotusta.

Kuvio 7.1 Suomen maatalouden vienti, milj. mk

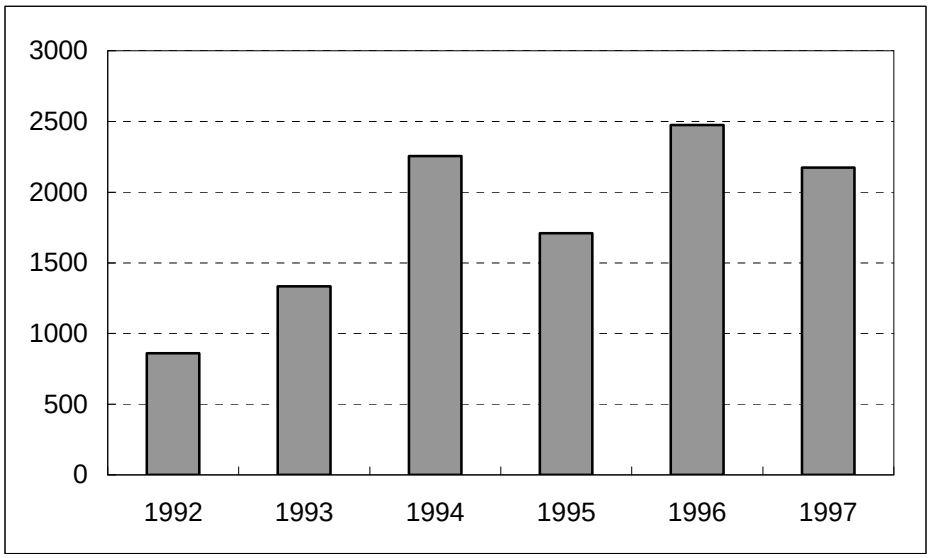

Maatalousviennin volyymi on ollut koko 1990-luvun suunnilleen samalla tasolla. Sen sijaan viennin yksikköarvo on kasvanut voimakkaasti vuoden 1995 notkahdusta lukuunottamatta.

Kuvio 7.2 Suomen maatalousviennin yksikköarvo- ja volyymi-indeksi 1990-96, 100 = 1980

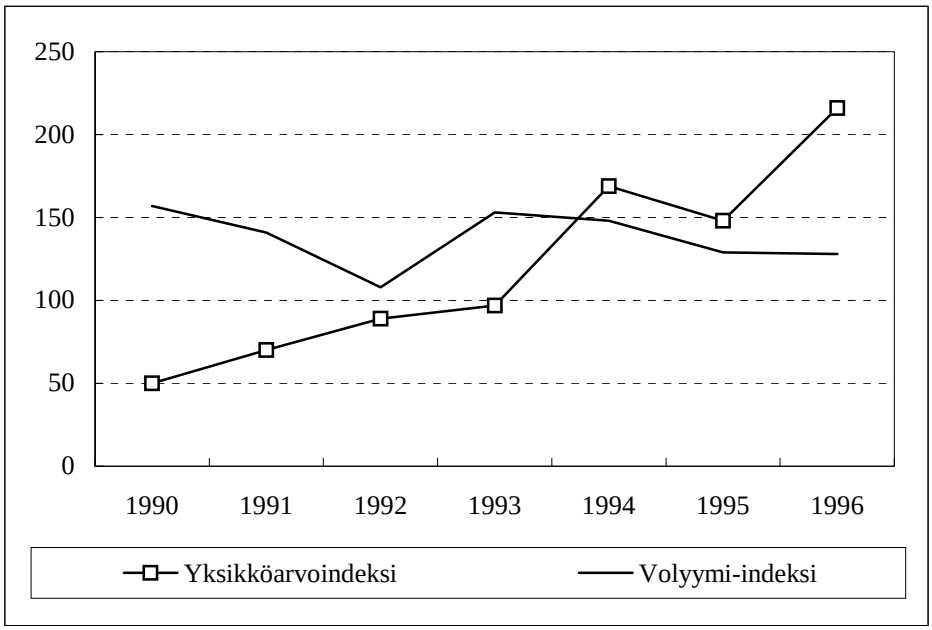

Viron kokonaispinta-alasta on viljeltyä maa-alaa 22 prosenttia, Latvian 27 prosenttia ja Liettuan 49 prosenttia. Suomessa vastaava luku on vain 8 prosenttia. Baltian maiden yhteenlaskettu kokonaispinta-ala on vain hieman yli puolet Suomen pinta-alasta, joten viljellyn maa-alan koko on Baltiassa yli kaksi kertaa suurempi kuin Suomessa.[1]

Baltian maiden maataloutta vaivaa tällä hetkellä siirtymäajan tehottomuus, mikä johtuu muun muassa kesken olevasta maareformista ja pääomien puutteesta. Tuotanto on alentunut voimakkaasti 1980-luvun lopun tasosta, koska tukien poistaminen ja hinnoittelun vapauttaminen alensivat kysyntää. Viron maataloussektoria ei tueta enää lainkaan eikä sillä ole edes tuontisuojaa. Latviassa ja Liettuassa on käytössä jonkin verran tukia. Tuotantopanosten hinnat ovat 1990-luvulla nousseet nopeammin kuin lopputuotteiden hinnat, mikä on vaikeuttanut maatilojen taloudenpitoa. Lisäksi

[1] Koko itälaajenemisen seurauksena Euroopan unionin maatalousala laajenee 60 miljoonalla hehtaarilla 200 miljoonaan hehtaariin. Tästä lisäyksestä 19 miljoonaa hehtaaria on Puolassa ja 15 miljoonaan hehtaaria Romaniassa. Viljelyala kasvaa nykyisestä 77 miljoonasta hehtaarista 55 prosentilla.

yleinen talouskehitys on ollut heikkoa, mikä on rajoittanut kotimaista kysyntää.

Kun Viron maataloutta ei tueta eikä suojata, ja samaan aikaan Euroopan unionista tuodaan voimakkaasti tuettuja ja suojattuja maataloustuotteita ja elintarvikkeita, on kilpailuasetelma epäsymmetrinen. Tämä asetelma yhdessä pääomien puutteen kanssa lykkää Viron maatalouden tarvitsemaa komentotalouden päättymisen jälkeistä tuotantorakenteen muutosta.

Viron suurista kollektiivitiloista on tehty pieniä yksityisiä tiloja tai suuria osuuskuntia. Viron maatalouden ongelmia ovat alhainen tuottavuus, yksityisten tilojen pieni koko, alentunut tuotanto, heikko tai negatiivinen kannattavuus, velkaantuminen sekä pääomien puute ja siitä seurannut alhainen investointiaste. Rakennemuutoksen ja vanhojen markkinoiden häviämisen myötä Viron maatalouden tuotanto onkin huomattavasti alhaisempi kuin se oli Neuvostoliiton aikana. (Aader et al. 1997a.)

Virossa suuret maatalousyritykset eli entiset valtiontilat hallitsevat noin 30 prosenttia maatalousmaasta. Näiden tilojen keskikoko on 520 hehtaaria. Loput maatalousmaasta on jakautunut tasaisesti 14 500 perheviljelmän ja pienten kotitalouspalstojen kesken. (Euroopan komissio 1997c.) Monien tilojen suuri koko on kilpailuvaltti Suomen maatalouteen verrattuna. Vienti Euroopan unioniin on ollut hyvin vähäistä, koska tuotannon laatu- ja hygieniavaatimukset eivät täyty ja koska maataloustuotteet ovat Eurooppa-sopimusten ulkopuolella. Tuotanto-olosuhteet ja tuotteiden laatu kuitenkin todennäköisesti paranevat Baltian maiden EU-jäsenyyteen mennessä.

Viron maa- ja metsätalouden sekä metsästyksen osuus investoinneista oli 3.4 prosenttia vuonna 1995, missä on kasvua 1.3 prosenttiyksikköä vuodesta 1993. Maatalouden investointien osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut. Suhteessa maatalouden tuotannon määrään investoinnit ovat kasvaneet vielä enemmän.

Maatalouden osuus maahan virranneista suorista investoinneista oli Virossa 2.5 prosenttia maaliskuussa 1996 sekä Latviassa 0.1 prosenttia ja Liettuassa 0.3 prosenttia joulukuussa 1996. On kuitenkin luonnollista, että ulkomaiset suorat investoinnit suuntautuvat muualle kuin maatalouteen.

Baltian maat ovat Suomea etelämpänä, joten niissä on Suomea parempi ilmasto ja pidempi kasvukausi. Tämä asettaa Suomen Baltian maita heikompaan asemaan. Suomen maatalous on kuitenkin jo nyt pohjoisempana kuin minkään muun EU-maan maatalous, ja tuotantokustannukset ovat

keskimääräistä korkeammat samalla teknologian tasolla. Erityisesti Viro on maantieteellisesti niin lähellä Suomea, että herkästikin pilaantuvien tuotteiden tuonti Suomen markkinoille on kannattavampaa kuin kauempaa Keski-Euroopasta.

Baltian maiden vaurastuessa maatalouden osuus niiden bruttokansantuotteesta pienenee. Vuonna 1996 se oli Virossa, metsästys mukaan lukien, 4.8 prosenttia. Kahdessa vuodessa osuus on alentunut 2.4 prosenttiyksikköä. Latviassa maa- ja metsätalouden sekä metsästyksen osuus bruttokansantuotteesta oli vuonna 1990 20.3 prosenttia ja vuonna 1996 7.6 prosenttia. Liettuassa maa- ja metsätalouden osuus bruttokansantuotteesta on viime vuosina poikkeuksellisesti kasvanut 12.5 prosenttiin käyvin hinnoin laskettuna.

Maatalous työllistää huomattavan osan Baltian maiden väestöstä. Vuonna 1995 maatalouden osuus työllisestä työvoimasta oli Virossa 13.1 prosenttia, Latviassa 18.5 prosenttia ja Liettuassa 23.8 prosenttia, kun se Suomessa oli 7.8, mikä sekin on korkeampi kuin EU-15:n keskimääräinen 5.3 prosentin taso (Euroopan komissio 1997a). Tuotannon tehostuminen johtaa jatkossa maataloustyöväestön määrän pienenemiseen.

Taulukoissa 7.1-7.3 on esitetty maatalouden tuotantolukuja Suomessa 1938-95, Virossa 1938-96 sekä Latviassa ja Liettuassa 1990-luvulla.

Taulukko 7.1 Maatalouden tuotanto Suomessa 1938-1995

Tuote	1938	1990	1995
Vilja ja palkokasvit, 1000 tonnia	1 675	4 306	3 344
Perunoita, 1000 tonnia	1 198	881	798
Maitoa, milj. litraa	2 670	2 600	2 296
Kananmunia, milj. kpl[1]	..	1 389	1 358
Nautakarjaa, 1000	1 368	1 360	1 148
Sikoja, 1000	531	1 394	1 400
Lampaita ja vuohia, 1000	951	103	159
Siipikarjaa, 1000	..	6 477	5 657
Viljeltyä maata, 1000 ha	2 453	2 089	1 923
Viljaa ja palkokasveja, 1000 ha	960	1 254	983

Lähteet: Ahde ja Rajasalu (1993); Suomen tilastollinen vuosikirja 1996.

1 = Kananmunat on tilastollisessa vuosikirjassa annettu miljoonissa kiloissa: 1990 76.4 milj. kg ja 1995 74.7 milj. kg. Laskelma on tehty olettamalla, että yksi kananmuna painaa 55 g,

Taulukko 7.2 Maatalouden tuotanto Virossa 1938-1996

Tuote	1938	1990	1995	1996
Vilja ja palkokasvit, 1000 tonnia	658	958	520	643
Perunoita, 1000 tonnia	998	618	537	500
Maitoa, 1000 tonnia[1]	976	1 208	707	675
Kananmunia, milj. kpl		547	327	301
Nautakarjaa, 1000	452	758	370	343
Sikoja, 1000	385	960	449	298
Lampaita ja vuohia, 1000	650	140	50	39
Siipikarjaa, 1000		6 537	2 911	2 325
Viljeltyä maata, 1000 ha	889	1 116	851	859
Viljaa ja palkokasveja, 1000 ha	548	397	308	295

Lähteet: Ahde ja Rajasalu (1993); Eesti Statistika Aastaraamat 1997
1 = Vuodelle 1938 miljoonaa litraa.

Taulukko 7.3 Maatalouden tuotanto Latviassa ja Liettuassa 1993-1996

Tuote	Latvia		Liettua
	1993	1996	1996
Vilja ja palkokasvit, 000 tonnia	..	969	2 703
Perunoita, 1000 tonnia	1 045*	1 082	2 044
Maitoa, 1000 tonnia	1 156	921	1 831
Kananmunia, milj. kpl	389	471	751
Nautakarjaa, 1000	551*	509	1 065
Sikoja, 1000	501*	460	1 270
Lampaita ja vuohia, 1000[1]	86*	56	47
Siipikarjaa, 1000	3 700*	3 800	8 444
Viljeltyä maata, 1000 ha[2]	930	990	2 455
Viljaa ja palkokasveja, 1000 ha[1]	411	492	1 116

[1] = Latvian osalta vain lampaat
[2] = Latvian osalta vuodet 1995 ja 1997
* = Vuonna 1994
Lähteet: Latvian ja Liettuan tilastojulkaisut.

Vaikka Suomen koko viljelyala on Baltiaa pohjoisempana ja siten sadon kasvukausi lyhyempi, on Suomessa peltohehtaarin sato vielä nykyään suurempi kuin Baltian maissa. Sadon tuottavuus vaihteli Suomessa neljän pääviljan osalta rukiista (2 770 kg/ha) vehnään (3 770 kg/ha). Virossa keskimääräinen sato vilja- ja palkokasveille oli 2 183 kg/ha ja esimerkiksi vehnälle 2 306 kg/ha. Latviassa viljan ja palkokasvien keskimääräinen tuottavuus vuonna 1996 oli 2 150 kg/ha, mikä on 460 kg/ha enemmän

kuin edellisenä vuonna. Liettuassa kevätvehnän sato oli vuonna 1996 2 420 kg/ha.

Baltian maiden maatalouden potentiaalista tuotantoa voidaan arvioida tarkastelemalla Ruotsin hehtaarisatojen määrää. Koko Ruotsin viljelyala on käytännössä Tukholman eteläpuolella. Keskimäärin Ruotsin yli kahden hehtaarin viljelyalan tilat tuottivat vuonna 1996 kauran 4 600 kilosta hehtaaria kohti syysvehnän 6 270 kiloon hehtaaria kohti. Tuottavimmalla Malmön alueella nämä luvut vaihtelivat välillä 5 250 - 7 860 kg/ha. (Sveriges Statistik Årsbok '98). Baltian maiden maatalouden hehtaarisadot voivat siten aikaa myöten kaksin-, jopa kolminkertaistua nykyisestä.

Itälaajenemisen merkityksestä Suomen maatalouden kannalta

Maataloustuotteiden kauppa on rajattu Eurooppa-sopimusten ulkopuolelle. Euroopan unionissa maataloustuotteiden kauppa sen sijaan on täysin vapaata. Osittain säänneltyjä ovat kuitenkin hinnat ja tuotantomäärät. Lisäksi maatalouden saamat kansalliset ja yhteisölliset tuet ovat olleet erittäin merkittäviä koko EU-alueella.

Vilja-, öljy- ja valkuaiskasvien tuotantotuet ovat korvaus hallinnollisten tuottajahintojen alenemisesta. KIE-maissa ja myös Baltian maissa on kuitenkin Länsi-Eurooppaa alhaisemmat tuotantokustannukset, joten tarvetta tämänperusteiseen tukeen ei KIE-maiden osalla ole. Sen sijaan Baltian maiden hintojen nousu EU:n minimihintatasolle johtaisi paikallisen tuotannon kasvuun, kysynnän alenemiseen ja siten EU:n ylijäämien kasvuun. (Euroopan komissio 1997b; Marttila 1997). Berkum *et al.* (1996) kuitenkin arvioi, ettei tuotanto palautuisi vuotta 1990 edeltäneelle tasolle.

Euroopan Komission (1995) arvion mukaan laajentuminen kasvattaisi siirtymäaikojen jälkeen EU:n ylijäämiä sekä viljanviljelyn että lihantuotannon osalta. Tämä rasittaisi maatalousbudjettia, koska ylijäämätuotanto täytyy joko ostaa markkinoilta tai sille täytyy antaa vientitukea, jotta maataloustuotteiden hintataso ei putoaisi EU:ssa yhteisesti sovitun tason alle.

Tuottajahintojen rajulla nousulla olisi myös kielteinen vaikutus KIE-maiden taloudellisten rakenteiden kannalta. Resursseja hakeutuisi positiivisten tuotto-odotusten vuoksi liikaa maataloustuotantoon, jolloin EU:n ylituotanto-ongelma pahenisi entisestään. Lisäksi maataloustuotteiden paikallinen hintataso nousisi, mikä koituisi ongelmaksi niille, joilla on alhainen toimeentulo ja joita rakennemuutokset koskettavat muutenkin pahiten.

Itä-Euroopan liittyminen EU:hun aiheuttaa paineita lisätä yhteisöllisiä tukia. Olisi poliittisesti vaikeasti hyväksyttävissä, että suuria maataloustu-

kia saisivat muun muassa EU:n rikkaimpiin maihin kuuluvat Tanska ja Alankomaat, kun taas köyhät Keski- ja Itä-Euroopan maat jäisivät tukien ulkopuolelle. Koska EU:ssa ei kuitenkaan ole poliittista tahtoa lisätä tukien kokonaismäärää ja koska maataloussektori on KIE-maissa hyvin suuri, itälaajeneminen lisää paineita muuttaa yhteisen maatalouspolitiikan rakenteita ja toimintaa.

Maatalouden osuus EU:n yhteisestä budjetista on lähes puolet. Maatalouden osuuden on kuitenkin alennuttava, koska maatalousbudjetin kasvu on nyt rajattu 74 prosenttiin EU:n bruttokansantuotteen kasvusta. (Marttila 1997.)

EU:n maatalouspolitiikan yhteinen elementti pienentynee, jolloin järjestelmä muuntuisi kohti kansallisia ja alueellisia tukijärjestelmiä. Yhteinen maatalouspolitiikka keskittyneekin jatkossa vähemmän hintojen säätelyyn ja enemmän suoraan tulotukeen maanviljelijöille. (Euroopan komissio 1997b.) Tämäkin tuottaisi ongelmia köyhimmille maille, joilla ei ole varaa tukea maataloutta yhtä paljon kuin rikkailla jäsenmailla. Komission esitys maatalouspolitiikan muuttamiseksi on kuitenkin kohdannut jäsenmaiden erittäin jyrkän vastustuksen. Järjestelmän muokkaaminen kaikkia, niin nykyisiä kuin uusiakin jäsenmaita tyydyttävällä tavalla vaikuttaa täysin mahdottomalta.

Ylimääräisen ongelman Euroopan unionille tuo mukanaan maataloustuotteiden maailmankaupan vapauttamispyrkimykset Gatt/WTO:n Uruguayn kierroksen päätösten nojalla. Itälaajenemisen seurauksena Keski- ja Itä-Euroopan maiden tullit harmonisoidaan muun EU-alueen kanssa. Uruguayn kierroksen päätökset ovat kuitenkin eri KIE-maiden kannalta hyvinkin erilaisia. Baltian maiden WTO-jäsenyysneuvottelut ovat lisäksi vielä kesken. WTO on sallimassa Baltian maille korkeintaan hyvin alhaiset tullit minkä lisäksi vientitukia ei sallittaisi lainkaan. Uruguayn kierroksen vaatimukset tullien ja erilaisten tukien alentamisesta on mahdollista sovittaa yhteen EU:n itälaajenemisen aiheuttamien kustannuspaineiden kanssa esimerkiksi siten, että EU vähentää vientitukeaan. Vaihtoehtoisesti KIE-maille voidaan asettaa tiukat tuotantokiintiöt. (Marttila 1997.)

MFN[2]-tullit ovat myös hyvin erilaiset Keski- ja Itä-Euroopan maille keskimäärin ja nykyisille EU-maille. Maataloudessa KIE-maiden tullitaso on keskimäärin vain noin yksi prosentti, mutta EU-mailla yli 15. Siksi itälaajeneminen johtaa KIE-maiden tullitason huomattavaan nousuun suh-

[2] Most Favoured Nation

teessa kolmansiin maihin. Tämä johtanee kolmansien maiden vaatimuksiin tullien nousun kompensoimisesta. (Baldwin *et al.* 1997.)

Maataloustuotteiden tullien nousu uusien EU-maiden ja kolmansien maiden välille siirtää edellisten maataloustuotteiden kauppaa EU:n sisämarkkinoille ja lisää siten uusien jäsenmaiden maataloustuotteiden tarjontaa yhteismarkkinoilla.

Koska Baltian maat liittynevät EU:n jäseniksi 5-10 vuoden kuluttua, ja koska EU:n maatalouspolitiikka voi muuttua paljonkin siihen mennessä, on vaikea arvioida Baltian maiden EU-maatalouden merkitystä Suomen kannalta. Vuonna 1999 alkaa WTO:n johdolla maataloustuotteiden kaupan vapauttamiseen tähtäävien neuvotteluiden seuraava kierros. Suomen maatalouden kannalta EU:n itälaajenemista tärkeämpi tekijä on maailmankaupan vapauttamisyritykset ja niiden vaikutus Euroopan unionin yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Peltoviljelykasvien sisämarkkinahinnat tultaneen alentamaan maailmanmarkkinahintojen tasolle, mikä edellyttäisi muun muassa Suomessa lisää suoraa tulotukea maanviljelijöille. (Marttila 1997.)

Lisääntynyt kilpailu Baltian maiden ja yleisemmin KIE-maiden halvan tuotannon alueilta sekä Uruguayn kierroksen täytäntöönpano vaikuttavat maataloustuotteiden osalta myös Suomeen. Baltian maiden EU-viennin vapautuessa voidaan Virosta ja mahdollisesti muistakin Baltian maista viedä Suomen markkinoille tuotteita, jotka kilpailevat tällöin kotimaisten tuotteiden kanssa. Suomen maatalouden kannattaa panostaa muun muassa luomutuotantoon, millä on lisäksi markkinoita myös Keski-Euroopassa.

7.2 Elintarviketeollisuus

Suomen elintarviketeollisuus 1990-luvulla

Suomen elintarviketeollisuus on 1990-luvulla käynyt läpi rakennemuutoksen, joka on vielä osittain kesken. Vuosina 1995-97 tuotannon volyymi (ml. juomien valmistus) kasvoi 9.5 prosenttia. Vuonna 1996 elintarviketeollisuus työllisti Suomessa 40 739 henkeä. Kiintein hinnoin mitattuna toimialan tuotannon arvonlisäys kasvoi vuosina 1995-96 yhteensä 4.7 prosenttia 13.2 miljardiin markkaan.

Kotimainen maataloustuotanto on tärkeä elintarviketeollisuudelle ja päinvastoin. Mitä enemmän kotimaisia raaka-aineita on käytettävissä, sitä suuremmat toimintaedellytykset paikallisella elintarviketeollisuudella on. Ja mitä merkittävämpää on paikallinen elintarviketeollisuus, sitä suurem-

mat toimintaedellytykset on myös paikallisella maataloustuotannolla, jonka tuotteiden kysyntään elintarviketeollisuus voimakkaasti vaikuttaa.

Suomen EU-jäsenyys on vaikuttanut elintarvikkeiden absoluuttisiin ja suhteellisiin hintoihin ja siten niiden kysyntään ja tarjontaan Suomessa. Elintarvikkeiden (pl. kahvi ja alkoholi) hinnat laskivat Suomessa 12 prosenttia syyskuusta 1994 tammikuuhun 1996. Eniten laskivat kananmunien, jauhojen, naudanlihan, tuoreen kalan ja margariinin hinnat. Ruoan hinta alitti tällöin Saksan hintatason. Hintojen aleneminen johti kulutuksen kasvuun.

Suomen koko tavaraviennistä oli 2.4 prosenttia elintarvikkeita vuonna 1997. Kolme vuotta aiemmin, ennen EU-jäsenyyttä, osuus oli 3.0 prosenttia. Viennin arvo notkahti vuonna 1995 mutta ylitti vuoden 1994 tason jo seuraavana vuonna, jolloin kolmasosa elintarvikkeiden viennistä meni Venäjälle ja 7.5 prosenttia Viroon. Viron osuus on pysynyt vakaana viime vuosina. Venäjän osuus kasvoi roimasti vuonna 1996. Viennin kasvu jatkui vuoden 1997 aikana. Myös tuonnin arvo notkahti vuonna 1995 mutta on sen jälkeen jatkanut kasvuaan. Vuosina 1996-97 vienti on kasvanut hieman tuontia nopeammin.

Kuvio 7.3 Elintarvikkeiden ja elävien eläimien ulkomaankauppa, SITC, milj. mk

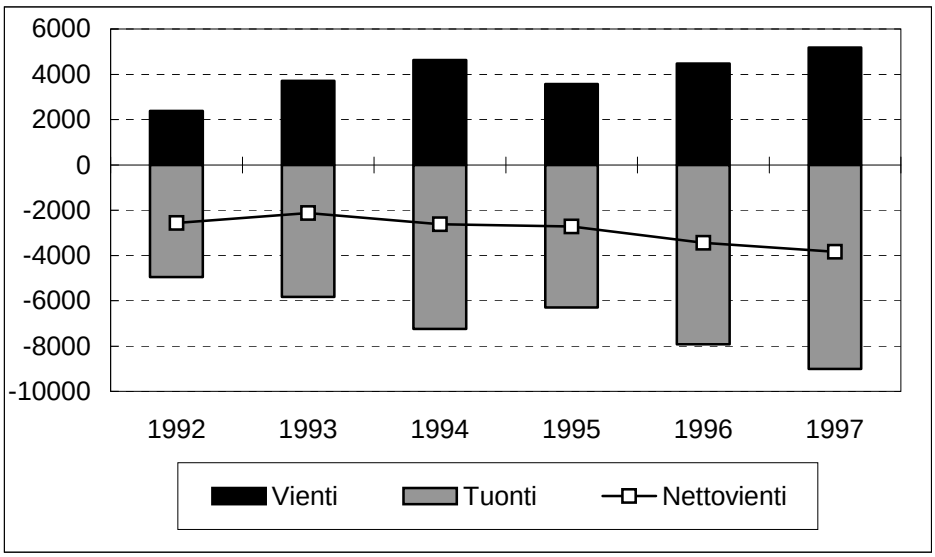

Viennin yksikköarvoindeksi on noussut koko 1990-luvun. Samoin on tapahtunut myös volyymi-indeksille, jonka kehitys on kuitenkin ollut epävakaampi. Vuosikymmenen alun hitaan kehityksen jälkeen kasvu oli nopeaa ja vuoden 1995 aiheuttama notkahdus korjautui jo seuraavana vuonna.

Kuvio 7.4 Suomen elintarvike- juoma- ja tupakkateollisuuden viennin yksikköarvo- ja volyymi-indeksi 1990-96, 100 = 1980

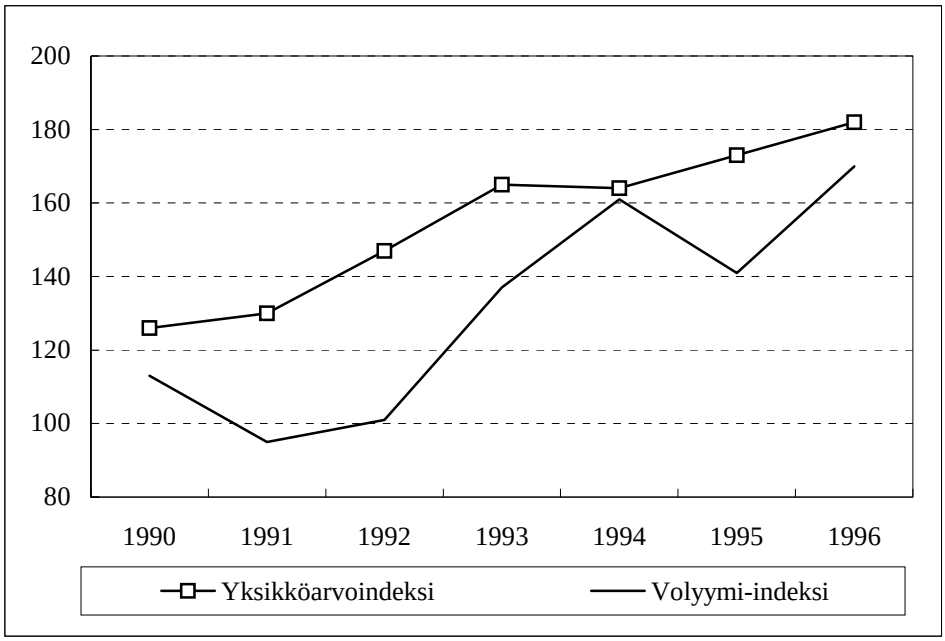

Baltian maiden elintarviketeollisuus ja EU-jäsenyys Suomen kannalta

Elintarviketeollisuus on paikallisesti erittäin merkittävää Baltian maille. Sen osuus teollisuuden kokonaistuotannosta on Virossa noin 30 prosenttia, Latviassa yli 40 prosenttia ja Liettuassa vajaat 30 prosenttia. Elintarviketeollisuuden osuus tavaraviennistä on Virossa noin 16 prosenttia, Latviassa 10 prosenttia ja Liettuassa noin 7 prosenttia. Viennin osuus Viron elintarviketeollisuuden kokonaismyynnistä on hieman alle 30 prosenttia. Meijerituotteissa viennin osuus on 42 prosenttia, lihatuotteissa 10 prosenttia ja kalatuotteissa 84 prosenttia. (Aader *et al.* 1997b.) Viron elintar-

viketeollisuuden tuotanto kääntyi ennakkotietojen mukaan vuonna 1997 kasvuun.

Viron elintarvikevienti Suomeen ja Ruotsiin väheni vuonna 1995 näiden liityttyä Euroopan unioniin, koska viennissä täytyi alkaa noudattaa EU:n korkeampia laatustandardeja. Viron elintarviketeollisuuden perustuotteet eivät ole laatutasoltaan sellaisia, että niitä voisi Suomeen tuoda. Virolaisia elintarvikkeita viedään lähinnä muualle entisen Neuvostoliiton alueelle: kolmannes viennistä Venäjälle, kaksi viidesosaa viennistä Ukrainaan ja kuudennes viennistä Latviaan ja Liettuaan on elintarvikkeita.

EU:n laatuvaatimuskynnyksen vaikutus Baltian maiden vientiin Suomeen häviää aikaa myöten, koska tuotteiden laatutaso nousee maiden EU-jäsenyyteen mennessä. Siten vientiä koskevat nykyiset implisiittiset rajoitukset tuskin enää olisivat ongelma, vaikka maat eivät Euroopan unioniin kuuluisikaan. Erilaiset makutottumukset Suomenlahden eri puolilla ovat kuitenkin paljon vaikeammin ja hitaammin muuttuvia kuin laadun taso. Jos makutottumukset yhtenäistyvät, on pidemmällä aikavälillä kuitenkin mahdollista, että tuotanto erikoistuu ja keskittyy alueellisesti nykyistä enemmän.

Suomen elintarviketeollisuus on nähnyt Baltian markkinat mahdollisuutena laajentua, kun pienet kotimarkkinat eivät anna tälle tilaa. Noin 30 prosenttia Viron elintarviketeollisuuden yrityksistä on suomalaisenemmistöisiä.

Vuoden 1995 loppuun mennessä puolet kaikista suorista investoinneista Suomesta Latviaan oli suuntautunut elintarvike- ja juomateollisuuteen. Vastaavasti 10 prosenttia kaikista Ruotsin suorista investoinneista Latviaan oli suuntautunut tälle toimialalle. Kaikista Latviaan suuntautuneista suorista investoinneista 10 prosenttia vuonna 1995 ja Liettuaan suuntautuneista 17 prosenttia vuonna 1996 meni elintarvike-, juoma- ja tupakkateollisuuteen. Liettuassa lähes 40 prosenttia uusista pääomainvestoinneista menee elintarviketeollisuuteen.

Baltiaan suuntautuneet suorat sijoitukset eivät ole ainakaan vielä muodostuneet substituuteiksi suomalaiselle tuotannolle. Enimmäkseen kyse on kotimaista tuotantoa täydentävästä tuotannosta, jolloin kotimaiset yritykset pääsevät kasvamaan ja niiden kilpailuasema paranee. Sijoitusten tarkoituksena onkin ollut etabloitua uusille markkinoille, mistä avautuvat myös muun muassa Ukrainan potentiaalisesti laajat markkinat. Baltian maiden eriaikainen EU-jäsenyys nostaisi kuitenkin kaupan esteitä Viron etelärajalle suhteessa Latviaan ja Liettuaan.

Baltian maiden Suomea etelämpänä sijaitsevat pellot voivat myös toimia raaka-ainelähteenä suomalaiselle elintarviketeollisuudelle. Tämä kuitenkin edellyttää paikallisen maatalouden tuotannon ja tehokkuuden voimakasta kasvua nykyisestä.

Elintarviketeollisuuden tuotanto on tyypillisesti pääomaintensiivistä ja sen edellyttämä työntekijöiden koulutusaste on suhteellisen alhainen (Neven 1994). Tällaiselle tuotannolle on luontevaa siirtyä maihin, joissa tuotanto- ja työvoimakustannukset ovat suhteellisen alhaisia. Tämä saattaa vähäisissä määrin johtaa kotimaisen tuotannon siirtymiseen Suomesta Baltian maihin ja pidemmällä aikavälillä myös Venäjän puolelle. Luvun 3.5 laskelmien mukaan Baltian mailla olisikin suhteellista etua elintarviketeollisuuden tuotannossa.

Suomalaiset ovat suunnanneet paljon ulkomaanmatkailuaan Tallinnaan ja hakeneet sieltä muun muassa elintarvikkeita. Koska elintasokuilu supistuu, pienenevät hintaerot Suomen ja Viron välillä. Samalla pienenee insentiivi hakea näitä tuotteita Virosta. Kuilu on kuitenkin vielä pitkään olemassa. Alkoholin tuonti saattaa olla edelleen poikkeus, kun tuonti Suomen ja muun Euroopan unionin välillä vapautuu samalle tasolle kuin EU:ssa yleisesti. Tämä aiheuttaa paineita alkoholin hintojen laskulle Suomessa. Lisäksi tuontimääräysten väljeneminen ja Viron talouden kehittyminen lisäävät automatkailua Suomen ja Viron välillä, mikä puolestaan lisää raskaan laivaliikenteen tarvetta Helsingin ja Tallinnan välisessä liikenteessä.

7.3 Tekstiili- ja vaatetusteollisuus

Baldwinin *et al.* (1997) arvion mukaan itälaajeneminen on EU:n tekstiiliteollisuuden kannalta pahempi asia kuin muiden teollisuuden toimialojen kannalta, ja koskettanee erityisesti Portugalia. Portugalin tekstiiliteollisuus toimii kuitenkin edelleen pitkälti alihankkijana. Suomen tekstiiliteollisuus puolestaan työllistää ulkomaisia, joten tilanne on Suomen kannalta erilainen kuin Portugalin kannalta.

Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden kehitys on Suomessa viime vuosina ollut erilaista. Tekstiiliteollisuuden tuotannon volyymi on noin neljänneksen vuoden 1985 tasoa alempana, mutta tuotanto on vuoden 1991 jälkeen lähtenyt hitaaseen nousuun. Vaatetusteollisuuden tuotannon volyymi sen sijaan on vuoden 1985 jälkeen laskenut yli kolme neljäsosaa ja lasku on edelleen 1990-luvulla jatkunut. Vuonna 1997 tekstiilien valmistus kasvoi ja vaatetuksen (ml. nahkatuotteet ja jalkineet) valmistus väheni noin viisi prosenttia. Tekstiiliteollisuuden brutto- ja jalostusarvo on nykyisellään va-

jaat 20 prosenttia korkeampi kuin vaatetusteollisuuden. Tekstiiliteollisuudessa investoinnit ovat koko 1990-luvun olleet suuremmat kuin vaatetusteollisuudessa.

Tekstiili-, vaatetus- ja nahkateollisuuden osuus viennistä EU:hun ja Eftaan on jatkuvasti pienentynyt. Kuviossa 7.5 on havainnollistettu tätä kehitystä. Kotimarkkinoille menevien suomalaisten tuotteiden arvo on enää kolminkertainen suhteessa kyseisten tuotteiden tuonnin arvoon. Se oli lähihistoriassa korkeimmillaan vuonna 1984 jopa yhdeksänkertainen.

Kuvio 7.5 Tekstiili-, vaatetus- ja nahkateollisuuden osuus koko viennistä EU:hun ja Eftaan

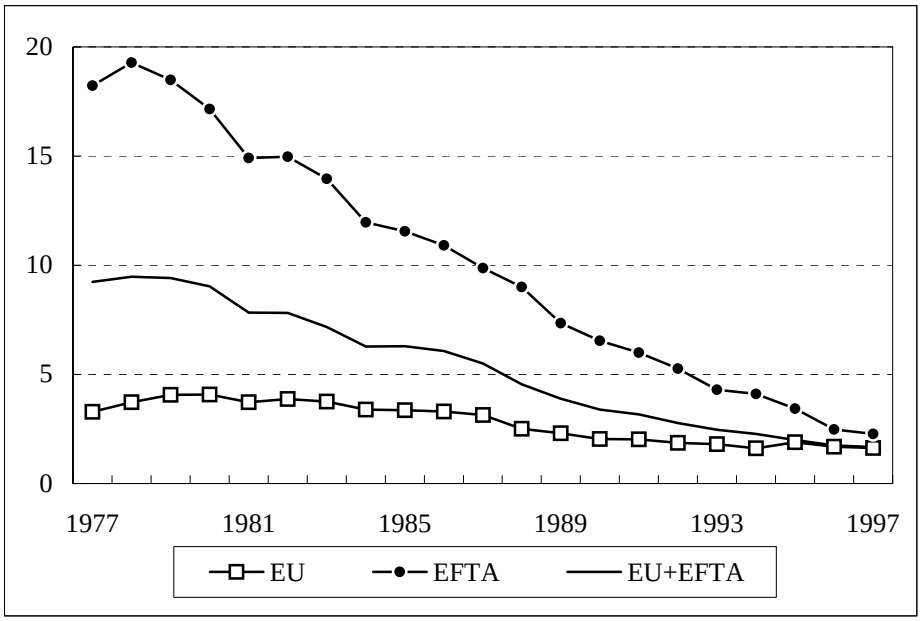

Vuosina 1996-1997 luvuissa on mukana vain tekstiili- ja vaatetusteollisuuden vienti tammi- marraskuilta. EU ja Efta on huomioitu kulloisessakin kokoonpanossaan.

Koko tekstiili- ja vaatetusteollisuuden vähenevästä vientiosuudesta huolimatta pelkän tekstiiliteollisuuden vienti on kasvanut vuosina 1992-97 jatkuvasti ja näiden tuotteiden kauppatase on Suomen EU-vuosina parantunut aikaisemmasta. Alijäämää on kuitenkin edelleen noin miljardi markkaa vuodessa.

Kuvio 7.6 **Tekstiiliteollisuuden (yllä) ja vaatetusteollisuuden (alla) vienti ja tuonti, milj. mk**

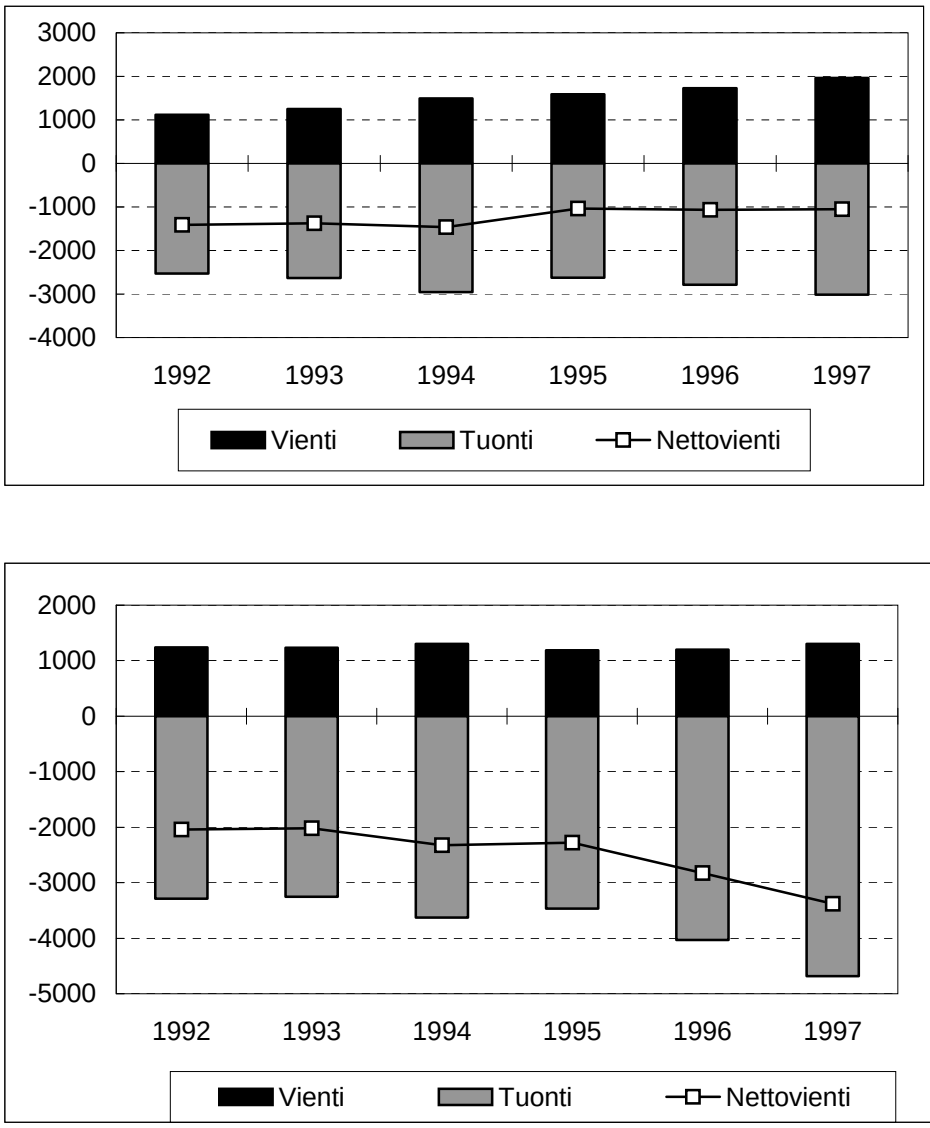

Vaatetuksen vienti on puolestaan polkenut paikoillaan. EU-jäsenyys aiheutti siihen pienen pudotuksen, joka kuitenkin korjautui vuonna 1997. Kun samaan aikaan tuonti on kotimaisen kysynnän elpymisen siivittämänä kasvanut noin 16 prosenttia vuodessa 1996-97, on nettovientitase hei-

kentynyt. Tekstiiliteollisuuden suurimmat vientiylijäämät ovat lasikuitukudoksissa ja kuitukankaissa. Vaatetuksen syvimmät alijäämät syntyvät kangas- ja trikoovaatteissa.

Yksikköarvoindeksi on koko tekstiili-, vaate- ja nahkateollisuuden viennissä noussut 1990-luvulla. Volyymi-indeksi on noussut vuoden 1992 jälkeen lukuunottamatta vuoden 1995 notkahdusta. Kuvio 7.7 ei kuitenkaan tee eroa tekstiilien ja vaatetuksen kehityksen välillä.

Kuvio 7.7 Suomen tekstiili-, vaate- ja nahkateollisuuden viennin yksikköarvo- ja volyymi-indeksi 1990-96, 100 = 1980

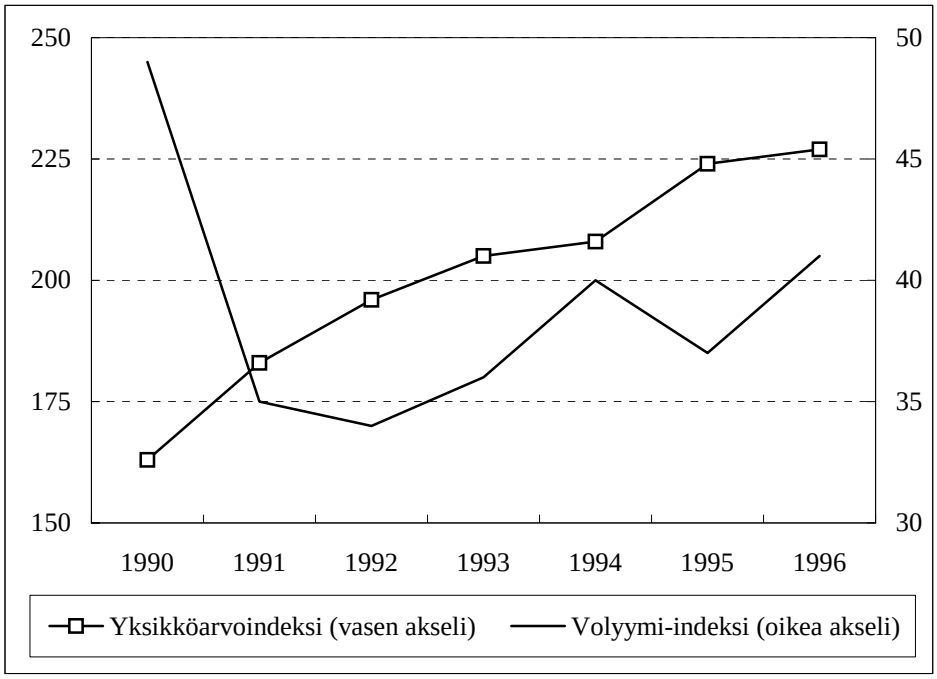

Viroon vietiin vuonna 1996 tekstiiliteollisuuden tuotteita 252 miljoonan markan arvosta ja niitä tuotiin sieltä 85 miljoonan markan arvosta. Vaatetusteollisuudessa vastaavat luvut olivat 182 ja 372 miljoonaa markkaa. Latvia ja Liettua olivat Viron rinnalla pieniä kauppakumppaneita. Suurin osa, ehkä noin 90 prosenttia Suomen Viron kaupasta on kuitenkin alihankintatoimintaan liittyvää kauppaa.

Vientiä Viroon hallitsevat kudotut kankaat sekä kangas- ja trikoovaatteet. Tuonnissa Virosta sen sijaan ovat kangasvaatteet ylivoimaisesti merkittävin tuoteryhmä.

Jo pitkään jatkunut teva-teollisuuden työllisyyden alamäki tasaantui vuonna 1994. Teollisuus on siirtänyt alihankintaansa — erityisesti ompelutoimintaa — suhteellisen paljon Viroon, koska kustannukset siellä ovat työvoimavaltaisilla aloilla selvästi alhaisemmat kuin Suomessa. Noin 70 prosenttia suomalaisten alihankinnasta on Virossa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole haitaksi Suomelle, koska ilman ”omaa halpatuotantoa” kotimaisen vaatetusteollisuuden kilpailukyky heikkenisi.[3] Jos alihankintaa ei voitaisi siirtää Viroon, se siirrettäisiin johonkin muuhun halpatuotantomaahan.

Koska työvoimavaltaisia tuotantovaiheita ei kannata korkeiden kokonaistyövoimakustannusten maassa teettää, voidaankin Suomessa ulkomaisen alihankinnan avulla kuitenkin säilyttää paremmin palkattuja suunnittelu- ja markkinointitehtäviä. Lisäksi kankaiden leikkaus tapahtuu vielä yleisesti Suomessa.

Alihankintaa voidaan Baltian maissa teettää lähempänä kuin esimerkiksi Portugalissa tai Kaakkois-Aasiassa. Baltian maiden vaurastuessa ja niiden tuotantokustannusten noustessa sama etu on saavutettavissa Venäjällä tai Ukrainassa, missä tuotantokustannukset säilyvät Baltian maita pidempään Suomea alhaisempina. Tämä ei kuitenkaan vielä ole ajankohtaista.

Tekstiiliteollisuuden toiminta Virossa ei enimmäkseen perustu suoriin investointeihin, vaan suoriin asiakassuhteisiin, mihin on vaikuttanut Eurooppa-sopimusten bilateraalinen luonne. Viron vaatetusteollisuuden kapasiteetista on noin kolmannes suomalaisten hallinnassa. Virolaisessa hallinnassa on toinen kolmannes ja loput ovat lähinnä ruotsalaisten, saksalaisten ja tanskalaisten hallinnassa. Ruotsalaiset ovat kuitenkin viime aikoina lisänneet alihankintatoimintaansa Virossa.

Eurooppa-sopimuksissa asetettiin Latvian ja Liettuan tekstiilituotteiden viennille EU:hun tuontikiintiöitä ja -tariffeja. Tällä EU halusi suojella omaa tekstiiliteollisuuttaan. Vuoden 1998 alusta Latvian ja Liettuan tekstiilituotteille on kuitenkin myönnetty vapaakauppa. Vironkin osalta aiemmat rajoitukset on käytännöllisesti katsoen poistettu. Jäljellä on kuitenkin edelleen alkuperäsäännöksiä.

Koska Baltian maissa ei ole omaa kuitutuotantoa, niiden täytyy tuoda huomattava määrä raaka-aineita, muun muassa pellavaa. Kun raaka-aineet

[3] Ks. mm. Corado (1995).

tuodaan EU:n ulkopuolelta, esimerkiksi Venäjältä, virolainen tuotanto ei täytä alkuperäsäännöksiä, eikä siten ole vapaakauppasopimuksen piirissä tullivapaata. Näitäkin säädöksiä ollaan lieventämässä ainakin siinä suhteessa, että tullivapauteen oikeuttava alkuperä saisi kumuloitua koko KIE-alueelta. Se saa jo nyt tehdä sen Baltian sisällä. Siten myöhemmin esimerkiksi sekä Puolassa että Liettuassa osittain tuotettu vaatekappale olisi tullivapaa. Alkuperäsäännösten poistuminen EU-jäsenyyden myötä parantaa Baltian maiden tekstiiliteollisuuden kilpailukykyä.

Baltian maiden tuotanto hyötyy maan EU-jäsenyydestä, koska niiden suojatullit nousevat. Samalla kuitenkin maiden kuluttajat häviävät. Lisäksi arvonlisämaksujärjestelmä muuttuu virolaista tuotantoa hyödyttävällä tavalla, kun viipeet arvonlisäveromaksujen palautuksessa häviävät.

Baltian maiden tuotanto pääsee EU-jäsenyyden myötä ja maiden alhaisen elintason vuoksi EU:ssa aluetukijärjestelmien piiriin, mikä parantaa paikallista kilpailukykyä.

Toisaalta virolaisen tuotannon kannalta on negatiivista EU-jäsenyyden aiheuttama raaka-aineiden tuontitullien ja polkumyyntitullien nousu. Lisäksi tullimuodollisuudet saattavat hidastua.

Nämä tekijät koskevat myös Virossa olevaa suomalaista alihankintaa, joten EU-jäsenyys vaikuttaa positiivisesti suomalaisten käyttämien alihankintayritysten ja siten myös näiden suomalaisten yritysten kilpailukykyyn, mutta osittain kotimaisen tuotannon kustannuksella.

Suomalaisten tekstiiliteollisuuden yritysten kannalta Viron (ja Baltian maiden yleensä) EU-jäsenyys on positiivinen asia, vaikkakin se on jonkin verran tuotekohtaista. Suomessa sijaitsevan tuotannon kannalta tilanne on epäselvempi. Ulkomaankaupan vapautuminen johtaa kuitenkin suomalaisten kuluttajien hyvinvoinnin kasvuun, vaikka vaikutus kotimaisen teollisuuden kannalta olisikin osittain kielteinen.

7.4 Johtopäätöksiä

Suomen tärkeimpien teollisuuden toimialojen, metsä- ja metalliteollisuuden kannalta Baltian maiden EU-jäsenyyden merkitys on suhteellisen pieni, koska niiden tuotteet kuuluvat vapaakaupan piiriin jo nyt. Metsä- ja metalliteollisuuden kannalta on tärkeämpää, että paikallinen ostovoima ja siten viennin potentiaali kasvavat.

Sen sijaan niille toimialoille, jotka eivät kuulu vapaakaupan piiriin Eurooppa-sopimuksissa, mutta ovat kylläkin vapaita EU:n sisämarkkinoilla,

Baltian maiden EU-jäsenyydellä on merkitystä. Tällaisia toimialoja ovat maatalous, elintarviketeollisuus sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuus.

Euroopan unionin yhteinen maatalouspolitiikka ei muutu Baltian maiden EU-jäsenyyden vuoksi vaan koko itälaajenemisen aiheuttaman paineen vuoksi. On odotettavissa, että maatalouspolitiikan yhteinen elementti pienenee, ja järjestelmä muuntuu kohti kansallisia ja alueellisia tukijärjestelmiä. Maatalouspolitiikka keskittynee jatkossa vähemmän hintojen säätelyyn ja enemmän suoraan tulotukeen maanviljelijöille. Maatalouspolitiikkaan suuntautuu merkittäviä lisäpaineita maataloustuotteiden maailmankaupan vapauttamiseen tähtäävistä WTO-neuvotteluista, jotka käynnistyvät jälleen vuonna 1999.

Jalostettujen maataloustuotteiden kauppa ei kuulu Eurooppa-sopimusten nojalla vapaakaupan piiriin. Niille on asetettu tariffikiintiöitä ja -kattoja. Elintarvikkeiden tuontia EU:hun rajoittavat tiukat hygieniasäännökset. EU-jäsenyyden myötä tariffit poistuvat, joskin mahdollisesti ylimääräisen siirtymäajan jälkeen. Ajan myötä myös Baltian maiden tuotannon hygieniataso nousee länsieurooppalaiselle tasolle. Suomalainen elintarviketeollisuus on investoinut suhteellisen paljon Baltian maihin, ja tuotanto saattaa maiden välillä myöhemmin osittain erikoistua. Myös Baltian maiden suhteellinen etu on osittain elintarviketeollisuudessa, mikä ei ole asianlaita Suomen osalta. Suomalaisille elintarviketeollisuuden yrityksille laajeneminen Baltian maihin antaa kuitenkin mahdollisuuden kasvaa, mikä parantaa niiden kilpailukykyä Euroopan markkinoilla.

Tekstiilien ja vaatteiden kauppa on vapaata, mutta toimialalle on asetettu teknisiä esteitä alkuperäsäännösten, kaksoisvalvontajärjestelmän ja vientilisenssien muodossa. Suomen tekstiili- ja vaatetusteollisuus ei ole erityisesti investoinut Baltian maihin, mutta se teettää huomattavia määriä alihankintaa Virossa. Tämä alihankinta, muun muassa ompelutyö, ei ole vain substituutti samanlaiselle kotimaiselle työlle, vaan myös komplementti muunlaiselle tekstiili- ja vaatetusteollisuuden työlle, esimerkiksi suunnittelutyölle Suomessa. Työvoimavaltaisimpia työvaiheita ei kannata teettää korkeiden työvoimakustannusten Suomessa, vaan jossakin halvemmassa maassa. Suomen tekstiili- ja vaatetusteollisuus onkin aiemmin teettänyt alihankintaa muun muassa Portugalissa. Vaikkakin osa tuotannosta näin siirtyy ulkomaille, kotimaahan jäävä tuotanto hyötyy halvempien tuotantopanosten muodossa. Erikoistumisesta hyötyy myös suomalainen kuluttaja ostovoimansa kohoamisen myötä.

SUMMARY

The Baltic countries — Estonia, Latvia and Lithuania — regained their independence in 1991. Thereafter they have begun a fast integration process towards the Western European economic system. The Baltic countries signed a free trade agreement with Finland and Sweden in 1992 and 1993, and another with the European Union in 1995. In early 1998 the so-called Europe Agreements between each Baltic country and the European Union came into force.

The Europe Agreements incorporate free trade in industrial products. They also aim at preparing the candidate countries for EU membership by adjusting their legislation to that in Western Europe, and by increasing political and economic co-operation between the signing parties. However, free trade does not cover all sectors as trade in processed agricultural products and fish has been restricted with tariff quotas and tariff ceilings. Furthermore, trade in textile and clothing industries is restricted by the EU rules of origin and a few other trade barriers. The Europe Agreements do guarantee, however, free trade in e.g. clothing providing the production process makes use of intermediate products originating in the EU. This promotes a transfer of technology from the European Union to, among others, the Baltic countries. Furthermore, trade in food is limited by the strict EU hygiene regulations. A part of the present restrictions will go away before the Baltic countries join the European Union, but other limitations will extend into the early years of their membership. For example, the rules of origin will be eased before the Baltic countries acquire full membership, but the free movement of labour is expected to be restricted by a relatively extended period of transition.

Estonia is the only Baltic country with which the European Union has started actual membership negotiations this year. The EU did not accept Latvia or Lithuania in the first enlargement group that includes not only Estonia but also Poland, the Czech Republic, Hungary, Slovenia and Cyprus. This set-up may change if the negotiations with one or an other of these countries do not proceed at a satisfactory pace. Equivalently, a country from the second group — Latvia, Lithuania, the Slovak Republic, Romania or Bulgaria — may commence rapid social and economic changes and be elevated to the first group of countries.

The European Union Agenda 2000 documents assume that the first countries may join the Union in 2003. It is quite feasible, however, that the completion of membership negotiations will be prolonged by a few

years. The countries in the second "wave" may have to wait another five years to become EU members.

Approximately 7.6 million people live in the Baltic countries. Estonia and Latvia have large Russian speaking minorities that have somewhat decreased in the 1990s as some have moved back to Russia. The total population in the Baltic countries has been decreasing in the 1990s due to net emigration but also due to a negative natural rate of population growth, i.e. the number of deaths has exceed the number of births. The Baltic countries' population is expected to decrease further during the next ten years due to both emigration and low birth rate.

The purchasing power of the Baltic nationals is relatively low. The Estonian *per capita* gross domestic product adjusted for purchasing power is a little over a quarter of the Finnish level, while the Lithuanian one is a little less than a quarter and the Latvian about a fifth of the Finnish level. The combined Baltic GDP adjusted for purchasing power is only a little over a third of that in Finland. Due to the low level of *per capita* GDP, consumer demand in the Baltic countries is focused in basic commodities such as foodstuffs.

Finnish goods exports into the Baltic countries have grown rapidly. Estonia is by far the most important in this respect as it was the destination for 3.2 per cent of all Finnish exports in 1997. This made Estonia a more important export country than e.g. Denmark or Italy. Latvia and Lithuania are much less important than this. Latvia's share of all Finnish exports is 0.7 per cent and Lithuania's 0.4 per cent. Finland had a FIM 6,500 million trade surplus with the Baltic countries in 1997.

The share of intra-industry trade in the Finnish-Estonian trade has increased to 40 per cent during the last few years. In 1993 this share was less than 20 per cent. The Finnish and Estonian economies are, therefore, integrating relatively fast. This development is expected to continue.

Among all Central and Eastern European countries, Estonia has received more foreign direct investment (FDI) in proportion to population than any other, save two. One third of all FDI into Estonia in the 1990s is from Finland. Instead, Finns have not been active in Latvia or Lithuania in this respect. Only 2.5 per cent of all foreign direct investment into Latvia and 5.5 per cent of that into Lithuania has originated from Finland. Consequently, Finnish companies have a strong foothold in Estonia but not in Latvia or Lithuania, save a few separate cases.

The Finnish FDI into Estonia has, among others, gone to food industry, electronics industry, telecommunications and retail trade. Further-

more, Finnish textile and clothing industries are a major employer in Estonia through sub-contracting businesses.

The principal purpose of Finnish FDI in Estonia has been for the companies to enter the new and expanding market. Because the domestic market in Finland is comparatively small and does not grow very fast, the Baltic market gives Finnish companies new growth opportunities.

So far, foreign direct investment has mainly supported domestic production and therefore improved employment in Finland. In some sectors, however, e.g. in clothing industry, direct investment has acted as both complement to and substitute for domestic production. Versatile sub-contracting has moved for example labour-intensive sewing into Estonia, but has also supported domestic design. However, even though employment in Finnish-based textile and clothing industries were to continue its long-lasting decline, Estonian sub-contracting is likely to improve the economic well-being of Finnish consumers. Both countries gain when countries specialise according to their relative advantage.

The liberalisation of trade may also have a negative impact on foreign direct investment into the Baltic countries, however, because of the small size of their domestic market. After a certain level has been reached in goods production and services supplying for the local infrastructure and demand, further investment will have to be based on exports from the Baltic countries. Due to the small size of the Baltic domestic market, this level will be reached sooner than for example in Poland. For the time being, the Baltic countries remain a major FDI target. Foreign direct investment into Latvia and Lithuania, however, is impeded by their slower reform in legislation than what has taken place in Estonia. Even so, production, trade and infrastructure in the Baltic countries are becoming increasingly foreign-owned due to the lack of own capital and the need for foreign capital. This development accelerates the structural change in these countries, but may in some situations also be a risk for the continuation of local production.

Foreign direct investment activity is likely to increase as a result of the Baltic EU membership. Also their economic growth should accelerate and the ongoing structural changes should gather momentum. Should Estonia join the EU earlier than its Baltic neighbours, it will benefit at the expense of the latter. As the Baltic nationals' purchasing power grows faster than that in the EU countries, their consumer demand and imports rise. This will increase Finnish exports to the Baltic countries. The structure of Finnish exports is likely to gradually become similar to that in ex-

ports to the EU countries even though particularly Estonia's geographical proximity and close cultural ties between Finland and Estonia give Finnish exporters a relative advantage also in sectors where Finland does not traditionally have one. Although the share of paper industry in Finnish exports to the Baltic countries has been rising, it remains — along with the electronics industry — clearly underrepresented in Finnish exports to the Baltic area. This fact is mainly due to weak demand in the Baltic countries.

Many EU countries are not engaged in intensive trade with the Baltic countries. Due to the latter's fairly remote geographical location and limited purchasing power, also trading potential in the Baltic market is small. Lack of competition has to some extent created a situation where the Baltic countries' mainly trade with those countries that were the first in the Baltic market. On the other hand, some EU countries, like Portugal, are because of their similar industrial structure competing with the Baltic countries.

The Baltic countries' EU membership is being implemented in two steps. This may give Estonia a temporary competitive advantage in the single market, which may have an adverse effect on the convergence towards the single market of Latvia and Lithuania. The earlier Estonian membership would be more damaging for Latvia than for Lithuania, because the former has a more similar production and trade structure with Estonia than the latter. The Estonian advantage is the more significant the more the Europe Agreements continue to restrict trade in, for example, food products and textiles between the Baltic countries and the EU after Estonia has become a member.

The significance of Finland as a Baltic trade partner will decline relative to the other EU countries, because Finnish companies were the first ones to enter e.g. the Estonian market and because, in the long run, Finnish companies' relative advantage lies in products that constitute a declining share in the demand of the Baltic countries. In 1997, the share of exports to Estonia in all Finnish exports were as large as it should be were the Estonian gross domestic product *per capita* the same as in Finland. Potential Finnish exports to Estonia may, therefore, continue to grow as fast as all exports do, but trade between Estonia and the other EU countries is likely to grow even faster. In this respect, the Baltic EU membership has a positive trade creating effect for everybody.

This development is likely to mean a significant structural change in Finnish trade with the Baltic countries and especially with Estonia. Pres-

ently, Finnish exports to the Baltic countries are largely based on goods, where Finland has no relative advantage in the single market. There is no reason to expect that Finnish companies could specialise in their exports to the Baltic countries differently from their exports to the rest of the EU. Consequently, the structure of exports is liable to change markedly.

One notable feature in all Baltic countries' trade with the European Union is that both exports and imports are primarily concentrated in intermediate products. Trade is therefore mainly based on relocation of different phases of production between the Baltic countries and the EU. In this respect, the proximity of Finland places her in a clearly better position to gain from this.

Another notable feature is the large share of intermediary trade in total Baltic exports. In trade between Finland and the Baltic countries the significance of intermediary trade is fairly small, however. In addition to intermediary trade, the main export products of all Baltic countries include clothing, timber and timber products, and furniture. Baltic supply and exports are based on the transfer of certain phases of production to the Baltic countries. The share of consumer goods is fairly small due to weak domestic demand. This partly explains the Finnish leading position in trade with the Baltic countries.

From the Finnish point of view, the transfer of clothing industry to Estonia appears to serve only the Finnish domestic market. The rise in the Baltic trade has increased the economic well-being of Finnish consumers. The integration of the Baltic countries into the European Union has already now had a major trade creating effect in the Baltic Sea region. After the Eastern Enlargement has been completed in the north, the Baltic Sea has become an inland sea of the single market, save the geographically fairly small, but populous St. Petersburg and Kaliningrad regions. The Baltic Sea may evolve into a significant trading area within the European Union. That the single market moves geographically closer to Finland has a positive effect on external trade.

The relocation of production phases around the Gulf of Finland will slow down in the long run as the Baltic countries own production capacity grows and expands. The main trading partners of the Baltic countries are also their largest foreign direct investors. This means a transfer of technology to the Baltic countries and little by little not only the shift of certain phases of production there but also the creation of whole production processes in this region. However, the creation of Baltic production competitive in the single market is seriously constrained by the small size

of their domestic market. The companies operating in the Baltic countries do not have the benefit of a large domestic market.

As the local supply develops the plausible result, at least in the Baltic countries' current main export sectors, is vertical intra-industry trade. The transfer of production phases will then also lead to a transfer of technology and little by little to a situation, where similar products of dissimilar quality are produced and traded between Finland and the Baltic countries. It is, however, unlikely that the transfer of labour-intensive phases of production to the Baltic countries were to have a notable effect on, for example, the exports of Finnish clothing to the EU. Vertical intra-industry trade has played a significant role in, for example, the trade between the Visegrad countries and the EU. Also here, however, the narrow base of the Baltic countries' own production is an obstacle.

According to earlier research on the Visegrad countries, trade between Central and Eastern European countries (CEECs) and the European Union is based to a large extent on exports of inputs and intermediary products from the EU to the CEECs and exports of finished goods from the CEECs to the EU (see e.g. Hoekman ja Djankov 1996). Those countries, whose imports of inputs and intermediary products from the EU have increased the most, trade more with the EU than the other CEECs do.

The exports of intermediary products have in the meanwhile lead to foreign direct investment from the EU to the CEECs in the same sectors to which the intermediary products have been exported. Investment in Central Europe has to a large extent taken place in sectors where EU production is strong, such as automobile industry. Consequently, the share of intra-industry trade (IIT) between the countries of the European Union and the Central and Eastern European countries has increased. Its share between the EU and the Czech Republic or Hungary, for example, is around 40 per cent of total trade. This is approximately the same as between Finland and the rest of the EU.

The share of intra-industry trade between the EU and the Baltic countries is not this significant even though the tendency is about the same as in Central Europe. The share of IIT in total trade between the EU and the Baltic countries is in most cases below 20 per cent, or even below 10 per cent. The share is the largest in trade between the EU and Lithuania but even there a mere 20 per cent. IIT between Lithuania and Portugal is, however, 60 per cent of their total trade. In intra-EU trade, the share of IIT is around 60 to 70 per cent excluding a few exceptions.

The evolution began late in the Baltic countries. Furthermore, their small size and purchasing power under that what it is in the Czech Republic or Hungary are restraining a similar complementing development of investment and trade as has taken place in Central Europe. Nevertheless, already the current development in the Baltic countries allows for expectations of a similar process as integration evolves further.

As a proof of this and as a significant exception in the level of IIT between the EU and the Baltic countries is the trade between Finland and Estonia and between Sweden and Estonia, where the share of IIT is around 40 per cent. Finland and Sweden are Estonia's most important trading partners and also the largest foreign investors in Estonia. The development between Finland and Sweden on the one hand and Estonia on the other is exactly the same as between the Visegrad countries and the EU in Central Europe. The Baltic countries EU membership increases the positive, complementary relationship between trade and investment in the Baltic-EU trade, and also expands it further to other EU countries.

The deep gap in living standards between the Baltic countries and Finland creates migration pressures towards the latter. In reality, significant such pressure can only arise from Estonia. Latvians and Lithuanians look much more to Germany, Denmark or Sweden than to Finland.

The migration pressures between Estonia and Finland are decreased by the narrowing down of the gap in living standards and the very probable and fairly long, maybe up to ten-year transition period set out for the free movement of labour to come into force after the actual Estonian EU membership. By the time labour is free to move between Finland and Estonia, the current Finnish massive unemployment is no longer a factor restricting immigration. Taking into account the demographic development in Finland up to the years 2010 and 2020, it would probably be quite favourable if additional labour were to migrate to Finland. Due to close cultural relations, Estonians would adapt fairly easily into the Finnish society.

The Baltic countries' EU membership does not have major economic significance for Finland aside from certain fairly limited sector-specific elements. The EU membership has a positive effect on the Baltic countries prosperity, which enlarges Finnish export markets. Also the internationalisation of Finnish companies accelerates. Politically the Baltic countries' EU membership is a significant event for Finland. One has to make sure, however, that the new European Union eastern border does not constitute a division of northern Europe.

KIRJALLISUUS

Aader, L – Kilvits, K. – Lugus, O. (1997a): Primary Production in Estonia — Recent Trends. Teoksessa Berg, B. (toim.): Estonian Economy and European Integration. ETLA C 75.

Aader, L – Kilvits, K. – Laur A. – Pungas M. – Tenno K. – Veski E. (1997b): Estonian Industries — Recent Development of Main Branches and Adjustment Needs for EU Membership. Teoksessa Berg, B. (toim.): Estonian Economy and European Integration. ETLA C 75.

Ahde P. – Rajasalu T. (1993): Economic Structures. Teoksessa Lugus O. – Vartia P. (toim.): Estonia and Finland — A Retrospective Socioeconomic Comparison. ETLA B 86.

Alho K. – Erkkilä M. – Kotilainen M. – Widgrén M (1996): EU:n kehitys Suomen näkökulmasta. ETLA B 121.

Alho K. – Kaitila V. (1997): Euron kansainvälisenä valuuttana ETLA B 137.

Aturupane C. – Djankov S. – Hoekman B. (1997): Determinants of Intra-Industry Trade between East and West Europe. CEPR Discussion Paper No. 1721.

Baldwin R. E. (1994): Towards an Integrated Europe. CEPR, London.

——— (1995): A Domino Theory of Regionalism. Teoksessa Baldwin, Haaparanta ja Kiander, (toim.), Expanding Membership of the European Union, Cambridge University Press.

Baldwin R. E. – François J. F. – Portes R. (1997): The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: The Impact on the EU and Central Europe. Economic Policy, No. 24, April 1997.

Bauer P. (1998): Eastward Enlargement — Benefits and Costs of EU Entry for the Transition Countries. Intereconomics, Vol. 33 Jan/Feb, HWWA Hamburg.

Bauer T. – Zimmermann K. F. (1995): Integrating the East: The labour Market Effects of Immigration. CEPR Discussion Paper No. 1235.

Berg, B. (toim.) (1997a): Estonian Economy and European Integration. ETLA C 75.

——— (1997b): Comparative Evaluation of Science & Technology Policies in Lithuania, Latvia and Estonia. Alustava käsikirjoitus, ETLA.

Berkum van S. *et al.* (1996): Baltic States Joining the EU: Impact of harmonisation of agricultural and trade policies on Baltic Agriculture (seminar proceedings). Ks. ACE Quarterly (Phare), Research Results, p. 7-8.

Borsos J. (1995): Domestic Employment Effects of Finnish FDIs in Eastern Europe. ETLA B 111.

Casella A. (1995): Large Countries, Small Countries and the Enlargement of Trade Blocs. CEPR Discussion Paper No. 1320.

Central Statistical Bureau of Latvia (1997): Balance of Payments of Latvia, Quarterly bulletin 4/1996. Riga 1997.

Corado C. (1995) The Textiles and Clothing Trade with Central and Eastern Europe: Impact on Members of the EC. Teoksessa Faini R. – Portes R. (toim.): European Union Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities. CEPR.

Daveri F. – Faini R. (1996): Where Do Migrants Go? Risk-Aversion, Mobility Costs and the Locational Choice of Migrants. CEPR Discussion Paper No. 1540.

Dolado J. J. – Jimeno J. F. – Duce R. (1996): The Effects of Migration on the Relative Demand of Skilled versus Unskilled Labour: Evodence from Spain. CEPR Discussion Paper No. 1476.

The Economist (21.3.1998): Slicing the EU's shrinking cake. The Economist 12/1998.

Eesti Pank (1997): Balance of Payments of Estonia for 1996, Eesti Pank Bulletin No 3 (30).

EIU (1997): Country Profile: Estonia, Latvia, Lithuania 1997-98. The Economist Intelligence Unit.

Erkkilä M. (1997): European Integration and Foreign Direct Investment: Finnish Foreign Direct Investment Flows in 1975-1994 with Emphasis on the Host Country Characteristics and Implications for EMU membership. ETLA Discussion Papers No. 587.

Erkkilä M. ja Widgrén M. (1995a): Suomen Baltian kaupan potentiaali ja suhteellinen etu. ETLA B 101.

Erkkilä M. ja Widgrén M. (1995b): Baltian ja EU-maiden kauppa: todellisuuden ja mahdollisuuksien vertailua. Kansantaloudellinen aikakauskirja 91, 2/1995, 188-196.

Euroopan komissio (1995): Tutkimus vaihtoehtoisista strategioista suhteiden kehittämiseksi maatalousalalla EU:n ja assosioituneiden maiden välillä assosioituneiden maiden tulevaisuudessa tapahtuvaa liittymistä varten. Euroopan yhteisöjen komissio CSE (95) 607.

——— (1997a): Agenda 2000 - Volume II - Communication: Reinforcing the Pre-Accession Strategy. Doc/97/7, Brussels, 15 July 1997.

——— (1997b): Agenda 2000: The Effects on the Union's Policies of Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe, Impact Study.

——— (1997c): Komission lausunto Viron hakemuksesta Euroopan unionin jäseneksi. Euroopan unionin tiedote. Täydennysosa 11/97.

Euroopan parlamentti (1997): EU:n ja assosioituneiden maiden suhteet maatalousalalla. Päätöslauselma A4-0384/96, Euroopan yhteisöjen virallinen lehti C 20, 20.1.1997.

Faini R. – Portes R. toim. (1995): European Union Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities. CEPR.

Financial Times (20.2.1998): EU regions must kick the aid habit.

——— (19.3.1998): EU puts itself to the test …

Haisken-DeNew J. P. – Zimmermann K. F. (1996): Wage and Mobility Effects of Trade and Migration. CEPR Discussion Paper No. 1318.

Henriot A. (1998): Macro-économie de l'élargissement de l'Union européenne. Centre d'observation économique, document de travail N° 45, janvier 1998.

Hoekman B. – Djankov S. (1996): Intra-Industry Trade, Foreign Direct Investment and the Reorientation of East European Exports, CEPR Discussion Papers, No. 1377.

Kaitila V. (1996): EMU yritysten näkökulmasta. ETLA B 128.

Kerem K. – Piliste T. (1997): Role of Labour in Estonian Economic Competitiveness. Tallinn Technical University.

Kiander J. (1996): Teollisuuden ja työmarkkinoiden sopeutuminen Euroopan talous- ja rahaliittoon. Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia 62.

Koivumaa K. (1997): EU tänään ja tulevaisuudessa… Taloustieto Oy.

Loko V. (1995): Estonian Agricultural Policy and European Integration. Teoksessa Trade Liberalisation and Its Impact on Farm Economy. The Fifth Finnish-Baltic Seminar of Agricultural Economists, Helsinki, Finland 1995. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Tiedonantoja 203/1995.

Martín C. (1995): The Impact of EU Trade Agreement with Central and Eastern European Countries: The Case of Spain. Universidad Complutense de Madrid. Documentos de Trabajo de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales.

Marttila J. (1997): EU:n maatalouspolitiikka: nykytila ja muutospaineet. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, julkaisematon työpaperi.

Merita (1997): Latvia. Merita Tutkimuksen raportti, kesäkuu 1997.

Mäkelä P. (1992): Espanjan ja Portugalin ensimmäiset vuodet EY:n jäsenenä. VATT keskustelualoitteita nro 37.

Neven D. (1994): Trade Liberalisation with Eastern Nations. How Sensitive? CEPR Discussion Paper No. 1000.

Nyatepe-Coo A. A. (1998): Foreign Direct Investment and Economic Growth in Selected LDCs, 1963-92. Teoksessa Levy-Livermore A. (toim.): Handbook on the Globalization of the World Economy. Edward Elgar USA.

O'Rourke K. H. (1996): Trade, Migration and Convergence: An Historical Perspective. CEPR Discussion Paper No. 1319.

Pajarinen, M. (1997): Ulkomaiset suorat sijoitukset ja ulkomaalaisomistus Suomessa: katsaus historiaan ja viimeaikaiseen kehitykseen. ETLA Keskustelualoitteita Nro 610.

Piispanen A. (1996): Baltian ja Venäjän lähialueiden potentiaali suomalaisille yrityksille. ETLA C 72.

Rantala O. (1997): Talouden pitkän ajan kasvumahdollisuudet ja riskit. ETLA B 131.

Rodrik D. (1997): Kommentti artikkeliin Baldwin R. E. – François J. F. – Portes R.: The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: The Impact on the EU and Central Europe. Economic Policy, No. 24, April 1997.

Sepp M. (1995): Agricultural Trade Liberalisation: Expectations and Reality. Teoksessa Trade Liberalisation and Its Impact on Farm Economy. The Fifth Finnish-Baltic Seminar of Agricultural Economists, Helsinki, Finland 1995. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Tiedonantoja 203/1995.

Shteinbuka I. – Cirule A. (1996): Foreign Trade in Latvia: On the Way to EU Membership. Östekonomiska institutet, Stockholm. Working Paper No. 115.

Sorsa P. (1997): Regional Integration and Baltic Trade and Investment Performance. IMF Working Paper No. 167.

Sveriges Statistik Årsbok '98 (1998). Statistiska centralbyrån. Sverige.

Tilastokeskus (1995): Väestöennuste kunnittain 1995-2030.

Työministeriö (1998): Euroopan unionin laajentumisen vaikutuksista työvoiman liikkuvuuteen. Työhallinnon julkaisuja nro 192.

United Nations (1997a): World Investment Report 1997. Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy. New York and Geneva, 1997.

——— (1997b): Estonian Human Development Report 1997. United Nations Development Programme.

——— (1997c): Latvia Human Development Report 1997. United Nations Development Programme.

Williamson J. G. (1996): Globalization, Convergence, and History. The Journal of Economic History. Vol. 56, No. 2.